

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske
regulacije prostitucije (u Hrvatskoj)

Maja Draženović

Mentor: dr. sc. Aleksandar Štulhofer, red. prof.

Zagreb, lipanj 2013.

Sadržaj

1. UVOD.....	3
2. PROSTITUCIJA (DANAS).....	6
2.1. Pojam i određenje.....	6
2.2. Pojavnost: oblici i vrste.....	10
2.2.1. Niska ili ulična prostitucija	11
2.2.2. Prostitucija srednjeg nivoa	13
2.2.3. Visoka/elitna prostitucija	14
3. TEORIJSKI PRISTUPI PROSTITUCIJI.....	17
3.1. Marksizam.....	19
3.2. Liberalizam	21
3.3. Feminizam.....	23
3.3.1. Radikalni feminizam	24
3.3.2. Liberalni feminizam i seksualni radikali.....	25
3.4. Teorija stigme	27
4. ZAKONSKA REGULACIJA PROSTITUCIJE	30
4.1. Društvena kontrola prostitucije kroz povijest	30
4.1.1. Prostitucija u staroj Grčkoj.....	30
4.1.2. Prostitucija u Rimu.....	32
4.1.3. Pojava kršćanstva	33
4.1.4. Pad feudalizma i porast gradskog stanovništva.....	34
4.1.5. Industrijska revolucija.....	35
4.1.6. 20. st. kao početak preokreta u prostituciji	36
4.2. Aktualni modeli zakonske regulacije prostitucije	37
4.2.1. Prohibicija i kriminalizacija	37
4.2.2. Legalizacija i/ili regulacija.....	39
4.2.3. Dekriminalizacija ili tolerancija.....	40

5. PARADIGMATSKI MODELI ZAKONSKE REGULACIJE PROSTITUCIJE U EUROPI	42
5.1. Švedska – europski model kriminalizacije klijenata	42
5.2. Nizozemska – simbol legalizacije prostitucije	46
5.3. Velika Britanija – zemlja tolerancije.....	51
5.4. Evaluacija.....	57
6. ZAKONSKA REGULACIJA PROSTITUCIJE U HRVATSKOJ	59
6.1. Povijesni i socio-kulturni kontekst.....	59
6.2. Status quo: Zakon na „papiru“	62
6.3. Status quo: Situacija na „terenu“	65
6. 4. Ususret promjenama	67
7. ISTRAŽIVANJE.....	72
7.1. Okviri provedenog istraživanja.....	72
7.1.1. Određivanje problema i istraživačkog pitanja.....	72
7.1.2. Odabir skupine ispitanika.....	74
7.2. Metoda	76
7.2.1. Izrada plana istraživanja.....	76
7.2.2. Provođenje intervjua	79
7.2.3. Transkribiranje intervjua.....	80
7.2.4. Analiza transkripata – Tematska analiza.....	81
7.3. Rezultati	86
8. Zaključak.....	114
9. Sažetak	119
10. Literatura.....	120

1. UVOD

Prostitucija je društveni fenomen globalnih razmjera. Gotovo da i nema pojave koja je toliko rasprostranjena među različitim društvima i kulturama. Ali, koliko god da je široko rasprostranjena, prostitucija je vrlo kompleksan fenomen koji poprima različite oblike u različitim dijelovima svijeta i u različitim vremenskim epohama. Također, čak i na istom mjestu i u istom vremenu prostitucija je toliko raznolika u svojim pojavnostima i oblicima da ju je vrlo teško definirati. Tema je to koja izaziva brojne rasprave, ne samo o samoj pojavi i definiciji iste, već posljedično i o potrebi zakonske regulacije iste. U ovom radu pokušat ćemo promisliti temu prostitucije, zakonske regulacije prostitucije, a onda i njihovih socio – kulturnih aspekata. U te svrhe prvo ćemo krenuti od pokušaja definiranja same pojave. Iako postoje različiti oblici prostitucije svima je zajednička razmjena seksualnih usluga za materijalne vrijednosti koja uključuje sljedeće karakteristike: spolnost, emocionalnu ravnodušnost, materijalnu korist i povećani zdravstveni rizik. Kingsley Davis (1937) tako prostituciju karakterizira kao stvarnu instituciju usprkos dvostrukim standardima u tretiranju prostitucije koja postoje u većini društava Zapadnog svijeta. Ovom problematikom bavit ćemo se u drugom poglavlju u kojem ćemo prvo pokušati definirati pojam, a zatim istražiti glavne oblike za koje smatramo da se u manjoj ili većoj mjeri pojavljuju u gotovo svim suvremenim društvima.

Poteškoće u definiranju pojma povezane su s kontroverznošću teme pa je, kako laicima i široj javnosti, tako i teoretičarima i stručnjacima vrlo teško doći do konsenzusa o ovoj temi. Od brojnih teorijskih perspektiva koje su objašnjavale prostituciju i adekvatnu zakonsku regulaciju prostitucije trenutno su najutjecajnije marksistička, liberalna i feministička perspektiva, a u novije vrijeme i teorija stigme. Budući da smatramo kako razumijevanje ovako kompleksnog pojma nije moguće bez poznavanja određenja istog unutar specifičnih teorijskih perspektiva, u trećem poglavlju iznijet ćemo teorijske pristupe prostituciji i zakonskoj regulaciji iste.

Kako su određene teorijske perspektive u pozadini zakonskih modela regulacije prostitucije, tako na globalnoj razini ne postoji konsenzus o najprimjerenijem zakonskom modelu regulacije prostitucije, što se očituje i u odnosu šireg društva prema osobama koje prodaju seksualne usluge. S jedne strane odnos većine društava prema samoj prostituciji i

osobama koje koriste seksualne usluge je tolerantan, dok se, s druge strane, prema osobama koje prodaju seksualne usluge uglavnom izražava averzija. Tako osobe koje prodaju seksualne usluge često čine jednu stigmatiziranu i viktimiziranu skupinu koja egzistira na marginama društva. Zbog takvog odnosa netrpeljivosti, zbog same prirode prostitucije te zbog zakonske regulacije iste, osobe koje prodaju seksualne usluge čine vrlo ranjivu društvenu skupinu koja je izložena raznim socio–ekonomskim i zdravstvenim rizicima, a često i kršenju osnovnih ljudskih prava. U nekim državama uočena je potreba osoba koje „prodaju seksualne usluge“ za socijalnom, zdravstvenom i pravnom zaštitom te im je ona zakonski osigurana. Međutim, u velikom broju država zakonski okvir nije benevolentan prema osobama koje prodaju seksualne usluge. Smatrajući kako je Hrvatska jedna od država u kojima prostitucija nije u potpunosti adekvatno zakonski regulirana, čemu u prilog ide da se zakonodavstvo po pitanju prostitucije sve donedavno nije mijenjalo još od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, s jedne strane te proces pristupa Hrvatske Europskoj uniji zbog čega je Hrvatska prisiljena mijenjati mnoge zakonske odredbe s druge strane, smatramo kako nije nevažno utvrditi koji je zakonski model regulacije prostitucije najprimjereniji u Hrvatskoj obzirom na socio – kulturne odrednice hrvatskog društva, ali i stvarne potrebe osoba koje prodaju seksualne usluge. Stoga je upravo promišljanje odgovarajućeg zakonskog modela u Hrvatskoj svrha ovog rada.

Kako bi ispunili tu svrhu, nakon definiranja pojma u drugom poglavlju i pregleda teorijskih perspektiva u trećem poglavlju, u četvrtom poglavlju ćemo proučiti poznate zakonske modele regulacije prostitucije kroz povijest, kao i glavne modele zakonske regulacije prostitucije u svijetu. Zatim ćemo se u petom poglavlju koncentrirati na paradigmatičke modele zakonske regulacije prostitucije u Europi kako bi proučili prednosti i nedostatke svakog od njih, kao i njihove šire socio – kulturne posljedice.

U šestom poglavlju analizirat ćemo donedavni i trenutno aktualni (potencijalno promjenjiv) zakonski model regulacije prostitucije u Hrvatskoj i njegove socio – kulturne posljedice. A svrhu ovog rada u konačnici ćemo zaokružiti prikazom istraživanja čiji je cilj bio također promišljanje odgovarajućeg zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj. Budući da nam je namjera bila ostvariti taj cilj u okolnostima poznavanja društvene socio–kulturnih odrednica hrvatskog društva, poznavanja društvene stvarnosti osoba koje prodaju seksualne usluge, kao i poznavanja različitih modela zakonske regulacije

prostitucije u drugim državama (u Europi) te učinaka koji određeni model ima prvenstveno na socijalnu, zdravstvenu i pravnu sigurnost osoba koje prodaju seksualne usluge, a zatim i sociokulturne aspekte šireg društva, smatrali smo da su odgovarajući ispitanici upravo stručnjaci koji se profesionalno bave ovom problematikom, a djeluju u jednoj od tri društvene sfere: akademskoj, državno – institucionalnoj i civilnoj. Stoga smo iz svake od navedenih sfera intervjuirali 3 – 5 stručnjaka i eksperata za ovu temu metodom polustrukturiranog intervjua, a transkribirane intervjue analizirali smo metodom tematske analize. Rezultati koje smo dobili analizom predstavljaju odgovor na naša polazišna pitanja.

2. PROSTITUCIJA (DANAS)

2.1. Pojam i određenje

Sam pojam je latinskog porijekla i kako Olga Petak (1980, u Bralić, 2006) navodi dolazi od glagola *prostituere*, što znači javno *izvrći na blud, odati se bludu, poniziti se, obeščastiti se*. Blud u ovom smislu podrazumijeva vulgarno zadovoljavanje spolnog nagona, koje se kosi s moralnim normama određene društvene skupine.

Međutim, iako naočigled jednostavan i intuitivno svima jasan pojam, ipak ga je iznimno teško jednoznačno definirati. Čini se da definicija ima jednako koliko i autora koji su izučavali ovaj fenomen.

Jedan dio autora određuje pojam prostitucije pomoću definiranja pojma prostitutke, implicirajući time kako je to djelatnost kojom se bave isključivo žene. Tako je, na primjer, još u rimskom pravu prostitucija smatrana za djelatnost kojom žene ustupaju svoje tijelo za novac većem broju muškaraca bez prikrivanja i biranja (Navodi Henriques citirajući rimskog zakonodavca Ulipijana, 1968). Francuski zakon iz 1964. Kaže da se prostitucijom bave „žene koje postojano (iz navike) upražnjavaju spolne odnose sa neodređenim brojem lica dobivajući za to nagradu“ (Radulović, 1986. 13). Masters, Johnson, and Kolodny¹. navode kako je prostituciju teško definirati jer su “ljudi oduvijek koristili seks da bi dobili poželjne stvari kao što su hrana, novac, vrijednosti, napredovanje i moć. Iz praktičnih razloga najbolje je prostitutku definirati kao osobu koja će za neposrednu nagradu u novcu ili drugim vrijednostima sudjelovati u seksualnoj aktivnosti s bilo kojom osobom, nepoznatom ili poznatom, koja zadovoljava najosnovnije zahtjeve, kao što su spol, dob, čistoća, trijeznost, etnička skupina i zdravlje” (2006. 492). Iako su Masteres et ali izbjegli svesti prostituciju na „žensku“ aktivnost, ipak ni njihova definicija nije zadovoljavajuća. Manjkavosti ovih definicija jasne su. Prije svega, one ne definiraju sam pojam, tj. čin prostitucije, odnosno prostituiranja već definiraju osobu koja se “bavi” činom koji su htjeli definirati. Osim toga, osobe koje se bave prostitucijom uglavnom ograničavaju isključivo na žene, što, s obzirom na stvarnu pojavu, ne može biti prihvatljivo. Nadalje, kao razlikovni element navode nediskriminatornost pri odabiru klijenata ili nediskriminatornost ako su

---

¹ Dalje u tekstu Masters et ali

određeni uvjeti zadovoljeni (što, opet, implicira neki stupanj diskriminatornosti), a isto može, ali i ne mora odgovarati stvarnosti².

Derenčinović, pokušavajući dati sveobuhvatniju, ali i precizniju definiciju prostitucije, navodi kako je “prostitucija svako pružanje seksualnih usluga drugoj osobi (ili osobama) za određenu protuvrijednost, najčešće novac, pri čemu je tako ostvarena zarada ili protuvrijednost isključiv ili pretežit izvor prihoda za osobu koja pruža seksualne usluge” (2004. 290). Ni ova definicija nije zadovoljavajuća budući da se pod ovakvom definicijom i seksualni odnos između supružnika (pogotovo u slučaju da je supruga kućanica, a suprug taj koji zarađuje i financira njihovu zajednicu) može smatrati prostitucijom. Međutim, takva pretpostavka ne mora nas čuditi, budući da su temeljne karakteristike prostitucije (korištenje seksa za materijalne svrhe), kao jedne od seksualnih institucija, ujedno i temeljne karakteristike ostalih seksualnih institucija kao što je, na primjer, brak. Tako Kingsley Davis u jednom od svojih klasičnih djela *Sociologija prostitucije* (1937) ističe da se u prostituciji, ustvari, oponašaju ponašanja iz drugih, u društvu mnogo respektabilnijih, (seksualnih) institucija. “Razlika leži u funkcionalnom odnosu između društva i seksualnih institucija” (Davis, 1937. 747). Dok je glavna funkcija braka, a time i seksualnog odnosa u braku prokreacija i socijalizacija novih članova društva, u prostituciji obje strane koriste seks za ciljeve koji nisu društveno funkcionalni. „Za obje strane odnos je više sredstvo za ostvarenje vlastitog cilja, prije je ugovorna nego osobna asocijacija. Razlikuju je elementi unajmljivanja, promiskuiteta i emocionalne indiferentnosti - a niti jedan od njih nije kompatibilan s primarnom, *gemeinschaft* zajednicom“ (Davis, 1937. 748-9). Henriques, kritizirajući Davisa zbog određenja prostitucije preko emocionalne ravnodušnosti, odnosno ističući relativnost pojma promiskuiteta daje svoju definiciju prostitucije. „Prostitucija obuhvaća sve seksualne čine, pa i one kod kojih zapravo ne dolazi do snošaja, što ih običajno izvode neke osobe s drugim osobama vlastitog ili suprotnoga spola, a uz naknadu koja nije seksualne naravi. Prostitucijom se, osim toga, mogu smatrati i seksualni čini što ih uz naknadu obavljaju pojedinci sami ili pak osobe sa životinjama ili predmetima, proizvođači kod gledalaca neku vrst seksualnog zadovoljenja. Emocionalna angažiranost može, ali i ne mora biti pri tome prisutna“ (Henriques, 1986a. 10). Mi ovu definiciju

---

² Aćimović (1998) u svom radu u kojem inosi životne priče osoba koje prodaju seksualne usluge, mahom žena, koje je intervjuirao, citirajući ih navodi kako su neke vrlo diskriminatorne i izbirljive prilikom odabira klijenata, dok neke pristaju na prodaju seksualnih usluga svim potencijalnim mušterijama.

prostitucije ne smatramo zadovoljavajućom budući da, osim prostitucije, obuhvaća i ostale oblike seksualnog rada (striptiz, pornografija itd.) te zbog toga nije dovoljno specifična.

Jedna od zanimljivijih definicija dolazi od strane World Health Organization (WHO), koji definira „prostituciju kao proces koji uključuje transakciju između prodavača i kupca seksualne usluge“ (1988, u Kissil and Davey, 2010. 2). Iako je i ova definicija prilično široka, smatramo da ide dobrim smjerom jer uočava da se radi o transakciji između dvije (ugovorne) strane – osobe koje kupuje i osobe koja prodaje seksualne usluge.

Šori (2004) prostituciju definira kao područje rada koje ima sljedeće karakteristike: spolnost, emocionalnu ravnodušnost, materijalnu korist i promiskuitet. Iako smatramo da određeni oblici prostitucije imaju navedene karakteristike ipak postoje i određeni oblici prostitucije u kojima nije uključena emocionalna ravnodušnost, ili je uključena preko nekog oblika emocionalnog rada³ pomoću kojeg se osoba koja prodaje seksualne usluge, s jedne strane može distancirati od osobe koja kupuje njene usluge, ako je potrebno; a s druge strane pomoću emocionalnog rada kojeg koristi može postići (ili odglumiti) i određenu razinu empatije, koju u nekim slučajevima očekuju korisnici usluga.

Uzimajući u obzir navedene karakteristike i pri tom pokušavajući prostituciju definirati dovoljno široko da obuhvatimo sve njene pojavne oblike, a opet dovoljno usko da ne obuhvatimo ostale oblike seksualnog rada⁴, mogli bismo reći kako je prostitucija odnos koji uključuje transakciju između prodavača i kupca koju karakterizira spolnost (tj. neka

---

³ Mogli bi govoriti o 2 vrste emocionalnog rada – pokušavanje udaljavanja emocija prilikom rada i pokušavanje približavanja emocija prilikom rada. Više o tehnikama udaljavanja emocija vidjeti Barry (1995). Levere, J. And Dolnick, D. (2010) u svom radu u kojem su se fokusirali na ispitivanje razlika između osoba koje prodaju seksualne usluge na ulici i putem telefona navode kako klijenti od osoba koje prodaju seksualne usluge putem telefona očekuju puno veći stupanj intimnosti i privrženosti, zbog čega te osobe koriste emocionalni rad kako bi se približile ili barem stvorile iluziju bliskosti s klijentima.

⁴ Neki autori (uglavnom liberalnih i liberalno feminističkih uvjerenja) prostituciju nazivaju seksualnim radom, a prostitutke seksualnim radnicama s ciljem da umanje negativan prizvuk koji nose riječi prostitutka i prostitucija. Iako nema sumnje da je prostitucija jedan oblik seksualnog rada, mi smo ipak odlučili koristiti termine prostitucija, prostitutka, odnosno osoba koja prodaje seksualne usluge i to iz dva razloga. Prvi je širina pojma seksualni rad, koji, osim prostitucije obuhvaća još i striptiz, snimanje pornografskih sadržaja itd., a naša namjera u ovom radu je razmatranje isključivo (ionako širokog) pojma prostitucije. Drugi razlog je taj što prema istraživanjima (vidjeti Kissil and Davey, 2010) korištenje pojmova seksualni rad i seksualni radnici nije pridonijelo umanjivanju negativne percepcije prostitucije i prostitutki među širom javnosti. Iako smo svjesni stigmatizirnosti i rodne ograničenosti pojma prostitutka, ipak smo se odlučili koristiti taj pojam radi jednostavnosti, budući da u hrvatskom jeziku ne postoji alternativa u vidu jedne riječi (što je samo za sebe simptomatično), a uz odbijanje ograničavanja osoba koje se bave prostitucijom samo na ženski rod te uz odbijanje eventualnih negativnih konotacije koje se vezuju uz sam izraz.

vrsta spolnog odnosa), emocionalni rad, materijalna korist i određena razina promiskuitetnog ponašanja⁵.

Iako pojavu prostitucije možemo pratiti od organizacije najranijih ljudskih zajednica i društava, čini se kako je prostitucija kakvu danas poznajemo specifičan fenomen koji se razvija posljednjih nekoliko stoljeća te se ne može poistovjeđivati s ostalim sličnim pojavama. „Nastala je pod specifičnim okolnostima, posebno jakim utjecajem kapitalističke logike i njegova vrijednosnoga sustava u kojemu tijelo postaje robom što se nudi na tržištu” (Šori, 2004. 104).

Scambler i Scambler (1997) navode još neke ključne karakteristike kako (post)modernog doba, tako i današnjeg oblika prostitucije. Prije svega to su povećanje relativnog siromaštva, a posebno feminizacija siromaštva; zatim “seksualna revolucija”⁶ koja dokida intrinzičnu važnost reprodukcije za seksualne odnose te u vezi s time i fenomenima poput razvoda i kontracepcije. D. Aćimović (1988) navodeći izjavu sociologinje Olge Petak kaže kako su razvijene potrošačke aspiracije i novo shvaćanje seksualnih sloboda pogodovale da se seksualne usluge jednostavnije i bezbolnije komercijaliziraju, i to bez prinude, na osnovu principa ekonomije manjeg otpora. Nadalje, tu je značajna sve veća individualizacija društva, osobito individualizacija žena⁷, i, naravno, upotreba modernih informacijskih tehnologija⁸ koje dovode do sve veće privatizacije seksualnih usluga.

U skladu s tim globalnim promjenama i prostitucija kao društveni fenomen se mijenja i prilagođava novoj društvenoj svijesti, pri čemu varira u pojavnosti. Ono što otežava jednoznačno i precizno definiranje prostitucije upravo je višestrukost njenih pojava oblika i vrsta koje ćemo prikazati u idućem odjeljku.

---

⁵ Iako je promiskuitet kontroverzan pojam, djelomično smo preuzeli definiciju Hrvatskog jezičnog portala, prema kojoj je promiskuitet „slobodno spolno općenje s čestim mijenjanjem partnera“ ([hjp.novi-liber.hr](http://novi-liber.hr)) smatrajući da je za naše određenje pojma prostitucije bitna odrednica promiskuitetnog ponašanja slobodno spolno općenje, s velikom vjerojatnošću čestog mijenjanja partnera.

⁶ Giddens (1992) tvrdi da bi ista bila nezamisliva bez kreiranja onog što naziva “plastičnom seksualnošću”, što se odnosi na seksualnost oslobođenu od bilo kakvih intrinzičnih veza s reprodukcijom (u Scambler&Scambler, 1997).

⁷ Beck i Beck-Gernsheim (1995) ističu kako je vlasništvo kasnog/visokog moderniteta ekstenzirani proces individualizacije. Oni identificiraju tri generalne faze: u prvoj, obitelj je bila esencijalno ekonomska jedinica, u kojoj ni jedan partner nema individualnu biografiju; u drugoj se od muškarca očekuje da preuzme inicijativu u organizaciji svog vlastitog života, obiteljska kohezija ostaje netaknuta na račun ženskih prava; i u trećoj fazi, ugrubo od 1960ih, i muškarci i žene su “bлагословljeni i opterećeni stvaranjem vlastitog života” (Beck i Beck-Gernsheim, 1995: 76). Ova treća faza procesa individualizacije nadasve je karakterizirana dolaskom individualiziranih ženskih biografija (u Scambler and Scambler, 1997).

⁸ “Dobar primjer globalizacije prostitucije preko interneta predstavljaju i stranice kao što je WORLD SEX GUIDE (Svjetski seksualni vodič), na kojoj se mogu pročitati iskustva klijenata s prostitutkama iz različitih gradova iz cijeloga svijeta” (Šori, 2004.105).

2.2. Pojavnost: oblici i vrste

Prostitucija je pojava koja se ispoljava u mnoštvu oblika. Kako kroz povijest, tako i u suvremenom svijetu oblici prostitucije uvjetovani su različitim povijesno-kulturnim karakteristikama određenog društva, kao i društvenim i ekonomskim pritiscima u smislu ponude i potražnje na tržištu. Stoga se, pri klasifikaciji prostitucije služimo različitim kriterijima.

S obzirom na niže navedene osnove, prostituciju je moguće klasificirati u nekoliko osnovnih oblika:

- s obzirom na spol osobe koja se prostituira : 1. žensku i 2. mušku
- s obzirom na spol klijenta : 1. heteroseksualnu i 2. homoseksualnu
- s obzirom na starost: 1. dječju, 2. maloljetničku i 3. punoljetničku/odraslu
- s obzirom na uzrok i okolnosti: 1. prisilnu i 2.dobrovoljnu
- s obzirom na vremenske dimenzije: 1. stalnu, 2. privremenu i 3. povremenu
- s obzirom na stupanj organiziranosti: 1. samostalnu i 2. kao dio organizirane mreže (s tim da može biti organizirana uz pomoć svodnika i/ili u okviru javne kuće ili neke druge organizacije i djelatnosti, kao što su saloni za masažu, eskort agencije itd.)

Uzmemo li u obzir prije svega uloženi i zarađeni kapital, a onda u skladu s time i ugled, odnosno društveni status prostitutke, stil i način rada, kao i „oglašavanja“, radnu okolinu, razinu zaštite i izloženost nasilju te kriminalnim radnjama možemo razlikovati tri razine ili tri vrste prostitucije. Prva razina je niska ili ulična razina prostitucije, koju „prostitutke, njihovi klijenti i javnost smatraju dnom stratifikacijskog svijeta prostitucije“ (Šori, 2004: 105), ali i dnom društva, općenito. Ostale stratifikacijske razine u svijetu prostitucije su prostitucija srednjeg i visokog nivoa. „Prostitucija niskog i djelomično ona srednjeg nivoa izložene su oštroj društvenoj osudi, etiketiranju i proganjanju. Vidljivi su naponi da se one odstrane iz društva. Prostitucija visokog nivoa, pak, uslijed svoje nevidljivosti, samo u izuzetno rijetkim slučajevima dolazi pod udar društvene kontrole i represije, a pretežno je punopravna društvena djelatnost koja ne povlači nikakvu osudu,

etiketiranje ili proganjanje“ (Radulović, 1986: 32). Weitzer kao jednu od najvažnijih karakteristika ovako stratificiranog svijeta prostitucije navodi jako slabu vertikalnu pokretljivost. Kao generalno pravilo vrijedi „nivo na kojem žena započne svoj rad u prostituciji determinira njenu poziciju za vrijeme većine njene karijere kao prostitutke. Promjena nivoa zahtijeva kontakte te novi set radnih tehnika i stavova.“ (Weitzer, 2010: 7). Vertikalna mobilnost gotovo je nemoguća između ulične i elitne prostitucije budući da, kako elitne, tako i ulične prostitutke posjeduju određena znanja i vještine koje ove druge teško mogu naučiti, a bez kojih je opstanak, kako u elitnoj, tako i u uličnoj prostituciji gotovo nemoguć. Ipak, neki istraživači (npr. Kramer 2003; Potterat et al., 1990) smatraju kako postoji određeni nivo preklapanja i fluidnosti među sub-kategorijama ističući kako iste žene mogu raditi u različitim oblicima i vrstama prostitucije, istovremeno ili uzastopno (Kissil and Davey, 2010). Weitzer navodi kako se ipak vertikalna mobilnost ponekad događa između ulične i prostitucije srednjeg nivoa i to najčešće u slučajevima brzog „propadanja“ prostitutki srednjeg nivoa zbog čega moraju prijeći na ulicu. Mi smo skloni složiti se s autorima koji smatraju da postoji veći stupanj dinamike i mobilnosti među različitim vrstama prostitucije, osobito kad je riječ o prostituciji srednjeg nivoa te prijelaznim oblicima i vrstama.

Iako je teško govoriti o postojanju univerzalne podjele prostitucije, ipak se najčešće upotrebljava ova klasifikacija budući da objedinjuje glavne razlikovne kriterije različitih oblika prostitucije, a osim toga većina empirijskih istraživanja pokazuje kako se najveće razlike u prostituciji i socio – kulturnim aspektima iste manifestiraju upravo u skladu s ovom klasifikacijom, stoga ćemo idućim odjeljcima detaljnije razmotriti svaki od gore navedenih oblika prostitucije.

2.2.1. Niskostatusna ili ulična prostitucija

Najnižaa vrsta prostitucije je ulična prostitucija. Ta vrsta prostitucije je najvidljivija javnosti, a ulične prostitutke su samim time najviše izložene privođenju, saslušavanju, kažnjavanju, etiketiranju i društvenoj osudi.

U tu vrstu prostitucije je uloženo najmanje kapitala, a i zarađena dobit je najmanja. Ulične prostitutke “oglašivački” dio posla odrađuju vani, na ulicama, trgovima, parkovima,

kolodvorima, a posao “pružanja seksualne usluge” odrađuju najčešće u automobilima klijenata, ali nerijetko i vani po javnim wc-ima, parkovima te nešto rjeđe u stanovima. “Zanimljivu tipologiju uličnih prostitutki napravila je poljska autorica M. Jasinska (1967). Ona govori o tri tipa prostitutki: gruzinke – prostitutke koje ordiniraju na prometnim stanicama (željeznice, autobusi, veliki parkinzi za teretna vozila, pristaništa i sl.); uličarke – koje ordiniraju po ulicama velikih gradova; i lokalne prostitutke – koje rade u ugostiteljskim objektima, samostalno ili uz pomoć konobara“ (Radulović, 1986: 38).

Ulične prostitutke ponekad djeluju samostalno, no češće ovise o svodnicima ili makroima. Radulović (1986) ističe, navodeći nalaze Boyera i Jamesa (1980) kako je pogrešno vjerovanje da su ulične prostitutke od strane svodnika uvedene u svijet prostitucije te kako je vjerojatnije da su se samostalno počele baviti prostitucijom, a susret s podvođačem olakšao im je izgradnju stila. Budući da su njihovi podvođači često uključeni u neki drugi „biznis“. ... prostitutke su, pored njih, uključene u razne protuzakonite djelatnosti: prijevare, prodaju ukradenih ili švercanih stvari, prodaju droga itd. (Radulović, 1986). Osim toga i same su sklone zloupotrebi droga i alkohola.

Većina ih potječe iz vrlo siromašnih obitelji čiji je položaj u društvu vrlo marginalan, a kako navode brojni autori i njihov obrazovni status je vrlo nizak. Hobljaj (2000) navodi kako većina uličnih prostitutki ima završenu osnovnu školu dok je vrlo mali broj sa završenom srednjom školom.

Weitzer (2007.) navodi kako većina u svijet ulične prostitucije ulazi sa navršenih 19 god., no starosna dob uglavnom se kreće u širokom rasponu od 15 do 55 godina (Hoblaj, 2000), pri čemu neke prostitutke ulaze u svijet ulične prostitucije još kao djevojčice od 13-14 god.

U ovakvim uvjetima, ulične prostitutke prilično su rizična, viktimizirana i stigmatizirana skupina. Neki autori, ipak ističu kako čak i oblici ulične prostitucija značajno variraju unutar jednog grada, a ovisno o nekim parametrima kao što su lokacija, upotreba droga i rasna pripadnost. Porter i Bonilla (2010) su u proučavanju ulične prostitucije u Sjevernoj Philadelphiji zaključili kako manifestacije ulične prostitucije značajno variraju ovisno o socijalnoj ekologiji iste.

2.2.2 Prostitucija srednjeg nivoa

Glavna razlika između niske, tj. ulične prostitucije i prostitucije srednjeg nivoa je ta što je u potonju uloženo više kapitala, a ostvaruje se i veći profit (barem ukupno gledajući). Osim toga, ovaj nivo zahtjeva veći stupanj organizacije tako da prostitutke teško da mogu samostalno djelovati. Na ovom nivou, podvođači ne obavljaju samo zaštitnu, već i ostale organizacijsko – tehničke aktivnosti, a nije rijetkost ni da se u organizaciju uključe i „poslovni ljudi“ ako postoji mogućnost brze zarade.

Prostitucija u javnim kućama predstavlja jedan od najstarijih načina organiziranja prostitucije, bilo javno i pod okriljem zakona ili tajno (u mjestima i vremenima) kada isto nije bilo dozvoljeno. Djevojke i žene zaposlene u javnim kućama u njima rade i žive kao namještenice vlasnika koji im uz stan daje i hranu te brine o odjeći. Radulović (1986) navodi kako se zaposlenice javnih kuća ustvari nalaze u lošijem položaju nego ulične prostitutke jer je njihov položaj skoro robovski budući da zarađuju jako malo radi velikih izdataka koje daju vlasnicima javnih kuća, nemaju pravo izbora klijenata, a često su izložene i nasilju, kako od strane klijenata, tako i od strane vlasnika javnih kuća.

Saloni za masažu često su mjesta u kojima se obavlja prikrivena prostitucija. U njima klijenti, osim usluga masaže mogu dobiti i ostale, seksualne, usluge. Prema Šorijevim (2004) nalazima, većina djevojaka koja tamo radi ima potvrde o završenim tečajevima, što vlasnike štiti od kaznene odgovornosti. Kako Šori primjećuje, vrlo je zanimljiva činjenica da se razliku između obične i erotske masaže vrlo lako može definirati, dok je razliku između erotske masaže i seksualne usluge vrlo teško definirati. Hobljaj (2000) navodi kako se značajan porast ove vrste prostitucije dogodio 60ih godina u Zapadnoj Europi i SAD-u, a stigao je s Dalekog Istoka. Osim ove vrste prikrivene prostitucije postoje i brojne druge vrste prikrivene prostitucije srednjeg nivoa, vjerojatno je među njima najrasprostranjeniji oblik prostitucija u noćnim klubovima i ostalim ugostiteljskim objektima gdje, prije svega, plesačice, ali i ostale djelatnice prodaju i seksualne usluge.

Prostitucija u stanu danas je jedan od raširenijih oblika prostitucije, prema Šorijevom (2004) istraživanju upravo je to najrašireniji oblik prostitucije u Sloveniji te su u njega uključene djevojke i žene različitih dobnih skupina, socio-ekonomskog porijekla i stupnja obrazovanja. U takvom obliku prostitucije, prostitutke mogu djelovati samostalno ili uz pomoć svodnika, a njihovi kontakti nalaze se u raznim oglasnicima, bilo u tiskanim ili

elektronskim izdanjima. Međutim, ni ova vrsta prostitucije nije jedinstvena. Razine prostitucije unutar ove vrste diferenciraju se obzirom na način oglašavanja kontakata prostitutki u široj javnosti, o čemu ovisi i vrsta klijentele. „Među najsiromašnije spadaju one .... koje brojeve svojih telefona ispisuju na javnim mjestima (npr. telefonske govornice)... njihove cijene su najniže što odgovara kvaliteti usluge“ (Radulović, 1986: 62). Mi smatramo da ovaj oblik predstavlja prijelazni oblik između ulične i prostitucije srednjeg nivoa, budući da su prostitutke na ovoj razini izložene sličnim rizicima kao i one na uličnoj, ali su ipak manje vidljive javnosti. U drugu grupu spadaju one prostitutke koje se oglašavaju u javnim medijima. Oglasi ove vrste su više ili manje prikriveni, ali dovoljno jasni zainteresiranim čitateljima. Ove djevojke i žene nisu toliko vidljive javnosti koliko one u uličnoj prostituciji, ali do njihovog kontakta može doći bilo tko, npr. okrene zadnju stranicu oglasnika. Budući da su manje vidljive široj javnosti, samim time manje su izložene javnoj osudi te određenim rizicima, a s druge strane nisu unutar većeg stupnja organiziranosti, stoga ovaj oblik smatramo prostitucijom srednjeg nivoa. U treću grupu spadaju one prostitutke čije kontakte znaju samo odabrani. Ova grupa je najtajanstvenija i ustvari ju čine one djevojke i žene koje većina autora opisuje kao „call girls“, tj. elitnu skupinu prostitutki.

2.2.3. Visokostatusna ili elitna prostitucija

Visoka prostitucija se od prethodne dvije vrste prostitucije razlikuje po mnogo većem uloženom kapitalu, kao i mnogo većem profitu te po većem stupnju organizacije. Osim toga, glavna karakteristika ove vrste prostitucije je što se kao sredstvo plaćanja ne koristi samo novac, već i razni pokloni, privilegije i usluge.

“Call girls” ili “djevojke na poziv” su prilično tajanstvena grupa, njihove kontakte (za razliku od kontakata ostalih prostitutki koje rade u stanu) imaju samo odabrani te je prilično teško doći do njih. One se uglavnom i ne trude pronaći klijente, već klijenti pronalaze njih i to do njih dolaze gotovo isključivo po preporuci. “Kao tip prostituiranja „djevojke na poziv“ iziskuju temeljitu obuku i velika ulaganja. To nisu više neobrazovane žene iz siromašnih društvenih grupa“ (Radulović, 1986: 62). „Djevojke na poziv“ najčešće potječu iz srednjih i viših socio-ekonomskih klasa, uglavnom su obrazovane i govore strane jezike. Visoke zarade im, kako navodi Hoblaj (2000), omogućuju da si za svega 2-3 godine osiguraju budućnost i prestanu s takvom djelatnošću. Zbog toga, ali i zbog nevidljivosti

posla kojim se bave široj javnosti, „djevojke na poziv“ uglavnom sebe ne smatraju prostitutkama već samostalnim, snalažljivim i uspješnim ženama. Leverne and Dolnick (2010) u svom istraživanju o uličnoj prostituciji i „djevojkama na poziv“ zaključili su kako „djevojke na poziv“, za razliku od uličnih prostitutki, uglavnom rade s redovnim klijentima pri čemu njihov rad uključuje i emocionalni rad, budući da većina njihovih klijenata očekuje barem privid emocionalne intimnosti.

Još jedan oblik visoke prostitucije je hotelska prostitucija. Iako će neki autori reći da ta vrsta spada u prostituciju srednjeg nivoa, mi smo skloni svrstati ju u prijelazni oblik između prostitucije srednjeg i visokog nivoa te u prostituciju visokog nivoa, budući da ni ta grupa nije jedinstvena. Hotelska prostitucija zahtijeva iznimno visok stupanj organizacije, što je jedan od razloga zbog kojih smatramo da se radi prije o prostituciji visoke razine. Makro ili svodnik je taj koji se brine o organizaciji posla i pregovara s osobljem hotela, uključujući spremačice, konobare, recepcionare, pa čak i menadžere i upravu hotela. A kategorija hotela je ta koja uvjetuje i razinu prostitucije. U hotelima najniže kategorije djeluju prostitutke koje se od onih na ulici razlikuju samo po tome što obavezno imaju svodnika i djeluju unutar organizirane skupine. Međutim, u hotelima najviše kategorije, odvija se prostitucija najviše razine koju karakterizira velika tajnost, kao i veliki uloženi kapital, a proporcionalno tome i zarada. „Prije svega potrebne su određene fizičke predispozicije. Zatim prostitutka mora proći posebnu obuku koja se sastoji iz učenja uspostavljanja komunikacije, ugovaranja posla na diskretan način, poznavanja stranih jezika, kao i raznih sitnih detalja“ (Radulović, 1986: 55). Slično kao i „elitne djevojke na poziv“ i elitne hotelske prostitutke uspijevaju voditi život bez osude i etiketiranja javnosti, a njihovo bavljenje prostitucijom uglavnom je povremeno. I one imaju drukčiju sliku o sebi te sebe ne vide kao prostitutke.

Dakle, prostitucija je u svojim pojavnostima i oblicima vrlo raznolika, kao i iskustva osoba koje sudjeluju u prostituciji. Osim percepcija osoba koje sudjeluju u prostituciji, prvo o sebi samima, a onda i o drugim osobama koje sudjeluju u prostituciji na drugim razinama i u drugima oblicima, i percepcije šire javnosti razlikuju se obzirom na pojedine pojavnosti i oblike prostitucije. Upravo je to jedan od razloga pojavljivanja kontroverzi i neslaganja oko definiranja same pojave, a onda i potrebe stavljanja iste u zakonske okvire.

U idućem poglavlju detaljnije ćemo proučiti objašnjenja i poglede na uzroke i socio – kulturne aspekte prostitucije sa stajališta različitih teorijskih perspektiva, kao i njihovo viđenje potrebe da se pojava zakonski regulira.

3. TEORIJSKI PRISTUPI PROSTITUCIJI

S obzirom na samu pojavu, s izučavanjima prostitucije u društvenim znanostima počelo se relativno kasno i to s ciljem objašnjenja uzroka ove „devijantne pojave“. Prve značajnije studije i radovi na ovom području nastali su sredinom 19. i početkom 20. stoljeća i uglavnom ih je karakterizirao *pozitivistički pristup*. Tako „studije M. Ryan (1839), Parant-Duschateleta (1836), Wardlaw (1842), Acton (1857), Jeannel (1868)... prostituciju označavaju kao 'moralni problem', 'porok', 'društveno zlo' ili 'bolest društva'“ (Radulović, 1986: 71). Općenito govoreći, ovi autori su na prostituciju gledali kao na devijaciju koju su smatrali moralno beznačajnom pojavom, a na prostitutke, i devijante općenito, kao na ljude sa snažnom moralnom svijesti nad kojima je nužno izvršiti određene represivne mjere te ih staviti pod kontrolu kako bi se očuvao postojeći poredak s postojećim rasporedom društvenih moći i nejednakosti. U okviru pozitivističkih razmišljanja razvio se još jedan pristup kojeg neki nazivaju *biološki pozitivizam, neki sociobiološki, a neki socijalni darvinizam*. Ono što je glavna karakteristika ovog pristupa je pretpostavljena biološka determiniranost, odnosno pretpostavka da socijalne razlike, mogu biti objašnjene u terminima bioloških razlika (Scambler and Scambler, 1997). Nekoliko ideja o uzrocima prostitucije (od kojih su se neke zadržale i danas) proizašlo je iz ovog pristupa; od toga da osobna biologija žena određuje i njihovo ponašanje, preko traganja za fizičkim manifestacijama kao uzrocima⁹, do istraživanja individualnih neprilagođenosti žena (što je variralo od teza o “aseksualnosti” do teza o pretjeranoj seksualnosti žena koje se bave prostitucijom). Radulović (1986) ističe kako su se ovi autori služili podacima koji su bili, uglavnom, iz sekundarnih izvora te kako su se mnogi prema istima sasvim slobodno odnosili, dodajući, pa čak i izmišljajući kad bi bilo potrebno.

Psihoanalitički pristup razloge za prostituciju pronalazi u dubokoj patologiji, tj. u abnormalnoj psihi žena koje izabiru baviti se prostitucijom. „S obzirom na činjenicu da su prostitutke smatrane za promiskuitetne osobe, pojedini psihoanalitičari su tvrdili da su one „neurotične ličnosti“ jer nisu uspjele razviti ličnost odrasle osobe, odnosno da su ostale na stupnju djetinjstva“ (Choisy, 1961 u Radulović, 1986: 78). Korijene defektnosti objašnjavali

---

⁹ “Kao 'stigmatе degeneracije' po kojima je moguće prepoznati delikventkinje, Lombroso i Ferero izdvajaju: „asimetriju lica, široke vilice, izrazito velike nozdve (gledano enface), izboransot, udubljen nos, tanku gornju usnu, oči upale u duplje sa divljačkim izrazom“ (Lombroso i Ferero, 1895: 178, u Radulović, 1986: 74)

su na različite načine: frigidnošću, Edipovim kompleksom, odbacivanjem od strane majke, homoseksualnošću. Radulović (1986) pronicljivo zapaža kako su ove teorije najveću popularnost imale upravo u pedesetim godinama prošlog stoljeća, taj. u vrijeme nastajanja „države blagostanja“ i ekonomskog rasta te kako je ideološki znatno prihvatljivije bilo s područja društva i industrijalizacije prebacivati raspravu o uzrocima na individualni nivo i razinu ličnosti.

Vodeći se Durkheimovom tvrdnjom kako je „društvo moralni fenomen“ (Durkheim, 1972, u Radulović 1986) *sociološke studije* su ključni značaj za očuvanje društvenog poretka pripisale moralnom djelovanju te su se usredotočile na izučavanje „nemoralnih djelovanja“. Prvo su bile zastupljene teorije o „nemoralnim djelovanjima“ (u koje je spadala i prostitucija) kao društvenim devijacijama, odnosno iznimno rijetkim i iznimno štetnim kršenjima moralnih pravila, što se smatralo bolešću, odnosno patologijom, pa je i takav pristup nazvan *socijalnom patologijom*. Kasnije su ovaj pristup zamijenile *teorije društvene dezorganizacije*, unutar kojih su se mogle razlikovati dvije orijentacije. Kako navodi Hobljaj (2000.), prva je nastala kao pokušaj objašnjenja društvenog procesa derularizacije, odnosno urbanizacije i industrijalizacije pri čemu se kao glavni problem promatrao slom društvene kontrole te pojava sukoba raznih društvenih grupacija, a najširu primjenu našla je u radovima *čikaške škole*. „W. I. Thomas zaključuje da su motivi za prihvaćanje prostitucije kao djelatnosti isti kao i kod prihvaćanja bilo koje druge djelatnosti. Naime, djevojke uče devijantno ponašanje od drugih devijantnih osoba koje se bave tom djelatnošću, dok glavni uzrok prostitucije Thomas vidi u suprotstavljanju društvenoj kontroli i narušavanju tradicionalnog položaja žena“ (Hoblaj, 2000: 5). Radulović (1986) navodi kako se, nažalost, rad *čikaške škole* svodio na traganje za „efikasnijim“ sredstvima društvene kontrole i represije. Ipak, mora im se odati priznanje za pomak koji su napravili u proučavanju devijacija, budući da su devijanti prvi put prepoznati kao društvena činjenica koju se nije moglo ignorirati te su dobili položaj istovjetan drugim društvenim grupama. Druga orijentacija teorija društvene dezorganizacije je, ustvari, funkcionalistička. Ove teorije odaju ponekad i (socio)biološke korijene, ali također inzistiraju na tome da su sve institucije kroz koje se pojavljuje seksualni kontakt muškaraca i žena funkcionalne u određenom pogledu (Scambler and Scambler, 1997). Najznačajniji tekst ovog pristupa je *Sociology of Prostitution* Kingsleya Davisa iz 1937. god. Davis u proučavanju prostitucije ističe ključnu važnost ekonomskih motiva kao uzroka za bavljenje prostitucijom. Međutim,

ističe i kako su „uzroci prostitucije povezani kako s fiziološkom potrebom čovjeka, tako i s inherentnim karakterom društva, od kojih oboje uključuju više od pukog ekonomskog elementa“ (Davis, 1937: 750). Dakle, naglašava ulogu prostitucije kao jedne od institucionalne kontrole seksa te ističe kako „ima funkciju koju niti jedna druga institucija ne ispunjava u potpunosti“ (Davis, 1937: 755). Radulović (1986) kritizira Davisa smatrajući kako njegova analiza prostitucije predstavlja pokušaj legitimizacije postojećih odnosa društvene moći koji proizvode nejednakost među spolovima, kao i između različitih klasa u suvremenom društvu, pri čemu se postojeći odnosi moći ne samo prihvaćaju već promoviraju do neizbježnosti, što za posljedicu ima zanemarivanje traganja za drugačijim odnosima među spolovima.

U novije vrijeme većina autora koja se bavi pitanjima prostitucije može se smatrati pripadnicima nekog od sljedećih teorijskih pristupa: marksističkog, liberalnog, feminističkog te teorije stigmatizacije

3.1. Marksizam

Marksistički pristupi proučavanju prostitucije proizlaze iz njihove zamisli društva u kojem kao odlučujući čimbenik izdvajaju moć koja se uglavnom izvodi iz vlasti te je neraskidivo povezana sa sukobom koji proistječe iz raspodjele dobara u društvu.

Posebnu važnost za oblikovanje marksističke misli o podčinjenosti žena ima Engelsovo djelo *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države* u kojem on pokušava rekonstruirati položaj žena u prošlosti, analizira njihovu podčinjenost u kapitalizmu te načine oslobođenja (u socijalizmu). „Analizu počinjenosti žena u kapitalizmu Engels zasniva na tome da je spolna jednakost onemogućena uslijed postojanja klasne strukture društva. Drugim riječima, podčinjenost žena proistječe iz institucije privatnog vlasništva, ograničenosti ženskog rada na sferu porodice, neravnopravnosti na tržištu radne snage i iz ekonomske zavisnosti od muškaraca“ (Radulović, 1986: 118). Dotaknuo se Engels i prostitucije u užem smislu pri čemu se čini da se njegovi prigovori temelje u specifičnim normativnim vjerovanjima o seksualnosti: da bi seks trebao biti povezan s ljubavlju i da je spolna ljubav po svojoj prirodi isključiva.

Iako su Engelsu upućene brojne kritike, prije svega zbog tvrdnji o ravnopravnosti žena u predmodernim društvima, ipak njegov rad ima neosporno velik značaj za razumijevanje prostitucije budući da njegov metodološki pristup devijacije smješta u cjelinu društvene strukture, a odnose među spolovima smatra materijalno drugačijim jer ih smatra pripadnicima različitih klasa.

Marksistički mislioci pri proučavanju prostitucije sagledavaju širu sliku društva, a njihovi argumenti naglašavaju da čovjekov rad (bilo seksualan, emocionalan, mentalan ili manualan) ne može biti otuđen od pojedinca te da svaki najamni rad predstavlja vid prostitucije. Kako navodi O'Connell Davidson (2002), po Bravermanovim riječima, najamni rad je poput svih životnih procesa i tjelesnih funkcija ... neotuđivo vlasništvo pojedinca. Zato što ne može biti odvojeno od osobe-radnika, nije rad taj koji se razmjenjuje, prodaje ili predaje na tržištima. Ono što radnik prodaje, a poslodavac kupuje nije dogovorena količina rada, već sposobnost za rad tijekom dogovorenog vremena. „Doista u Ekonomsko – filozofskim rukopisima Marx tvrdi kako je svaki najamni rad oblik prostitucije. On piše ‘prostitucija (u običnom smislu) je samo specifičan izraz univerzalne prostitucije radnika’” (Jaggar, 2003: 202). Osim toga, marksisti kao oblik prostitucije smatraju i brojne opipljive i neopipljive usluge koje udana žena pruža svom supruga, a za uzvrat od supruga prima ekonomsko uzdržavanje. A prostituciju smatraju kao degradirajuću, ne samo za prostitutku i radnika, već i za prostitutkina klijenta i radnikova poslodavca, i u konačnici, za društvo u cjelini.

Stoga nas ne čudi zahtjev u Komunističkom manifestu da se svu prostituciju „i službenu i neslužbenu“ treba dokinuti. „Budući da svi oblici prostitucije proistječu iz nejednakosti bogatstva, takva se nejednakost mora ukinuti. A u naše vrijeme to znači da se kapitalizam mora ukinuti. Jer kapitalizam je ono što muškarcima daje nadzor nad sredstvima za proizvodnju, prisiljavajući tako žene da prodaju vlastita tijela i omogućujući muškarcima da održavaju dvostruki seksualni standard u braku“ (Jaggar, 2003: 206).

3.2. Liberalizam

Većina se liberalnih teoretičara pri izučavanju prostitucije poziva na klasične liberalne ideale koji eksplicitno naglašavaju važnost jednakosti pred zakonom te važnost individualnih prava. Oni tako „nastoje upletanje države u živote pojedinaca svesti na minimum i pretpostavljaju da postoji ‘privatna’ sfera ljudskog postojanja ‘koja obuhvaća sav onaj dio pojedinčeva života i postojanja koji utječe samo na njega, ili, ako utječe i na druge, onda samo uz njihov slobodni, dragovoljni i iluzija lišen pristanak i sudioništvo’” (Mill u Jagger, 2003: 189). Promatrajući prostituciju s jedne strane kao privatnu sferu pojedinčevog života, a s druge strane uzimajući u obzir racionalno donošenje odluka i inicijativu pojedinca, uobičajeni liberalni zaključak koji se odnosi na prostituciju glasi da prostituciju treba tretirati kao običnu poslovnu transakciju, kao prodaju usluge, i to seksualne usluge u ovom slučaju. Scambler and Scambler (1997) se tako oštro suprotstavljaju “tendencijama, implicitnim u mnogim sociološkim teorijama prostitucije, koje žene seksualne radnice promatraju kao manje ili više pasivne žrtve svojih zaleđa ili okolnosti” (1997: ix). Nadalje ističu kako žele zastupati pretpostavku dobrovoljne racionalnosti. Ona ne poriče utjecaj vlastitog zaleđa i okolnosti niti ističe kako je svaka uključenost u seksualni rad rezultat slobodnog i informiranog izbora. Već insistira na tome da bi “početna točka” za mnoge analize trebala biti priznavanje agencije/akcije. Budući da se u tom slučaju prostitucija promatra kao ugovorna poslovna transakcija, stajalište liberala jest da država ima isti interes za taj ugovor, kao i za sve ostale ugovore te bi, stoga, mogla minimalno intervenirati i pomoću zakona regulirati neke aspekte prostitucije. Na primjer, zakon bi se mogao brinuti za minimalne standarde radnih uvjeta i usluge, higijenu, kontrolu bolesti, plaćanje poreza, socijalnog osiguranja itd.

Dok se većina liberalnih argumenata odnosi na odnos racionalnog odlučujućeg pojedinca i države, neki autori liberalnih uvjerenja usmjerili su se i na propitivanje moralnog statusa prostitucije. Ericsson (1980) i Primorac (2006) su tako ispitali niz argumenata prema kojima je prostitucija sama po sebi nemoralna. Primorac (2006) smatra kako argument pozitivnog morala ustvari samo ističe licemjernost društva koje osuđuje vanbračni, ali ne i bračni najamni seks. A na pitanje zašto je to tako odgovara kako “ključni element objašnjenja koji dosad nije spomenut jest činjenica da društvo zanimaju običaji i ustanove, a ne pojedinac; društveni moral prosuđuje prvenstveno običaje i ustanove, a o

pojedincu sudi tako što ga podvodi pod društvene uloge koje ti običaji i ustanove definiraju“ (Primorac, 2006: 149 – 150); što nam daje opravdanje da takvo društvo ne smatramo mjerodavnim za etičke prosudbe. Ericsson smatra da takvi argumenti uopće ne dozvoljavaju racionalnu diskusiju, a Primorac ističe kako „to zapravo nije argument da je prostitucija loša zato što nije pametno baviti se njom, već da je ona loša ukoliko nije pametno, onda kada nije pametno, baviti se tim zanatom. Taj nas argument podsjeća da se osobe trajno nesposobne za slobodno odlučivanje i djelovanje, ne trebaju baviti tim pozivom jer će ih po svoj prilici onemogućiti da imaju zadovoljavajući, zdrav privatni spolni život“ (2006: 153). A Ericsson ističe kako osobu koja je slobodno i racionalno izabrala baviti se prostitucijom nije potrebno štiti od samog „posla“, već „od determinirajućih faktora u njenom socijalnom okruženju, kao što su neprijateljstvo (eng. *hostile*), kazne ili prezirni stavovi tzv. uglednih građana“ (Ericsson, 1980: 343). Feministički argumenti o neosobnosti komercijalnog seksa također su odbačeni, ističući kako je većina odnosa (npr. odnos s prodavačem novina, mesarom itd.) u modernim urbaniziranim sredinama također neosobna te kako to nije argument protiv same prostitutke. Argument da je prostitucija degradirajuća zato što žene svodi na puku sredstvo također je odbačen. „Nije točno da mušterija postupa bez obzira na želje prostitutke. Istina, on ne zadovoljava njezine seksualne želje; no prostitutka i ne želi da ih on zadovolji. No, on zadovoljava želju prostitutke koja se odnosi na njega: želju za novčanom naknadom“ (Primorac, 2006: 343). Stoga ta transakcija ne vrijeđa načelo uvažavanja drugog ljudskog bića dok god svaka strana dobiva ono što želi i dok god u njoj nema prinude i/ili prevare. I Ericsson i Primorac odbacuju feministički argument da prostitucija degradira zato što prostitutke prodaju svoje tijelo tj. sebe. Protuargumentacija za ove navode može se izvesti na dvije razine. Prva razina odbacuje ovaj argument navodeći kako se i u prostituciji radi samo o transakciji i prodaji usluge. „Odnos između prostitutke i klijenta je onakav kakav postoji u uslužnim djelatnostima. Upravo su kulturalna sljepoća i seksualni tabui ono što nas onemogućava da uvidimo ovo“ (Ericsson, 1980: 353). A na drugoj razini Primorac (2006) ističe kako ni prodaja tijela ne mora nužno biti moralno osuđena, jer što bismo onda rekli dojilji ili majci surogatu kod kojih tijelo i spol imaju ključnu ulogu isto koliko i u prostituciji. Na kraju spomenut ćemo još samo argument¹⁰ komercijalizacije društva kojeg

---

¹⁰ Ovdje su razmatrani samo argumenti protiv prostitucije koje smatramo aktualnima. Za detaljniju analizu argumenata protiv prostitucije i protuargumentaciju vidjet Primorac (2006) *Je li prostitucija nemoralna?* i Ericsson (1980) *Charges Against Prostitution: An Attempt at a Philosophical Assessment*.

Ericsson (1980) odlučno odbacuje ističući kako je kauzalni utjecaj prostitucije u ovom smjeru¹¹ više nego marginalan te kako je kapitalizam savršeno sposoban da sam stvori komercijalističke distopije. Teško da mu treba pomoć prostitucije u ovom procesu.

Liberalističkom pristupu upućenu su brojne kritike. Marksisti su kritizirali njihov koncept slobodnog i racionalnog donošenja odluke za bavljenje prostitucijom, ističući kako ekonomski faktori često mogu biti prinudni element. Feministi su osim te isitcali i gore navedene kritike. Osim toga zamjera im se što nisu razvili normativnu teoriju seksualnosti. A čak su i neki liberali izrazili zabrinutost za legitimnost nekih ugovora. Čak je i Locke smatrao da „čovjek ne stoji u istom odnosu prema tijelu kao što ima odnos prema drugim oblicima vlasništva... Stoga čovjek nema pravo ubiti se ili dati se u ropstvo, zato što je on Božje djelo“ (O'Connell Davidson, 2002: 3). Tako liberalni koncept osobnog vlasništva, prema nekima, ipak ostavlja otvorena pitanja o tome što može, a što ne može biti komodificirano i sporazumno razmijenjeno na tržištu.

3.3. Feminizam

M. O'Neil (1997) navodi kako je centralni ideološki problem za feministe to što je razmjena seksa za novac shvaćena kao ekvivalentna razmjena. “To je socijalno kreirana iluzija i centralna je za komodifikaciju ženskog tijela kao upotrebnog objekta te našu posljedičnu podređenost u društvu” (O'Neil, 1997:23). Iako ističu i eksplicitno kritiziraju trenutni položaj žena u prostituciji, ipak se stavovi feminista(kinja) prilično razlikuju kad je prostitucija u pitanju. Prije svega, teorijski koncepti unutar feminizma variraju po pitanju same definicije prostitucije i prihvatljivosti prostitucije kao zanimanja i oblika rada, a onda i po pitanju statusa osoba koje se bave prostitucijom. Tako unutar feminističkog pokreta možemo identificirati najmanje tri struje: radikalni feminizam, liberalni feminizam i seksualne radikale¹².

---

¹¹ Obrnuti smjer kauzalnog odnosa je vjerojatniji. I ne samo da je vjerojatniji nego je, kako smo u prethodnom poglavlju naveli, upravo razvoj kapitalizma imao presudan utjecaj na razvoj današnjeg oblika prostitucije; nikako obrnuto.

¹² Iako neki autori (Kissil and Davey, 2010; O'Connell Davidson, 2002; Shrage, 1994 itd.) razlikuju 2 oprečne struje u feminističkoj misli, smatramo da se radi o najmanje 3 različite teorijske misli.

3.3.1 Radikalni feminizam

Na tragu ideja S. de Beauvoir radikalne feministkinje počele su isticati položaj prostitutki kao arhetipski za cjelokupnu društvenu situaciju žena u Zapadnoj civilizaciji. „S. de Beauvoir je još 1949. godine pisala: 'prostitutka je osoba koja ispašta tuđe grijeh... Kao ličnost (ona je obespravljena i u njoj se istovremeno sažimaju svi oblici ženskog ropstva'“ (de Beauvoir, 1949:402, u Radulović, 1986: 119). Stoga radikalne feministkinje ne samo da prostituciju promatraju kao seksualnu eksploataciju žena već smatraju kako je seksualna eksploatacija žena postojeće i realno političko stanje na temelju kojeg se konstituira i svaka diskriminacija. „Seksizam se priziva na tijelo u odnosima moći dominacije tako što su fizički različite spolne karakteristike upotrijebljene od strane muškaraca kako bi poduprle podčinjenost žena. Seksualna/spolna saturacija društva je političko postignuće muške dominacije. Sa seksizmom, dominacija je uvedena u ženska tijela putem seksualne interakcije. Kada je seks objektiviran, a ljudska bića su reducirana na sredstva za njegovo postizanje, seksualna dominacija ulazi i usidrava se u tijelu. Ovo je temelj prostitucije i njene normalizacije u prostituciji seksualnosti“ (Barry, 1995: 26). Sljedeći dalje ovu logiku, radikalne feministkinje na prostituciju gledaju kao perpetuirano nasilje nad ženama. I to, kako navode Kissil and Davey (2010) ne samo nasilje u samoj praksi prostitucije, već još fundamentalnije u samoj ideji kupovanja seksa koja je neraskidivo povezana sa sistemom heteroseksualnosti i muške moći koji reprezentiraju apsolutno utemeljenje patrijarhalne privilegiranosti muškaraca.

Nadalje, radikalne feministkinje smatraju kako je uključanje žena u prostituciju uvijek nekonzensualno, bez obzira radi li se o ekonomskoj ili bilo kojoj drugoj privoli, te da nikako ne može biti smatrano racionalnim izborom. Štoviše, ističu kako je svako uključanje u prostituciju kršenje ljudskih prava jer „jednom kad se uđe u prostituciju, ona postaje 'sistem sužanjstva' koji može biti održan kroz očiglednu prisilu i fizičko zlostavljanje, ali je češće rezultat emocionalne ucjene, ekonomske deprivacije, marginalizacije i gubitka identiteta” (Reanda, 1991: 205). Stoga odbacuju liberalni argument kako je prostitucija zločin bez žrtava i ističu kako su žrtve, prvo, sve prostitutke, a onda i sve žene budući da se postojanjem kategorije prostitutke smanjuje sloboda svih žena jer moraju paziti da ne “skliznu” u tu degradiranu kategoriju. Analogno, oni koji profitiraju od prostitucije su, prvo,

muškarci uključeni u nju, a onda i svi ostali muškarci¹³. Od ostalih teorijskih pristupa razlikuju se i po tome što insistira da se sve osobe koje se prostituiraju moraju definirati kao žene (Jagger, 2003).

Nije potrebno posebno isticati kakao radikalne feministkinje žele ukinuti prostituciju, a za to vide dva preduvjeta: dokidanje potražnje od strane muškaraca, kao i dokidanje monopola muškaraca nad ekonomskom moći.

Najčešći prigovori radikalnom feminizmu upućeni su radi karakteriziranja svakog odnosa muškarca i žene kao identičnom odnosu u prostituciji. Osim toga prigovoreno im je da njihov teorijski pristup nije u stanju objasniti različite oblike spolnog podčinjavanja koji su se tijekom povijesti javljali u pojedinim društvima. „One su suvremenu dijalektiku spolova projektirale u čitavu povijest pokušavajući dokazati postojanje patrijarhata u svim vremenima i prostorima. ... nisu uspjele objasniti različita iskustva podčinjavanja koja doživljavaju žene iz pojedinih društvenih klasa, kao ni veze koje postoje između društvenih nejednakosti i spolnog podčinjavanja“ (Radulović, 1986: 135). Osim navedenog, neki im prigovaraju radi njihovog inzistiranja na tome da se sve osobe koje prodaju seksualne usluge smatraju isključivo ženama.

3.3.2 Liberalni feminizam i seksualni radikali

Ono što feministkinje liberalnog usmjerenja zamjeraju radikalnim feministkinjama je njihovo insistiranje na neprihvatanju prostitucije kao oblika rada. Tako O'Connell Davidson (2002) ističe kako je ono što je pogrešno u radu (radikalnih) feministkinja upravo njihovo odbijanje mogućnosti podržavanja prava onih koji rade u prostituciji kao radnici, ali istovremeno ostaje kritična prema socijalnim i političkim nejednakostima koje podupiru tržišne odnose općenito, i prostituciju posebno. Overall tako naglašava kako je prostitucija komercijalno poduzetništvo i kako dokazi jasno pokazuju da žene koje sudjeluju u njoj rade to primarno i, često, ekskluzivno radi ekonomskog dobitka. (1992: 709). Overall u svom

---

¹³ “Muškarci koji profitiraju od prostitucije, prema radikalnim feministkinjama, nisu samo mušterija i svodnik nego i policajci, prostitutkin odvjetnik, sudac, organizirani kriminal i konačno, zbog ‘klasnog značaja’ prostitucije, svaki muškarac u ovome društvu” (Jagger, 2003: 209).

radu *What's Wrong With Prostitution* (1992) propituje postoji li nešto inherentno u seksualnom radu kako se prakticira danas što ga čini neizbježno moralno problematičnim na način na koji nisu drugi oblici rada. U tu svrhu koristi kriterije za evaluaciju seksualnog ponašanja koje je dala Rubin te zaključuje da se prostitucija ne čini puno lošijom od drugih oblika plaćenog rada i da može biti kritizirana samo utoliko ukoliko mogu biti kritizirani i drugi oblici ženskog plaćenog rada. Ipak, Overall zaključuje kako to što prostitucija nije (moralno) lošija od ostalih oblika najamnog rada žena ne znači da nije loša te ističe da ono što je pogrešno s prostitucijom “nije to da opslužuje seksualne potrebe, već da žene uslužuju muške seksualne potrebe pod kapitalističkim i patrijarhalnim uvjetima. Ovi uvjeti kreiraju kako muške potrebe, tako i načine na koje ih žene ispunjavaju, konstruiraju kupovanje seksualne usluge kao profit za muškarce i stvaraju reverzibilnost seksualne usluge neplauzibilnom te seksualnu jednakost u trgovini/razmjenu neodrživom” (Overall, 1992: 724).

Unutar feminističkog kruga razvila se još jedna struja koja odbija prihvatiti prvo da su žene u prostituciji žrtve, a onda da su potlačene pod patrijarhalnim sistemom. One ističu upravo suprotno i kažu kako žene u prostituciji nisu žrtve već poduzetnice te da nisu potlačene patrijarhalnim sistemom, već upravo suprotno, da su one te koji izazivaju patrijarhalnu logiku. Takvu struju razmišljanja neki nazivaju seksualnim radikalima, neki seksualno radikalnim feministkinjama, neki seksualno pozitivnim feministkinjama. O’Neil (1997) navodi kako neke prostitutke tvrde da su osporile klasične patrijarhalne stereotipove za sve žene odbijajući se pokoriti pod pritiskom konformiranja sa stereotipom dobre žene/cure tako što su uvodile u javnu sferu mnogim muškarcima usluge koje su žene uobičajeno pružale i privatno i samo jednom čovjeku, te inzistirajući na tome da je prostitucija posao, usluga koju bilo tko, tko ima dovoljno godina, može ponuditi ili tražiti. “Za te žene ‘oblačenje u loše cure’ reducira moć patrijarhata nad ženskim tijelima, seksualnošću, slikama i prezentacijama” (O’Neil, 1997:3). Štoviše, tvrde da je prostitucija i posao i da bi prostitutke morale imati jednaka prava i slobode kao bilo koji dugi radnici. “Ograničavanje ženinog izbora da sudjeluje u prostituciji poriče njenu jednakost, a samim time i njen status ljudskog bića” (Kissil and Davey, 2010:6). Ovakav stav najviše podržavaju feministkinje seksualne radnice i feminističke grupe za prava prostitutki kao što su COYOTE (Call Off Your Old Tired Ethics), *Hooking is Real Employment*, The Canadian Organization for the Rights of Prostitutes i drugi.

Liberalnim i seksualno radikalnim feministkinjama najviše se zamjera što ne nude kritiku ili analizu strukturalnih uvjeta koji proizvode/potiču rodnu, klasnu i rasnu nejednakost. Ove grupa feminista ne pokušava promijeniti rodne odnose u društvu, njihovi ciljevi prije su reforma nejednakih i loših zakona.

3.4. Teorija stigme

Jedna grupa autora pri proučavanju devijantnosti, općenito, u prvi plan stavlja proučavanje društvene reakcije na samu devijantnost i devijante te se temelji na pretpostavci da devijantnost nije imanentno svojstvo nekog čina već način i kvaliteta reakcije društva na taj čin. „Na taj način napravljena je razlika između devijacija kao prekršaja pravila (svi ljudi krše neka pravila) i devijacije kao društvene etikete - žigosane pojave (samo neki ljudi su izloženi društvenoj reakciji i označeni kao devijantni). „Svim pojedincima i grupama koji su označeni kao devijantni zajedničko je to što trpe represiju; devijacije su obezvrijeđena ponašanja a njihovi nosioci društveno stigmatizirani“ (Janković i Pešić, 1981 u Radulović, 1986: 94).

Tako i u proučavanju prostitucije ovi autori ističu kako je za prostituciju karakteristično da osobe koje se njom bave trpe represiju i društvenu stigmju. Ghail Peterson u svom radu *The Prostitution Prism* (1996) navodi kako je trenutno i sam koncept „prostitucije“ odnosno „prostitutke“ duboko problematičan, ističući kako nije ništa drugo doli seksistički instrument socijalne kontrole koji je rigidno i pervazivno upisan u diskriminatornu pravnu praksu, pristrana znanstvena istraživanja, psihičku obranu, predrasude i, najfundamentalnije, rodne odnose moći. Prostitutke su u zakonu definirane na temelju ponašanja, najčešće na temelju čina traženja novca za seks. Bilo koja žena koju se sumnjiči za takvo ponašanje najvjerojatnije će imati društveni status „prostitutke“. „Taj status čini ju ranjivom za legalne kontrole i kazne te ju označava kao prototip 'kurve'. Prostitucija se za žene ne smatra privremenom aktivnošću (kao što se smatra za muškarce koji su klijenti ili čak muškarce koji su seksualni radnici), već prije teško stigmatiziranim društvenim statusom i identitetom koje u većini društava ostaje fiksno bez obzira na promjenu ponašanja“ (Pheterson, 1996: 31). Definirajući tako prostitutke proizvode se simboličke i stvarne socijalne granice pomoću kojih ih se izolira od ostatka društva, kako od muškaraca, tako i od žena koje nisu u prostituciji. „Simboličke granice su konceptualne

distinkcije napravljene od strane socijalnih aktera u svrhu kategorizacije objekata, ljudi, praksi, pa čak i mjesta i vremena. Oni su alati pomoću kojih se individualci i grupe bore i dolaze do slaganja o definiranju realnosti“ (Lamont and Molnar, 2002: 168). Aktualiziranjem tako postavljenih simboličkih granica stvaraju se i stvarne socijalne granice te se „manifestiraju u nejednakom pristupu i nejednakoj distribuciji resursa i društvenih prilika“ (Lamont and Molnar, 2002: 168). Prema teoretičarima stigmatizacije, pri procjeni prostitucije/prostitutki od strane društva dolazi upravo do stvaranja jasnih granica pri čemu je uočljivo licemjerje samog društva, tj. patrijarhata, jer, iako su prostitutke stigmatizirane i osuđivane te nemaju pristup mnogim ekonomskim i socijalnim resursima, s druge strane, prostitucija je potpuno prihvaćena kao takva i neizbježna. O'Neil (1997) navodi Corbinovu analizu komercijalnog seksa u Francuskoj 19. st. koja prikazuje ujedno i licemjerje patrijarhata i formiranje službenih socijalnih granica prema prostitutkama, a istovremeno i na međusobnu isprepletenost diskursa gradskih autoriteta, higijeničara, policije i sudstva. Corbin ilustrira kako su ovi diskursi doveli do niza pravila koja su strukturirala regulaciju prostitucije. „Princip tolerancije: kao sa svim tjelesnim funkcijama, držimo ih skrivenim, ali su nužne za preživljavanje, tako je i prostitucija nužno zlo. Princip obuzdavanja: prostitutke bi trebale biti izolirane i držane daleko od pročišćenih javnih prostora. Princip nadzora: držati i kriti, ali i držati pod stalnim nadzorom“ (Corbin prema O'Neill, 1997: 6). Pheterson (1996) ističe kako su uobičajene pretpostavke koje su u podlozi definicije kurve kao prostitutke iskrivljuju realnosti kurvi i autonomiju kurvi. Ne samo da zakoni i stavovi o prostituciji i prostitutkama kradu prava i društvenu participaciju, već također toleriraju licemjerstvo kad su u pitanju klijenti i anticipiraju nasilje od strane svodnika. Nadalje, Pheterson navodi kako i znanstvenici i istraživači pridonose stigmatizaciji prostitutki te kako toj kategoriji pridaju vrlo različita značenja. „Znanstveni članci često donose zaključke o 'Prostitutki' ili o prostitutkama generalno na temelju uzorka žena s kojima većina seksualnih radnica nema baš punu zajedničkog. Na primjer, veliki broj istraživanja o prostitutkama temelji se na zatvorenicama ili iv-upotrebljivačicama droge ili kliničkim pacijenticama ili zlostavljanoj djeci koja su pobjegla od roditelja i pokušavaju preživjeti na ulici“ (Pheterson, 1996: 30).

Iako većina autora teoriju stigmatizacije izdvaja kao zaseban pristup, smatramo da bi se ista u okviru proučavanja prostitucije mogla smatrati svojevrsnim vidom liberalnog feminizma. Također, smatramo da ovakav pristup, iako nije dao odgovore na sva pitanja,

predstavlja dobar početni okvir za proučavanje fenomena prostitucije u širem socio-kulturnom kontekstu. Osim toga slažemo se s Weitzerom (2007, 2010) pri njegovoj procjeni da dosadašnje teorijske poglede možemo podijeliti u dvije paradigme – opresijsku paradigmu i paradigmu osnaživanja te kako su „obje paradigme, i opresionistička i osnaživačka, jedno-dimenzionalne i esencijalističke“ (Weitzer, 2012: 6). Dok su i eksploatacija i osnaživanje svakako prisutni u prostituciji, postoje značajne varijacije u vremenu, mjestu i sektoru koje demonstriraju kako prostitucija ne može biti reducirana ni na jednu ni na drugu. Stoga Weitzer (2007, 2010) razvija alternativnu perspektivu koju naziva *polimorfna paradigma* i koja drži kako postoji konstelacija okupacijskih aranžmana, odnosa moći i radnog iskustva. Za razliku od prve dvije, polimorfna perspektiva osjetljiva je na kompleksnost i na strukturalne uvjete koji oblikuju nejednaku raspodjelu agencije, subordinacije i kontrole prostitutki. “Viktimizacija, eksploatacija, izbor, zadovoljstvo poslom, samopoštovanje i druge dimenzije trebaju biti tretirane kao varijable koje se razlikuju s obzirom na tip seksualnog rada, geografsku lokaciju te druge strukturalne i organizacijske uvjete“ (Weitzer, 2010: 6).

Smatramo kako teorijski pristupi prostituciji nisu nevažni u raspravi oko zakonske regulacije prostitucije. Prije svega zato što se politički akteri oslanjaju (ili bi se trebali oslanjati) i na empirijske i na teorijske spoznaje prilikom donošenja novih i/ili osnaživanja postojećih zakona. S druge strane, upravo teorijske perspektive omogućuju stvaranje određene kulturne slike nekog fenomena te širi eksplanatorni okvir za postojanje odrađenih zakona unutar određenog sociokulturnog konteksta. Vrbani (2006) navodi kako se pravna djelotvornost može ostvariti jedino u društvenom kontekstu u kojem djeluje više čimbenika, a između ostalog kultura društva uključujući potkulture, ideologije te izvanpravne normativne sustave (kao moral, politiku i političku kulturu).

Stoga ćemo u idućim poglavljima razmotriti određene zakonske okvire regulacije prostitucije kao i njihov odnos prema određenim teorijskim perspektivama.

4. ZAKONSKA REGULACIJA PROSTITUCIJE

4.1. Društvena kontrola prostitucije kroz povijest

Iako je gotovo nemoguće utvrditi kada se u ljudskom društvu prvi put pojavila prostitucija, povijesna građa iz najstarijih vremena pokazuje da je postojala i među najdrevnijim društvima. Ono što je također vidljivo iz povijesnih zapisa o pojavi prostitucije je potreba društva da kontrolira prostituciju, odnosno osobe koje se bave prostitucijom.

Kako većina autora (Henriques, 1968; Sagner, 1858. itd.) koji su se bavili proučavanjem povijesti prostitucije ističe, najraniji oblici prostitucije bili su, prije svega, religijski rituali koji su se u , više-manje različitim, oblicima javljali u svim zemljama starog svijeta. Možda je jedan od najstarijih zapisa o prostituciji sumerski ep o Gilgamešu u kojem je eksplicitno opisana povijest „trovanja spolnošću“. Najstariji hram u kojem se odvijala prostitucija bio je u gradu Uruku, na području Sumera, a najpoznatija prostitutka bila je tzv. Velika Boginja, poznatija kao Inana, a kasnije Ishtar (Ištar). Smatramo da je u svojim počecima prostitucija, kao hramska prostitucija bila vrlo dobro kontrolirana pojava od strane društva jer je kao takva bila ograničena na točno, i to usko, određeno područje, pridonosila je materijalnom blagostanju hramova, a postojali su i propisi koji su se odnosili na klijente¹⁴. Prostitucija, stav društva o istoj, kao i zakonska regulacija prostitucije mijenjali su se kroz vrijeme, ovisno o širim društvenim okolnostima, što ćemo prikazati u idućim odjeljcima.

4.1.1 Prostitucija u staroj Grčkoj

U staroj Grčkoj¹⁵, osobito u Ateni prostitucija je postala još razvijenija i organiziranija pojava. Henriques (1986a) navodi kako je glavni razlog razvoja prostitucije u Ateni bio stav društva prema braku i prema ženama. Brak je bio društveno i ekonomski iznimno važna institucija te se nije dopuštalo da bude prepušten emocionalnim ili erotskim nagonima, preljub je bio strogo osuđivan, a ženama nisu bila omogućena gotovo nikakva prava. Takvo društveno okruženje stvorilo je idealne uvjete za razvoj prostitucije, koja je

---

¹⁴ Klijenti hramske prostitucije u prvo vrijeme mogli su biti samo stranci, poput putnika, trgovaca i drugih koji su prolazili kroz grad (Hoblaj, 2000.).

¹⁵ U okvirima Grčke, važno je istaknuti da se prostitucija nije svugdje razvila. U Sparti, gdje se braku i obitelji nije pridavala velika važnost i gdje su žene uživale seksualnu slobodu, nije niti došlo do razvoja prostitucije. Budući da je Spartancima bilo dozvoljeno seksualne nagone zadovoljavati s bilo kim, a muževima je bilo dozvoljeno posuđivati žene (u svrhu stvaranja zdravog i korisnog naraštaja), prostitucija je bila suvišna (Henriques, 1986a).

bila vrlo jasno i precizno regulirana. Za jedan dio najznačajnijeg grčkog zakonodavstva po pitanju prostitucije bio je zaslužan Solon, za koga bi mogli reći da je osnivač legalizirane javne prostitucije, budući da je osnovao državne javne kuće u kojima su se nalazile „žene koje je kupovala država u ime puka kojemu su služile“ (Henriques, 1986a: 41). Javne kuće nadgledala je policija, a uz njih su djelovale i škole za bludnice. Henriques ističe kako je sistem određivanja cijena i ubiranja poreza, pa i javne kontrole prostitucije u Ateni možda dosegaio stupanj koji je svim ostalim društvima kasnije bio nedostižan. “Vlasnica javne kuće ubirala je svoj dio, a od toga je, kao što smo rekli, morala plaćati godišnji porez državi. Taj je porez ubirao posebni službenik zvan pornotelones. Cijenu koju je mušterija plaćala djevojkama određivali su drugi službenici zvani agoranomi. Čitav taj sustav nadzirali su gradski službenici zvani astynomi. Drugim prječima, mogućnost izrabljivanja mušterija bila je ograničena jer je javna korupcija bila držana na minimumu“ (Henriques, 1968a 49-50). U Ateni su se u njeno najbolje vrijeme mogle izdvojiti četiri skupine žena koje su imale društveno i pravno odobrenje za bavljenje prostitucijom.

1. Hetera - najglasovitija kategorija bludnica što su je Grci znali bile su Hetera. Takve žene su uz seksualno zadovoljstvo nudile, i prijateljstvo, zabavu, te intelektualnu stimulaciju. Hetera su igrale i religioznu ulogu. Mnoge od njih isticale su se profinjnim obrazovanjem i duhovitom konverzacijom. Sudjelovale su u filozofskim raspravama i impresionirale najistaknutije ličnosti svoga vremena.

2. Auletride ili frulašice - ta je kategorija uključivala brojne i vrsne zabavljačice, sviračice i plesačice. Prisustvo auletrida na gozbuma bilo je nužno. Mnoštvo uglednih ljudi se nadmetalo da sebi osiguraju usluge najistaknutijih frulašica. Najčešće su bile ropkinje špekulanata koji su priređivali gozbe, na kojima je bila uobičajena dražba djevojaka.

3. Konkubine - uglavnom su bile vlasništvo imućnih ljudi (ropkinje). Djelovale su najčešće u seksualnoj i kućanskoj domeni. Razlikuju se od navedenih kategorija prostitutki po tome što je njihova seksualna " imovina" posjed individualnog vlasnika, dok ostale prostitutke iznajmljuju to isto vlasništvo privremeno, pa čak i kad se radi o duljem roku.

4. Dikterijade - su se nalazile na dnu ljestvice. Smatrale su se običnim javnim ženama. One su bile podložne državnom porezu poznatom kao Pornikon Telos. Taj se porez davao u zakup pojedinim špekulantima. Posao je takvih ljudi bio da znaju koliko takvih žena ima i kakve su im tarife, jer je porez rastao u odnosu na ubrane tarife. One su uglavnom djelovale u atenskoj luci Pirej gdje je pirejski glavni trg postao četvrt javnih kuća. Određeno vrijeme im je bila čak i ograničena sloboda kretanja. Postojala je zabrana da uđu u Atenu, te da se šeću danju. Zakon je određivao njihov položaj; nisu smjele otići iz zemlje, niti su smjele odbiti prodaju na nečiji zahtjev.

4.1.2. Prostitucija u Rimu

U Rimu je odnos prema braku i položaj žena varirao u skladu s varijacijama teritorija te ekonomske i političke situacije. No, bilo u ratnim vremenima kad je brak bio iznimno cijenjen, bilo u mirnodopskim vremenima kad nije bio toliko na cijeni prisutstvo prostitucije bilo je konstanto. U prvom slučaju uglavnom jer je osnivanje obitelji, slično kao i u Ateni, bila samo građanska dužnost¹⁶, a u drugom jer je život bez obaveza i uz prilježnice bio ugodniji. Najranije zakonodavstvo u Rimu potječe iz vremena cara Augusta, a prvo registriranje prostitutki u Europi, za koje se zna, izvršeno je upravo u Rimu. U Rimskom Carstvu prostitutke su u zakonu bile definirane kao žene koje zarađuju od svoga tijela uz obaveznu registraciju. „Žena koja je htjela raditi kao prostitutka morala se prije predstaviti javnom službeniku, *aedilu*, kojem je davala osobne podatke – ime, prezime, datum i godinu rođenja, te pseudonim ako ga je imala. Javni službenik je, u slučaju da je žena bila premlada ili ugledna, morao pokušati odvratiti od tog nauma. Kada to ne bi uspio, dao bi ženi licencu – *litentia stupri*, propisao visinu naknade koju može tražiti i upisao je u svoj spisak“ (Sagner, 1858: 64). Aedilove dužnosti nisu završavale pri registraciji. Kako navodi Henriques „On se morao brinuti i da ponašanje na ulicama bude pristojno. Javne su mu kuće bile uvijek otvorene za inspekciju; ... Vlasnika javne kuće koji bi propustio da registrira svoje osoblje mogao je edil novčano globiti i dati bičevati. Jedna je od njegovih briga bila da bludnice nose haljine propisane zakonom i da im kosa bude obojana plavo ili žuto. Sve te dužnosti morao je obavljati na propisan način: nije smio ulaziti u javnu kuću bez pratnje svojih liktora, odnosno pomoćnika. Prostitutki je pak pružena zaštita od onih mušterija koje bi je pokušale prevariti za njezinu utvrđenu pristojbu. Edil se morao brinuti da ona bude

---

¹⁶ „Brakovi su često bili prije posljedica ranih zaruka što su sklapane u interesu odgovarajućih obitelji nego čega drugoga. U takvim je prilikama rečeno, pretpostavlja se od Tacita, da se 'pravi Rimljanin ženi bez ljubavi, a ljubi bez uglađenosti i štovanja'“ (Henriques, 1986a: 85).

plaćena kako treba. Čini se da je sve obavljano uz dolično dostojanstvo“ (Henriques, 1986a: 114). Druga skupina prostitutki u Rimu bile su one neregistrirane ili *prostibule*, kako ih se nazivalo, a čini se da je njih bilo i znatno više od onih registriranih.

Ipak, treba biti oprezan sa zaključcima o prostituciji i osobama koje su prodavale seksualne usluge u Ateni i Rimu jer, iako njihov posao nije bio zakonom kažnjivo djelo (kao što je danas u nekim državama), njihove aktivnosti su bile strogo regulirane, a njihov status prostitutki deprivirao ih je od prava koje su imale druge žene, što je vjerojatno i razlog pojavljivanja većeg broja neregistriranih prostitutki.

4.1.3. Pojava kršćanstva

Nema sumnje da je u Rimu prostitucija cvjetala u kolosalnim razmjerima¹⁷, ali s pojavom kršćanstva (koje je propovijedalo uzdržavanje od tjelesnih užitaka) dolazi do privremenog opadanja broja prostitutki. Srednji vijek vrijeme je izuzetnog utjecaja kršćanstva. Međutim, usprkos propovijedanju Crkve o važnosti suzdržavanja od grijeha, očuvanju kreposti, čednosti i bračne vjernosti, prostitucija se u pojedinim fazama feudalnog društva tolerirala i smatrala normalnom pojavom. Čak su i veliki kršćanski mislioci poput Tome Akvinskog ili sv. Augustina (Henriques, 1986; Richards, 1979; Sagner, 1858, itd.) , iako prezirući prostituciju i prostitutke, ipak isticali društvenu važnost ove „institucije“ za očuvanje institucije braka¹⁸, što se može smatrati početkom razvoja dvostrukih standarda i licemjerja po pitanju prostitucije u društvu. Postalo je to razdoblje zbrke i promjena u kojem je status prostitutki bio neodrediv (Henriques, 1986b). Položaj prostitutki varirao je između tolerancije i ubiranja poreza od njih do progona i kažnjavanja kamenovanjem. „Karlo Veliki izdao je, na primjer, izvanredno stroge zakone protiv bludnica. Kad bi ih otkrili, bile bi šibane. S onima koji su pomagali u razvijanju zanata, vodeći javne kuće ili podvodeći žene, postupalo se na isti način. Bijaše to ustvari početak dugog niza europskog zakonodavstva kojim se težilo da se kontrolira ili iskorijeni prostitucija“ (Henriques, 1986b:33). S druge strane, franački kraljevi i plemstvo uspjeli su podignuti konkubinat do skoro uzvišenog statusa. Ipak, zakoni koji su donošeni u cilju istrebljenja prostitucije uglavnom nisu bili uspješni i izazivali su javne prosvjede, a na mjesta prognanih prostitutki brzo bi stigle nove.

¹⁷ „Jedna procjena iz vremena cara Trajana (98. – 117. God. n. E.) daje brojku od 32 000 prostitutki samo u Rimu. No čini se da je velika većina prostitutki ipak pripadala drugoj kategoriji neregistriranih žena ili prostibula“ (Henriques, 1986a: 114).

¹⁸ „Što može biti prljavije, neskromnije, sramotnije od prostitutki, bordela i svakog zla ove vrste? Ali, uklonite prostitutke iz ljudskih odnosa i uprljat ćete sve stvari požudom; stavite ih među poštene gospode i obeščastit ćete stvari sa sramotom i zlom“ (sv. Augustin u Abramson-Pinkerton, 1998:91).

4.1.4. Pad feudalizma i porast gradskog stanovništva

Nakon krize feudalizma dolazi do velikih promjena i stvaranja novih (apsolutističkih) država te uvođenja novih zakona koji su se, između ostalog odnosili i na prostituciju. U 16. i 17. st. dolazi do rasta gradskih naselja i populacije, ali i do osiromašenja širokih slojeva, posebno žena, što je dodatno uzrokovalo i porast broja prostitutki. Henriques navodi kako je odnos društva i zakona prema prostituciji u Europi uglavnom varirao s obzirom na promjene stavova prema braku. „Kad god prevlada tvrdnja da se potpuno seksualno zadovoljstvo može naći samo unutra bračnih veza, pokazuje se težnja da prostitutka bude prezrena. Ali kad se brak smatra jedva nečim boljim od nužnog sredstva za stvaranje obitelji i očuvanje vlasništva, dok seksualni užitak treba tražiti na drugom mjestu, tada je status prostitutke visok. Klasična Grčka i francuska u vrijeme drugog carstva izraziti su primjeri“ (1986: 64). U 17. st., kad je takvo raspoloženje prema braku prevladalo u mlecima kurtizane su imale vrlo visok društveni status, gotovo kao hetere u Ateni. Valja imati na umu kako je postojala velika razlika između kurtizane i prostitutke budući da se nad prostitutkama pokušala uspostaviti društvena kontrola, prije svega ograničavanjem njihova kretanja te određenim represivnim mjerama radi sprječavanja veneričnih bolesti koje su se počele širiti; ipak, smatralo se kako rade za opću korist, zbog čega im se uglavnom pružala podrška. Odnos zakona i društva, općenito prema svodnicima i makroima bio je rigoroznije. „Neprestano se citiraju sudski procesi u kojima vođenje bordela predstavlja prekršaj. Kazne su bile stroge: od dvije do deset godina progonstva. Kao što smo vidjeli, gradska je uprava tražila novakinje da se popune redovi javnih žena. Takav poziv nije upućen svodiljama“ (Henriques, 1986: 75)

U 18. st. prostitucija je procvjetala, Pariz se pretvorio u veliku javnu kuću. Bilo je pokušaja da se zakonima suzbije masovnost pojave, ali ti zakoni funkcionirali su jedino za ucjenjivanje žena. U Parizu je u 18. st. stav društva uglavnom bio blagonaklon prema prostitutkama, uz zabranu lovljenja mušterija na ulicama. U le Pornographe Restifa de la Bretonne-a, koje je prvi put objavljeno god. 1770 i koje je vjerojatno prvo stvarno sveobuhvatno djelo o državnom reguliranju prostitucije, „iznose se neobični detalji. Tako bi na primjer državne prostitutke morali svaki dan pregledavatiiskusne, službene, bludnice, koje bi bile posebno imenovane za tu službu. Osim toga bi liječnici svakog tjedna objavljivali nadzorni obilazak. Takve ideje neće biti ostvarivane sve do sredine devetnaestog stoljeća“ (Henriques, 1986: 131). Slična situacija bila je i u Londonu, a

najupadljiviji podatak je da su se seksualne usluge pružale i ženama. „U neku ruku se može očekivati da je usred opće razuzdanosti koja je prožimala epohu bilo moguće da i bogate žene kupuju svoje užitke baš kao i njihovi muževi. Nije bilo nikakvih teškoća da se nađu muške prostitutke“ (Henriques, 1986: 141). A postojali su i brojni vodiči za prostituciju koji su bili iznimno bogati podacima, kako navodi Henriques, „bogatiji potankostima od nekog današnjeg Gospodinjskog imenika“ (1986: 141). U 18. st. masovno se otvaraju bordeli i to uglavnom visoko stratificirani prema diskreciji, „kvaliteti“ te cijeni „usluge“, kako s ove, tako i s one strane Atlantika. Javljuju se prisilna i dječja prostitucija kao rezultat siromaštva i opsjednutosti lovom na djevice, „a reakcije države na ovakve zloupotrebe gotovo i nema sve do duboko u 19. st.“ (Hoblaj, 2000: 10). Pitamo li se koji su kauzalni faktori, osim odnosa društva prema braku koje ističe Henriques važno je istaknuti kako su ključnu ulogu odigrali zasigurno i ekonomski faktori, budući da se radilo o počecima urbanizacije, velik priliv stanovništva u gradove je već počinjao, a industrijalizacija još nije doživjela ekspanziju zbog čega nije bilo dovoljno radnih mjesta, osobito za žene koje su se kretale uglavnom na tržištima kućanske radne snage i prostitucije, ili i jednog i drugog.

4.1.5. Industrijska revolucija

Industrijska revolucija prouzročila je novu eru u većini društvenih struktura i odnosa, pa tako i u prostituciji. Zakonodavstva većine država u 19. st. u regulaciji prostitucije vodila su se, uglavnom, principima koje navodi Corbin¹⁹ u analizi prostitucije u Francuskoj u 19. St. prema kojima se dozvoljavalo i toleriralo prostituciju, ali pod uvjetom da se sve odvija u javnim kućama, da je prostitutkama ograničeno kretanje te da su im propisani režimi nadzora i obveznih pregleda.

Krajem 19. st. svijest o prostituciji i položaju prostitutki počela se mijenjati u određenim društvenim krugovima, osobito feminističkim. Josephine Butler osnovala je separatističku feminističku organizaciju, Nacionalnu udrugu žena koje su javno isticale potrebu za poboljšanjem položaja žena u prostituciji te su u svom Manifestu oštro kritizirale

---

¹⁹ Corbinova analiza komercijalnog seksa u Francuskoj 19. st. „kako navodi O’Neil (1997) pokazuje kako su međusobno isprepleteni bili diskursi gradskih autoriteta, higijeničara, policije i sudstva, kombinirani kao bi regulirali regulaciju prostitucije oko tri važna pitanja: prvo, potrebe da se zaštiti javni moral, artikulirane kroz zabrinutost za nevinost mladih cura, da ih se očuva od slike poroka; drugo, potrebe da se očuva prosperitet muškaraca, jer je komercijalni seks bio viden kao prijatna socijalnoj mobilnosti i očevini; i treće, potrebe da se zaštiti javno zdravlje, budući da su prostitutke bile videne kao aktivni agenti prijenosa bolesti. Corbin ilustrira kako su ovi diskursi doveli do niza pravila koja su strukturirala regulaciju prostitucije. Princip tolerancije: kao sa svim tjelesnim funkcijama, držimo ih skrivenim, ali su nužne za preživljavanje, tako je i prostitucija nužno zlo. Princip obuzdavanja: prostitutke bi trebale biti izolirane i držane daleko od pročišćenih javnih prostora. Princip nadzora: držti i kriti, ali i držati pod stalnim nadzorom, kako smo već ranije naveli.

zakone koji „ne samo da lišavaju siromašne žene njihovih konstitutivnih prava i prisiljavaju ih da se podvrgnu degradirajućim vanjskim pregledima, već službeno odobravaju dvostruke standarde seksualnog morala“ (Walkowitz, 1980: 124 – 125). Jedan od većih uspjeha Butler i tadašnjih feministkinja bila je organizacija prvog javnog prosvjeda²⁰ na kojem se okupilo više od 250.000 ljudi zahtijevajući podizanje dobne granice za pristanak na seksualni odnos s 13 na 16 godina.

4.1.6. 20. st. kao početak preokreta u prostituciji

U 20. st. globalne društvene promjene pratile su i promjene u prostituciji. Osim povećanja prostitucije radi potreba vojske (što nije bila nova pojava), došlo je do povećanja broja svodnika. Walkowitz (1980.) poč. 20. St. ističe kao točku preokreta u prostituciji i to upravo radi sve veće prevalencije svodnika, što je mnogim prostitutkama značilo promjenu svih životnih i radnih uvjeta. „Udaljene od svojih životnih veza, bile su prisiljene na ovisnost o svodnicima radi osiguranja emocionalne stabilnosti i za zaštitu od legalnih autoriteta. Štoviše, velika prevalencija svodnika u ranom 20. st. značila je da se prostitucija preobrazila iz trgovine u kojoj su dominirale žene u trgovinu u kojoj dominiraju muškarci te da se povećao broj trećih strana čiji je interes bio da žene što dulje ostaju na ulici“ („Walkowitz, 1980: 128). Osim toga, razvojem medija te informacijsko – komunikacijske tehnologije počeli su se javljati oblici prostitucije koji ranije nisu bili poznati. Do kraja Drugog svjetskog rata društvo i zakonodavstvo je još uvijek toleriralo prostituciju pod uvjetima kontrole i nadzora. Međutim, nakon Drugog svjetskog rata u većini država mijenja se odnos prema prostitutkama i na prostituciju se uglavnom gleda kao na pojavu koju je potrebno iskorijeniti represivnim zakonskim mjerama. Naravno, u nekim državama, zakon (iako ne nužno uz potporu šire javnosti) je prostitutkama i dalje omogućavao djelovanje pod određenim uvjetima. Rezultiralo je to višestruko različitim zakonskim praksama koje ćemo razmotriti u idućim poglavljima

---

²⁰ Bijes naroda bio je izazvan novinskim serijalom u novinama - *The Maiden Tribute of Modern Babylon* koji je “ (izdan u ljeto 1885.) bio jedan od najuspješnijih djela u kojem je u detalje dokumentirana prodaja „five pound“ djevica (stracima u aristokraciji, grafički opisujući put ... kojim su „kćeri naroda uhvaćene u zamku i grubo vrijeđane, bilo pod utjecajem droga ili nakon dugih borbi u sobi“ (Walkowitz, 1980: 126).

4.2. Aktualni modeli zakonske regulacije prostitucije

Pitanje zakonske regulacije prostitucije, odnosno prije toga pitanje same konceptualizacije i zauzimanja službenog stava država spram prostitucije već su neko vrijeme u fokusu nacionalne i međunarodne politike te se na tom području u zadnjih deset do petnaest godina uglavnom događaju promjene.

Kao što smo ranije naveli, različite teme o rodnoj (ne)jednakosti, osobnom samoodređenju, slobodi pojedinca, državnom protekcionizmu, socio-ekonomskoj nejednakosti, javnoj smetnji itd. susreću se i često sudaraju u debatama oko teorijskog određenja prostitucije, odnosno debatama o zakonskoj regulaciji prostitucije. Posebno u novije vrijeme debate oko zakonske regulacije prostitucije intenzivirale su se razvojem većeg broja različitih profila pravnih i političkih odgovora na pojavu prostitucije na državnim nivoima (Della Guista, 2009). Ti državni odgovori na pojavu prostitucije variraju od legalizacije i regulacije, preko manje intervencionističkog modela dekriminalizacije do prohibicije i kriminalizacija prostitucije, pri čemu razni modeli variraju s obzirom na to koji su aspekti i koji akteri prostitucije legalizirani i regulirani, odnosno dekriminalizirani ili kriminalizirani

4.2.1. Prohibicija i kriminalizacija

Prohibicija, povezana s kriminalizacijom je zakonsko pravni sustav u kojem su kriminalizirane i zabranjene prostitucija, kao i sve prakse povezane s njom (Hope Ditmore, 2006). U većini država u Africi, Aziji²¹ i u skoro svim državama u SADu²² na snazi je upravo ovakav režim. Tako se u zemljama u kojima je prostitucija zabranjen odnos koji uključuje transakciju između prodavača i kupca koju karakterizira spolnost (tj. neka vrsta spolnog odnosa), emocionalni rad, materijalna korist i određena razina promiskuitetnog ponašanja na kažnjavaju osobe koje prodaju seksualne usluge, kupci tih seksualnih usluga te organizatori, odnosno podvođači. Zavisno od države, a čak ovisno i o lokalnim vlastima kazne za kršenje zakona mogu se kretati od plaćanja globe, kazne zatvorom pa čak i smrtne

---

²¹ Međutim valja naglasiti kako najčešće u azijskim državama postoji tolerirana diskrepancija između zakonskih propisa i stvarne situacije što je možda najočitije na primjeru Tajlanda u kojem je prostitucija zakonom zabranjena, ali se po pitanju prostitucije zakon ignorira do te mjere da se na Tajlandu razvio i svojevrsni prostitucijski/seksualni turizam (wikipedia. Prostitution in Thailand).

²² Za točan popis država u kojima je prostitucija zabranjena vidjeti: http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_law

kazne u nekim državama, kao što je u Iranu (wikipedia/Prostitution law). Budući da bi mogli reći kako je ovo zakonski okvir koji za prvi cilj ima kažnjavanje svih strana uključenih u ovaj posao kako bi se široj javnosti poslala poruka da je takva vrsta odnosa (bez obzira na kojoj se strani nalazili) neprihvatljiva, a kao krajnji cilj ima potpuno dokidanje prostitucije²³, ironično ili ne, ovakav zakonski model najviše potpore ima upravo u marksističkoj teoriji o prostituciji²⁴.

Nije suvišno još jednom naglasiti kako se u većini država SADA kažnjavaju i klijenti koji osim kazne moraju podnijeti svojevrсно javno poniženje. Javno poniženje je uobičajen pristup i može biti korišteno nakon uhićenja, kao krajnja mjera ili umjesto uhićenja. Uobičajena taktika je objavljivanje imena navodnih klijenata u lokalnim novinama ili na televiziji. Kansas City kreirao je „John TV“ – tjedni show na kabelskoj televiziji u kojem se objavljuju imena, adrese i slike muškaraca uhićenih za pokušaj unajmljivanja prostitutke (Weitzer, 2010). Amerikanci su razvili još jedan vid kažnjavanja, ali i istovremenog osvješćivanja klijenata – svojevrсне rehabilitacijske centre koje su nazvali– „John Shool“ („Škole za klijente“) za uhićene klijente. „U San Franciscu je 1995. pušten prvi program za seksualne/prostitucijske prijestupnike, a između 1995. i početka 2008. pohađalo ga je 5.700 muškaraca“ (Weitzer, 2010. 31). Međutim većina feministički nastrojenih autora smatraju kako su takvi programi samo olakotna stvar za klijente te da je njihova prava svrha izbjegavanje registracije prijestupa.

Feministi(kinje) su izrazito kritično nastrojene prema ovakvom zakonsko pravnom sistemu. Smatraju kako kriminalno pravosudni sistem na ovaj način izbacuje žene prostitutke iz pravnog sistema tretirajući ih kao kriminalke, tako da one postaju pravne neosobe, što predstavlja jednu od najgorih povreda ljudskih prava (MacKinnon, 2005). Izbačene iz društva, žene u prostituciji, sve donedavno, bile su isključene iz usluga koje su bile dostupne žrtvama zlostavljanja i silovanja. sve donedavno nije bilo moguće osigurati potporu koja bi pružila utočište, pristup zdravstvenim uslugama, savjetovanju te treninzima potrebnim za izlazak iz prostitucije i zasnivanje novog života.

---

²³Iako je samim postojanjem prostitucije očigledno da ovakav zakon ne ispunjava svoju glavnu svrhu, nećemo još u ovom dijelu rada ući u detaljnije razmatranje.

²⁴ Mogli bi govoriti o više vrsta prohibicijskog režima. Barry (1995) navodi kako se razlikuju socijalistički i kapitalistički prohibicijski režimi pri čemu socijalistički prohibicijski sistem za cilj ima dokidanje prostitucije jer nije u skladu s marksističkim idealima (prije svega jer se odvija kao kapitalistička tržišna transakcija), potonji prohibicijski režim za cilj ima dokidanje prostitucije jer ju smatra nemoralnom i javnom smetnjom.

Iako je vrlo izgledno kako bi se svi feministički orijentirani autori suprotstavili ovakvom prohibicijskom sistemu, isto ne podrazumijeva da bi se suprotstavili prohibicijskom sistemu uopće. Naime, feministi(kinje), osobito radikalnog svjetonazora zagovaraju prohibicijski sistem, ali takav u kojem bi se kažnjavali organizatori prostitucije, kao i osobe koje kupuju seksualne usluge, ali ne i osobe koje prodaju seksualne usluge. Takav kazneno pravni sustav prvi put je uveden u Švedskoj 1999. godine, a nakon toga i u Norveškoj te na Islandu te će o njemu biti više riječi u idućem poglavlju.

Feministi(kinje) liberalnog svjetonazora ne bi se složile niti s jednim prohibicijskim režimom ističući, kao i teoretičari stigmatizacije, kako je ono što osobe koje prodaju seksualne usluge stavlja u nepovoljan položaj upravo prohibicijski sistem koji ne priznaje prostituciju kao legitiman oblik rada.

Suvišno je i spominjati kako prohibicijske režime bilo koje vrste ne odobravaju ni teoretičari liberalnih uvjerenja koji zagovaraju upravo legalizaciju i regulaciju prostitucije.

4.2.2. Legalizacija i/ili regulacija

Rekonstrukcija prostitucije kao vrste seksualnog rada koji bi trebao biti legitiman kao bilo koji drugi rad dovela je do legalizacije i regulacije prostitucije u nekim državama. Temeljeći se na liberalnim načelima, ovakvim zakonsko pravnim okvirom pretpostavljena je, dakle, s jedne strane legitimnost prostitucije kao rada i izbora racionalnog pojedinca, a s druge strane interes države da takav rad regulira i nadzire kao bilo koji drugi ugovorno poslovni odnos. Stoga u ovakvom režimu osobe koje sudjeluju u prostituciji, kako osobe koje kupuju i prodaju usluge, tako i organizatori prostitucije, ne čine nikakvo kriminalno ili protuzakonito djelo dok god se prostitucija odvija u okvirima koje je država odredila.

U Europi je prostitucija danas, s određenim razlikama u samoj regulaciji, legalizirana i regulirana u Austriji, Mađarskoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, Njemačkoj, Litvi, Grčkoj i Turskoj. Što se tiče ostalih kontinenata, u SADu je prostitucija legalizirana i regulirana samo u državi Nevada. Takav zakonsko pravni režim je i u Meksiku, Panami, Venezueli, Kolumbiji, Peruu, Ekvadoru, Boliviji, Paragvaju i Urugvaju. Od Azijskih država (izuzmemo li Tursku) prostitucija je službeno legalizirana i regulirana jedino u Bangladešu, a u Africi jedino u Senegalu. Od australijskih država takav zakonsko pravni režim je u

Queenslandu, Novom Južnom Walesu i Victorii. Prva od Europskih država koja je legalizirala prostituciju bila je Nizozemska te ćemo u idućem poglavlju detaljnije proučiti ovaj model zakonske regulacije prostitucije upravo na nizozemskom primjeru

Iako se feministi(kinje) liberalnih svjetonazora i teoretičari stigmatizacije zalažu da se prostitucija izjednači s bilo kojim drugim oblikom legitimnog rada ipak ovakav zakonsko pravni režim ne smatraju zadovoljavajućim budući da ga vide kao jedan od eksploatatorskih sistema od kojeg najviše koristi ima sama država koja se, po njihovom viđenju, pojavljuje kao glavni organizator prostitucije. Prema takvom teorijskom konceptu najprihvatljiviji zakonsko pravni režim je onaj u kojem je prostitucija dekriminalizirana.

4.2.3. Dekriminalizacija ili tolerancija

Dekriminalizacija prema Hope Ditmore (2006) omogućava osobama koje prodaju seksualne usluge da se bave prostitucijom kao bilo kojim drugim poslom budući da ne kriminalizira niti prostituciju niti ostale aktivnosti povezane s njom, a svi aspekti prostitucije reguliraju se ostalim postojećim zakonima koji nisu usko vezani uz samu prostituciju. Međutim mi smatramo kako ova definicija nije u potpunosti točna, kao i da ne postoji jasna definicija dekriminalizacije prostitucije. Prema najširim shvaćanjima dekriminalizacija znači kako ne postoji zabrana od strane države za bavljenje prostitucijom (Prostitutes' Education Network). Smatramo kako je ovako široka definicija ujedno i najtočnija budući da se u praksi najčešće dešava da zakonsko pravni režim ne kriminalizira samu prostituciju kao takvu, ali kriminalizira određene aktivnosti povezane s prostitucijom, npr. podvođenje, traženje osobe za kupnju seksualne usluge, „kruženje“ (*eng. crawling*) i traženje osobe koja prodaje seksualne usluge itd.

Iako su liberalni feministi(kinje) i teoretičari stigmatizacije načelno za dekriminalizaciju prostitucije pitanje je što bi rekli na različite varijante zakonsko pravnih okvira prema kojima je prostitucija dekriminalizirana.

Većina država Europske Unije službeni stav prema prostituciji izražava kroz dekriminalizaciju iste, s varijacijama po pitanju reguliranja ostalih praksi i aktivnosti povezanih s prostitucijom. Van Europe ovakvo zakonodavstvo usvojile su i Kanada, Kuba, Dominikanska Republika, Brazil, Argentina, Čile, Indija, Singapur, Hong Kong, australske

države koje nisu legalizirale prostituciju, kao i neke afričke države poput Etiopije i Obale Bjelokosti²⁵.

U idućem poglavlju detaljnije ćemo proučiti tri paradigmatiska modela zakonske regulacije prostitucije na primjerima triju europskih zemalja. Kako u Europi, odnosno Europskoj uniji nema zakonodavstva s apsolutnim prohibicijskim modelom, proučit ćemo neo-prohibicijski model (kojeg neki smatraju i neo-abolicijskim) na primjeru Švedske. Legalizacijski model proučit ćemo na nizozemskom primjeru, a dekriminalizacijski na primjeru Velike Britanije. Prilikom detaljnijeg razmatranja paradigmatiskih modela zakonske regulacije prostitucije u Europi za svaki model pokušat ćemo proučiti pod kakvim je društvenim okolnostima donesen, koji su mi bili ciljevi, kao i u kojoj mjeri su isti ostvareni te njihove socio – kulturne aspekte.

---

²⁵ Za točan popis država koje imaju ovakav zaonsko pravni reži prostitucije vidjeti: http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_law#Prostitution_legal_and_regulated

5. PARADIGMATSKI MODELI ZAKONSKE REGULACIJE PROSTITUCIJE U EUROPI

5.1. Švedska – europski model kriminalizacije klijenata

Prva zemlja na svijetu koja je odlučila „krivnju“ za trgovanje seksualnim uslugama nametnuti onima koje iste potražuju bila je Švedska. Švedski parlament je 1998. godine izglasao zakon koji je 1. siječnja 1999. god. stupio na snagu i prema kojem je kupovanje seksualne usluge kazneno djelo kažnjivo novčanom kaznom²⁶ ili kaznom zatvora do 6 mjeseci, dok je istovremeno nudenje, odnosno prodaja seksualnih usluga dekriminalizirana²⁷. Bio je to zakon koji je izazvao veliku diskusiju, kako u Švedskoj, tako i u inozemstvu, a njegova funkcionalnost postala je predmet rasprava, kako prije njegova donošenja, tako i poslije. Prije nego što detaljnije ispitamo zakon, odnosno njegove ciljeve i efekte, sagledat ćemo okolnosti pod kojima je donesen.

U Švedskoj je prvi zakon po kojemu je prostitucija postala kazneno djelo donesen 1734. god., međutim, isti je, za razliku od sadašnjeg, kažnjavao prostitutke, a bio je donesen, kako u religijske svrhe, tako i radi sprječavanja širenja spolno prenosivih bolesti (Dahlin, 2008). U 19. st., kao i u većem dijelu Europe, prostitucija je legalizirana i u Švedskoj te su izgrađeni bordeli koji su bili pod kontrolom lokalnih autoriteta, što je potrajalo do početka 20. st. 1919. God. dolazi do deregulacije prostitucije tako da ona više ne podliježe policijskom i medicinskom nadzoru i postaje kazneno djelo i to kazneno djelo na temelju dva zakona, Zakona o spolno prenosivim bolestima i zakona o skitnji; pri čemu je svaka prostitutka bila kriva, prvo, zbog narušavanja javnog reda i mira i, drugo, radi prenošenja spolnih bolesti „nevinim“ ljudima, a kažnjavale su se uglavnom slanjem u kaznionice i popravne, tj. radne kuće.

Prije nego proučimo kontekst donošenja trenutnog zakona, važno je istaknuti određene specifičnosti donošenja zakona u Švedskoj. Ono što je karakteristično za

---

²⁶ Kako bi osigurali da su novčane kazne pravedne iste su standardizirane na temelju dnevnih kazni, a za svaku se osobu izračunava individualna dnevna kazna na temelju fiskalnih kriterija i fiksne formule, ali s obzirom na financijsku situaciju u kojoj se osoba nalazi (Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services, 2004: 18).

²⁷ Organiziranje bordela i svodništvo je i dalje kazneno djelo.

„švedski“ način donošenja zakona je osnivanje „istražnih komisija“, čiji je zadatak prvo istražiti pojavu koja se želi zakonski tretirati te potom pripremiti i izraditi nacrt zakona. Nakon izrade nacrta, otvorenost procesa donošenja zakona osigurava sistem konzultacija u kojem su sve zainteresirane strane pozvane dati svoje mišljenje o zaključcima komisije. Tek kad proces konzultacija završi, zakon ide na glasanje u parlament (Svanstrom, 2006). Od 1920ih do kraja 60ih osnovano je 7 komisija koje su donosile različite zaključke o prostituciji, od toga da treba razlikovat „profesionalnu“ i „povremenu“ prostituciju²⁸, preko toga da svaki oblik prostitucije narušava javni red i stoga treba biti kažnjiv, pri čemu su u početku prostitutke smatrane psihopatima, a kasnije sociopatima itd. U skladu s nalazima komisija uvodile su se razne zakonske mjere, npr. Zakon o sterilizaciji²⁹, Zakon o antisocijalnom ponašanju³⁰, ali prostitutke su usprkos svim naporima feminističkih i ženskih organizacija, ostale s one strane zakona sve do kraja 90ih. Paralelno s komisijama, od 1960ih, pod pritiskom feministkinja, koje su imale jaku političku ulogu, trajale su rasprave o rodnoj jednakosti, što je rezultiralo osnivanjem Ministarstva za jednake statuse te Ureda pučkog pravobranitelja za jednake mogućnosti (Wikipedia/Prostitution in Sweden). Osim toga, zahtjevi nekih ženskih organizacija koje su se još 1880ih zalagale da se pažnja i kazna usmjeri na muškarce koji kupuju seksualne usluge (jer su, kao takvi, oni ti koji krše javni red), 1980ih godina dobile su novi glas te su radikalne feministkinje nastavile insistirati na pomicanju pažnje na muškarce zbog čega su tražile osnivanje novih komisija za istraživanje prostitucije u kojima bi se bolje istražila upravo uloga potraživača seksualnih usluga (Svanstrom, 2006). Prema Tornellovom izvještaju 1995 (Gould, 2001) broj prostitutki u Švedskoj bio je iznimno malen (pogotovo u usporedbi s ostalim europskim zemljama) i kretao se oko 2.500 prostitutki. Ipak, komisija je izrazila strah za dolazak prostitutki izvana (obzirom na dolazak većeg broja imigrantkinja iz južne i istočne Europe u zapadnoeuropske zemlje) te je predložila kriminalizaciju, kako prodavanja (što je već bilo na snazi), tako i kupovanja seksualnih usluga. Prijedlog za kriminalizaciju temeljio se na tri argumenta: (1) trgovina seksom u koliziji je s rodnom jednakošću, (2) nalazima prema kojima se prostitucija povećala u zemljama u kojima je legalizirana i (3) socijalni troškovi

---

²⁸ Pri čemu „povremenoj“ prostituciji ne treba davati puno pažnje, dok je „profesionalnu“ potrebno kontrolirati budući da životni stil žena uključenih u nju ometa javni red.

²⁹ Koji su čak podržale i neke feminističke udruge.

³⁰ Na temelju Zakona o antisocijalnom ponašanju, koji je donesen u 60ima, prostitutke više nisu bile pod „nadzorom“ Zakona o skitnji.

koji dolaze uz prostituciju, u vidu bolesti i kriminala, opasni su za društvo u cjelini (Gould, 2001). Tako je komisija predložila zakon koji bi kažnjavao obje strane u trgovini seksualnošću ističući da bi takvo postupanje imalo i normativnu svrhu, a to je isticanje kako je prostitucija neprihvatljiva u švedskom društvu, i praktičnu svrhu jer se smatralo da će ovakav zakon odvratiti one koji su kažnjeni da ponove djelo radi kojeg su kažnjeni, kao i prevenirati ulazak „novih“ žena u prostituciji. Ovakvi zaključci izazvali su veliku javnu debatu. Administrativni odbor za zdravstvena i društvena pitanja čvrsto je odbijao ovaj prijedlog tvrdeći da će se na ovaj način prostitucija samo odvući u podzemlje, a problem samo prikriti, no ne i riješiti. Radikalne feministkinje, u ime kojih je prva istupila Brigitta Ekstrom (koja je tada vodila sklonište i lječilište (eng. *treatment home*) za prostitutke i ovisnike o drogama), tvrdile su kako se prostitutke ne smiju kažnjavati budući da se one nalaze u inferiornijoj poziciji i da su one, u cijeloj priči, žrtve muškaraca. Radikalne feministkinje tražile su da odgovornost bude postavljena nad klijente (Gould, 2001). Neki su isticali političke razloge radi kojih ne bi bilo dobro kriminalizirati obje strane u trgovini seksom. Tako Gould (2001) navodi izjave prof. S. A. Manssona koji je tvrdio da će se kriminalizirajući obje strane Švedska samo svrstati uz bok onima koji već imaju ovakvu „nikakvu“ politiku, a kriminalizirajući samo klijente bit će jedinstvena država, koju će ostale slijediti. Bilo je također onih koji su isticali kako kriminalizacija nije nužna da se pokaže društveno neodobravanje za prostituciju, budući da ono već postoji, a vidljivo je u malom broju, kako onih koji prodaju, tako i onih koji kupuju seksualne usluge. Politički aktivne prostitutke tvrdile su kako prostitucija nije izraz nejednakosti i mizoginije te su odbijale izjednačavanje prostitucije s nasiljem. Ipak, u javnoj debati najsnažniji su bili argumenti feministkinja koje su isticale kako prostitucija predstavlja degradaciju žena i kako ona nije ništa drugo nego nasilje nad ženama, a kupovanje seksa sinonim je nejednakosti u društvu. Iako su one odbijale prihvatiti argumente o strahu od imigracije, kako „stranih“ prostitutki, tako i liberalnih ideja, činjenica je da su to bili među snažnijim argumentima u javnoj debati (Gould, 2001). Tako je nakon javne debate, kao rezultat rada dviju komisija (Komisije o prostituciji, 1995. i Komisije o nasilju nad ženama, 1995.) u Parlamentu predstavljen zakon o kažnjavanju kupovanja seksualnih usluga koji je odobren uz jako malo protivljenja (Ekberg, 2004). Iako donesen u skladu sa švedskom tradicijom, ovaj zakon ne može se smatrati linearnim razvojem ranijih švedskih ideja o društvenom dobrostanju i društvenoj kontroli prostitucije, niti može biti smatran izravnom posljedicom

razvoja tzv. rodno jednake politike. Ključnu ulogu za njegovo donošenje imale su upravo radikalno feminističke i druge ženske organizacije, ali i njihova uloga može se ispravno razumjeti jedino uz poznavanje konteksta švedske tradicije društvenih pokreta koji predstavljaju čudnu kolaboraciju na lokalnom i nacionalnom nivou, što znači da kad unutar nekog društvenog pokreta bude postignut konsenzus, političari nemaju drugog izbora nego poslušati zahtjeve tog pokreta. Osim toga značajan čimbenik bila je i slaba liberalna te jaka paternalistička tradicija unutar koje su se uvijek isticali jaka država i jako društvo koji su uvijek bili postavljeni ispred pojedinca. Također, veliku ulogu imalo je izjednačavanje prostitucije i nasilja te poistovjećivanje problema prostitucije s problemom droge. I na kraju, značajnu ulogu odigrao je strah od stranih utjecaja, bilo putem imigracije ljudi, bilo putem imigracije ideja, osobito ako uzmemo u obzir širi socio-ekonomski i politički kontekst koji je uključivao ekonomsku krizu u 90-ima, rast nezaposlenosti te ulazak u Europsku Uniju što je donijelo neželjene ekonomske i socijalne posljedice.

Švedska vlada ponosna je na ovaj zakon, kao i brojne radikalne feministkinje koje ističu da je u Švedskoj ovaj zakon, uz potporu javnog seksualnog obrazovanja i javnih medijskih kampanja ispunio sve ciljeve koji su bili stavljeni pred njega (Ekberg, 2004). Mnogi autori ističu kako je ovaj zakon spriječio muškarce da kupuju seksualne usluge, što mu je bio primarni cilj, a samim time i drastično smanjio broj žena u prostituciji, kao i broj traffickiranih žena koje se dovode u Švedsku radi prostitucije (Ekberg, 2004). Ekberg (2004) ističe kako grupe koje rade s prostituiranim ženama izjavljuju o sve većem broju osoba koje ih kontaktiraju kako bi im pomogli za izlazak iz prostitucija. Međutim, neki autori skeptični su prema ovakvim nalazima. Tako Kilvington i Day (2001) navode kako je vjerojatnije, ne da je došlo do smanjenja prostitucije, već da je došlo samo do smanjenja vidljivosti i restrukturacije prostitucije, od ulične na „indoor“ prostituciju, što je posebno olakšano razvojem Interneta. Dela Guista (2009) i Scoular (2010) ističu kako ovo razmještanje prostitucije rezultira samo nepovoljnijim uvjetima za žene budući da ih tjera u izolaciju čime su izložene puno većim rizicima i nasilju, kao i eksploataciji. Slični nalazi ističu se u izvještajima Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services (2004) koji ističu da osim što je došlo do restrukturiranja prostitucije i razvoja skrivenijih oblika³¹ došlo do razvoja puno veće nesigurnosti za one prostitutke koje su ipak

---

³¹ Socijalni radnici ističu kako im je postalo jako teško doći do osoba koje prodaju seksualne usluge i pružiti im potrebnu pomoć (Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services, 2004.; Scoular, 2010.)

odlučile ostati na ulice. Naime, one su prisiljene spuštati cijene i obavljati seksualne usluge bez zaštite, osim toga radi brzine kojom moraju obaviti sve pregovore nemaju vremena za kvalitetnu procjenu klijenta i često su prisiljene zaštitu potražiti od svodnika. Osim toga, mnogi autori ističu kako je, ustvari, jako mali broj osoba koje kupuju seksualne usluge stvarno kažnjen, budući da se velik broj optužbi odbacuje radi nedostatka dokaza. Tako su, npr., 1999. god samo 3 osobe, od ukupno 256 uhićenih bile stvarno kažnjene radi kupovanja seksualnih usluga (Scoular, 2010). Ipak, Ekberg ističe kako se proporcija kažnjenih (u odnosu na uhićene) osoba za kupovanje seksualnih usluga svake godine povećava (Ekberg, 2004).

Stoga bismo (obzirom na netransparentnost prikazivanja rezultata) samo s velikom dozom opreza mogli reći kako je švedski zakon uspio u svom cilju da smanji potražnju za seksualnim uslugama, a samim time i broj osoba koje nude seksualne usluge. Međutim, takvi zaključci smiju se donositi samo u odnosu na vidljive oblike prostitucije; prostitucija u sivim područjima, i dalje je velika nepoznanica, čak i u Švedskoj.

5.2. Nizozemska – simbol legalizacije prostitucije

Nizozemska je jedna od prvih država u svijetu, uz australske, koja je donijela zakon o legalizaciji prostitucije. Naime, zakon je donesen 1999. god., a na snagu je stupio 2000. god. Međutim, donošenju takvog zakona prethodilo je stvaranje posebne socio-kulturne i pravne klime u kojoj je bilo i moguće donošenje istog. Stoga ćemo, prije nego ispitamo sami zakon, njegove ciljeve i posljedice, utvrditi okolnosti pod kojima je donesen.

Nizozemska je prvu legislativu po pitanju prodavanja seksualnih usluga u bordelima dobila 1911. Prema tom zakonu, prodavanje seksualnih usluga u bordelima, kao i svodništvo bilo je zabranjeno, a istovremeno su uvedene kazne radi traffickinga, ali sama prostitucija nije bila zabranjena. Tako je kao društvena kontrola prostitucije služilo ono što mnogi često nazivaju „pragmatična tolerancija“. Kako navodi Brant (1998), to ne znači da se kriminalna djela jednostavno ignoriraju, niti bi riječ „tolerancija“ trebalo izjednačavati s odobravanjem. Naglasak je na pragmatizmu koji uvelike vuče korijene iz svojevrsnog skepticizma o kriminalnim zakonima kao efektivnim rješenjima problema. „Suprotno većini

uvjerenja izvana, Nizozemska nije toliko tolerantno koliko disciplinirano i iznad svega konsensualno društvo u kojem se smatra da je najefektivnija regulacija ona u kojoj su izbjegnuti efekti kaznenog prava“ (Brant, 1998: 624). Mnogi često spominju i romanticiziraju Crvenu četvrt u Amsterdamu u prvoj polovici 20. st. te ističu kako je u to vrijeme to bila izrazito sigurna četvrt. Međutim u 60ima i 70ima dolazi do transformacije prostitucije, neki autori navode da je do toga došlo zbog pojave droge, drugi ističu ključnu ulogu svodnika, neki ističu kako su se promjene desile radi razvoja seksualnih sloboda u 60ima i 70ima. Iako je najvjerojatnije riječ o kombinaciji svih ovih faktora, činjenica je da je došlo do izvjesnih promjena u svijetu prostitucije, postala je više egzibicionistička i agresivna (Outshroon, 2004). A stanari, ranije sigurnih prostitucijskih četvrti, počeli su se osjećati nesigurno i nelagodno zbog čega su počeli i prosvjedovati. Uočivši te promjene vlasti grada Rotterdama tražile su uvođenje posebnih „Eros zona“, međutim državne vlasti su ih odbile.

70ih godina počinje jačati i glas feministkinja koje zadobivaju sve veću ulogu u državnom parlamentu te su uspjele u adresiranju seksualnog nasilja, prostitucije i traffickinga na političku agendu. Iako su u počecima trajale debate o tome je li svaki oblik prostitucije nasilje, odlučeno je striktno razlikovati svojevolsnu prostituciju, koju treba tretirati kao posao te raditi na poboljšanju pozicije radnika/ca u prostituciji, i prisilnu prostituciju. Stoga su feministkinje zajednički istupile³² sa zahtjevom za legalizaciju bordela. A problem traffickinga je po prvi put prepoznat kao rastući problem i uvršten među važne političke ciljeve (Outshroon, 2004). Distinkciju između svojevolsne i prisilne prostitucije prihvatili su i liberali i stranke ljevice pri čemu su isticali važnost definiranja prostitucije kao posla, a osoba koje prodaju seksualne usluge kao radnika/ca³³ te legalizacije bordela. Prvi pokušaj zakonske legalizacije bordela odvio se 1985. god. Kršćanski Demokrati su snažno oponirali donošenju ovakvog zakona, međutim, 1987. Zakon je ipak izglasan (s jasnom podjelom glasova između sekularnih i svjetovnih stranki). Međutim, zakon je kasnije suspendiran radi nekonzistentne upotrebe pojma „prisila“ te se zahtijevalo redefiniranje pojma „prisile“ i „traffickinga“, kao i strože kazne za iste. Zaključak je bio,

---

³² Iako su se mnoge feminističke grupe, organizacije za ženska prava, „femokrati“, feministički nastrojani odvjetnici/e i istraživači/ce složili oko ovakvog pristupa, radikalne feministkinje (koje su imale priličan utjecaj u to vrijeme), uz potporu radikalnih moralista, ostale su strogo protiv „državnog feminizma“, odbijajući zahtjev za legalizaciju bordela.

³³ Stranke ljevice isticale su potrebu za poboljšanjem pozicije radnika/ca u prostituciji, dok su liberali više isticali potrebu za normalizacijom seksualnog tržišta.

dakle, da se mora čekati na zakon o traffickingu. Međutim, na idućim izborima vlast je dobila koalicija Socijalnih i Kršćanskih Demokrata, pri čemu su ovi zadnji imali brojne prigovore na ranije koncipiran i dogovoren zakon te se odustalo od legalizacije bordela na državnoj razini³⁴. Nova prilika za donošenjem zakona o legalizaciji bordela pokazala se kada su na izborima 1994. Kršćanski demokrati ostali uključeni iz Parlamenta. 1997. god. je tzv. Ljubičasta koalicija³⁵ predložila novi zakon o legalizaciji bordela koji je obećavao „realističniji pristup, bez moralizma, ograničavajući ulogu države na eliminaciju. Ciljevi su bili kontrola i regulacija eksploatacije prostitucije, efektivnija borba protiv prisilne prostitucije, zaštita maloljetnika od seksualnog zlostavljanja i zaštita (ne poboljšanje) položaja prostitutki“ (Outshroon, 2004: 7). Nizozemski parlament je Ujedinjenim Narodima kao samu srž novog zakonodavstva istaknuo te izjavio sljedeće: „*Sljedi iz pravo samo-određenja, koje je uživano od strane odrasle žene ili muškarca na koje nije podnesen nezakonit utjecaj, da je ona ili on slobodan/na odlučiti da se bave prostitucijom, kao i dozvoliti drugoj osobi da profitira od njezinih ili njegovih zarada*“ (Barry, 1995: 233).

Zakon je izglasan 1999. God., a jedino što su religijske stranke mogle napraviti je prolongirati njegovu implementaciju na srpanj 2000., što je kasnije i odgođeno na listopad iste godine radi bolje prilagodbe lokalnih autoriteta te razvoja lokalnih sistema regulacije i licenciranja. Naime, iako je zakon donesen na državnoj razini, striktna organizacija njegovog provođenja bila je prepuštena lokalnim regionalnim i gradskim vlastima, koje su se sljedećim odredbama zakona morale voditi kao smjernicama. Tako izvještaj Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services (2004) navodi 6 glavnih ciljeva koje su svi lokalni autoriteti trebali poštovati: 1. kontrola i regulacija vođenja posla prostitucije; 2. poboljšanje borbe protiv prisilne prostitucije; 3. zaštita maloljetnika od seksualnog zlostavljanja; 4. zaštita položaja prostitutki; 5. separacija prostitucije od perifernih kriminalnih fenomena; 6. redukcija broja ilegalnih imigranata u prostituciji³⁶.

Lokalni autoriteti stoga su morali propisati odredbe, kako za licenciranje prostitutki koje rade u bordelima, tako i za licenciranje samih bordela. A bordeli su, da bi bili

---

³⁴ Neki od većih gradova počeli su anticipirati prijedloge ranije predložene zakona o legalizaciji bordela pa je Amsterdam već ranih 90ih razvio svoju vlastitu politiku.

³⁵ Koaliciju su činili Liberali, Socijalni Demokrati i Socijalni Liberali.

³⁶ U čl. 250a Kaznenog zakona propisane su kazne za osobe koje eksploatiraju traffickingirane osobe, s najvećom kaznom 6 god., uz mogućnost povećanja kazne u slučaju da se radi o ponavljanim djelima.

licencirani, morali zadovoljavati razne standarde sigurnosti na radu (kao što su osnovni higijenski uvjeti, opskrba toplom i hladnom vodom, požarni izlazi itd.), nadzora, radnog vremena, osim toga, morali su biti smješteni u određenim zonama i policija je morala potvrditi njihovu sigurnost. Prostitutke su povezane socijalnom mrežom, imaju prava kao i svi ostali radnici te mogu organizirati udruge radnika, također moraju poštivati zakon o radu, kao i ostale zdravstvene i sigurnosne regulacije te plaćati poreze (to nije novost, budući da su i ranije prostitutke i podovđači morali plaćati poreze). Međutim, prvo moraju ishoditi dozvolu za rad, odnosno zadovoljiti standarde dobne i migrantske politike. Naime, osobe moraju biti punoljetne i moraju biti državljani Nizozemske ili EU (European Economic Area); osobe koje nemaju dozvole za boravak i rad u Nizozemskoj ne mogu dobiti niti dozvolu za rad u prostituciji. Osim toga, svodništvo je, kao takvo, i dalje dozvoljeno, ali pod uvjetom da se ne radi o prisili.

Iako su ciljevi zakona u početku bili jasni, u praksi se ispostavilo da ne funkcionira sve kako je zamišljeno. Prije svega, ostavljanjem organizacije i regulacije prostitucije lokalnim autoritetima proizvelo je velike razlike među regijama, pa čak i među gradovima unutar iste regije, što je rezultiralo određenim stupnjem nesigurnosti. Osim toga, neki gradovi, a Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services (2004) navodi da njih 12% nije dozvolilo legalizaciju bordela u svojoj ingerenciji. Stoga je prvi cilj zakona samo djelomično ispunjen, i to ovisno o pojedinoj regiji i gradu. Iako Daadler (2006) ističe da se od posljednjeg istraživanja 2004. situacija popravlja i propisi standardiziraju za sve regije i gradove te navodi da, iako pojedini oblici prostitucije koja je vezana uz lokaciju (prostitucija u bordelima i ex klubovima) još uvijek rade bez dozvole, takvih je jako malo. Ipak, postoje sub-sektori koje je jako teško kontrolirati, poput salona za masažu, sauna za parove, kafića za parove koji se bave specijaliziranim poslovima, a u kojima službeno nema prostitucije; osim toga eskort agencije i rad od kuće se napretkom interneta i ostalih informacijsko komunikacijskih tehnologija toliko razvio da je prilično teško reći samu procjenu koliko ljudi djeluje u tom sektoru. Stoga možemo legitimno zaključiti kako je država povećala kontrolu i regulaciju u sub-sektorima u kojima je i planirala, ali su neki sub-sektori u prostituciji ostali pod slabijom ili čak izvan svake kontrole. Daadler (2006), ipak, ističe kako se, ukupno gledajući, smanjila kako ponuda, tako i potražnja seksualnih usluga. Međutim, upitno je koliko je to produkt veće kontrole i regulacije nad prodajom seksualnih usluga, a koliko rezultat povlačenja sektora u manje

vidljive oblike. Daadler (2006) kao moguće kauzalne faktore smanjenja potražnje i ponude spominje i pogoršanje ekonomske situacije, širenje interneta i cybersexa, erotizaciju noćnog života i veću proporciju svojevrijednih seksualnih odnosa bez naplate. Navodi još i dva moguća razloga za smanjenje potražnje, povećani nadzor kamerama u bordelima te smanjenje različitosti ponude (budući da je manje radnika/ca iz stranih i egzotičnih država). Daadler posljednja dva potencijalna uzroka smanjenja potražnje ne navodi kao posljedice pojačane kontrole i regulacije, međutim mi ih vidimo kao izravne posljedice nove legislative.

Što se tiče drugog cilja novog zakona, borbe protiv prisilne prostitucije, većina autora (Kilvington, Day, Ward, 2001; Daadler, 2006; Scoular, 2010) smatraju kako zakon nije uspio u borbi protiv prisilne prostitucije. Odnosno, i ovdje je došlo do separacije i relokacije. Kako navodi a Working Group of the legal regulation of the purchase of sexual services (2004) i Daadler (2006) broj osoba koje su pod prisilom u bordelima i ostalim mjestima u kojima je prostitucija kontrolirana i regulirana se drastično smanjio, u principu zbog strogih i česti kontrola u bordelima s licencom gotovo da i nema osobe koja je tamo pod prisilom. Međutim, kako navode ovi, a i mnogi drugi autori (Kilvington, Day, Ward, 2001; Scoular, 2010), većina osoba koja su prisilno u prostituciji relocirana je u mnoga skrivenija, a samim time i opasnija područja seksualnog rada. Daadler (2006) posebno ističe kako je po ovom pitanju problematično što policija troši mnogobrojne resurse (kako novčane, tako i ljudstvo i ostale resurse) na kontrole u licenciranim bordelima i sex klubovima, zbog čega im skriveniji oblici često izmiču. S obzirom na tajnovitost ovog sektora, ne možemo niti procijeniti koliko bi ljudi moglo biti uključeno u njega. ...

U pokušaju borbe protiv maloljetničke prostitucije, što je bio jedan od ciljeva novog zakona, čini se da su ciljevi zakona ispunjeni. Međutim, i ovdje možemo govoriti samo unutar licenciranog sektora koji je pod stalnim nadzorom; iako Daadler (2006) zaključuje da se čini kako niti među skrivenim sektorom nema maloljetničke prostitucije, mi bi ovdje htjeli zadržati nešto veću dozu opreza.

Četvrti cilj novog zakona bio je bolja zaštita prostitutki. Međutim, povratne informacije o ispunjenju ovog cilja variraju, i to ne samo s obzirom na legalni i nelegalni sektor, već variraju i za prostitutke unutar legalnog sektora. Kilvington, Day, Ward (2001), Scoular (2010) i mnogi drugi ističu kako se položaj prostitutki unutar legaliziranog sektora

uvelike poboljšao omogućivši im pristup raznim socijalnim i zdravstvenim službama, kao i ostvarenje njihovih civilnih i svih drugih prava. Working Group of the Legal Regulation of the Purchase of Sexual Services (2004) u izradi izvještaja kontaktirala je udruge koje rade sa ženama u prostituciji i u kojima rade uglavnom bivše prostitutke (De Rode Draad i Prostitutie Informationcenter) koje su izvijestile da se položaj prostitutki u legalnom sektoru poboljšao, ali da ima još stvari na kojima treba raditi, poput osiguravanja boljih radnih uvjeta te da će se one boriti za to. Daadler (2006) je ipak skeptičniji po pitanju položaja prostitutki u legalnom sektoru tvrdeći da je njihov pravni položaj još uvijek loš, s obzirom da unutar sektora vlada velika zbrka oko toga tko je poslodavac, a tko posloprimac u odnosu prostitutke i vlasnika bordela te oko toga mogu li se prostitutke smatrati samostalnim poduzetnicama³⁷. Da se položaj žena koje ne rade u legitimnom sektoru pogoršao, nema sumnje i oko toga se uglavnom slažu svi istraživači. U nelegalnom sektoru, prostitutke nemaju zagarantirana prava koje imaju prostitutke u legalnom sektoru te, ustvari, krše zakon. I zbog toga što se nalaze u takvom položaju izloženije su nasilju, zlostavljanju i prisili.

Prema Daadleru (2006) broj kriminalnih radnji vezanih uz prostituciju se očigledno smanjio. Međutim, mi bi ovdje zadržali određen stupanj opreza i ovaj nalaz ograničili na legalizirani sektor.

Zadnji cilj zakona bio je smanjenje ilegalnih imigrantkinja koje rade u prostituciji. Daadler (2006) ističe kako se broj pokušaja prijavljivanja ilegalnih imigranata za rad u bordelima i raznim noćnim klubovima smanjio. Međutim, i ovdje također želimo zadržati oprez i ne zaključiti da je to znak da se smanjio ukupni broj ilegalnih imigrantkinja koji sudjeluju u prostituciji, pogotovo s obzirom na gore spomenuto širenje skrivenijih sub-sektora prostitucije.

5.3. Velika Britanija – zemlja tolerancije

Velika Britanija je jedna od zemalja koja je zauzela ambivalentan, pomalo čak i shizofren stav prema prostituciji što se očituju i u zakonodavstvu. Naime, iako je

---

³⁷ Daadler kao indiciju za pogoršanje položaja prostitutki u odnosu na 2001. God., ističe i povećanu potrošnju antidepresiva.

prostitucija *per se* u Velikoj Britaniji dekriminalizirana, pa prema tome samo bavljenje prostitucijom nije protuzakonito, neke aktivnosti koje su nužne za bavljenje prostitucijom su stavljene s onu stranu zakona. Tako, npr. oglašavanje bavljenja prostitucijom, traženje (*eng. soliciting*) osoba koje će kupiti seksualne usluge ili traženje osoba koje će prodati seksualne usluge itd. predstavlja kazneno djelo kažnjivo novčanom ili kaznom zatvora.

Abolicija zakonske regulacije prostitucije, *per se*, u Velikoj Britaniji predstavlja, uglavnom, nastavak britanske tradicije zakonske regulacije prostitucije još iz 19. st. Kako navodi Laite (2006) prvi zakon koji se referira na *javne prostitutke* (*eng. common prostitute*) bio je Zakon o skitnji (*Vagrancy Act*) iz 1824. god. prema kojem je svaka javna prostitutka, ako se ponašala raskalašeno ili nepristojno na javnom mjestu, bila podložna kažnjavanju novčanom ili kaznom zatvora. Kasnije je taj zakon sredinom 19. stoljeća nadopunjen Aktom o zaraznim bolestima. Kad je Akt o zaraznim bolestima postao zakon omogućio je policijskim službenicima da svaku ženu koju sumnjiče da se bavi prostitucijom podvrgnu strogim i okrutnim „zdravstvenim“ pregledima (Henriques, 1986; Sagner, 1858). Tako je još u 19. st. uspostavljeno zakonodavstvo koje je, s jedne strane toleriralo prostituciju, ali dok ona nije ugrožavala „javni red i mir“, odnosno dok nije bila vidljiva. Ipak, Barry (1995) navodi kako takav zakon nije bio usmjeren samo na kontrolu žena u prostituciji, već i na kontrolu svih ostalih žena koje su morale biti oprezne, prilikom izlaska na ulicu, kako ne bi bile smatrane prostitutkama; a osim toga kao latentnu funkciju takvog zakonodavstva ističe pokušaj zaštite zdravlja muškaraca. Takvo zakonodavstvo ipak je bilo uvelike kritizirano od strane feministkinja, koje su pod vodstvom Josephine Butler, tvrdile kako takvo zakonodavstvo, identificirajući jednom žene kao prostitutke, smanjuje socijalnu mobilnost i tjera žene da dulje ostaju u prostituciji, što stvara plodno tlo za organizaciju kriminala i svodništva³⁸, što su smatrale glavnim problemom u prostituciji. Butler i feministkinje su uspjele organizirati prve javne prosvjede protiv dotadašnje regulacije prostitucije³⁹, no oni su se pokazali kao *Pirova pobjeda*. Naime, iako je feministkinjama uspjelo skupiti oko 250.000 ljudi koji su bili bijesni zbog članka o maloljetnoj prostituciji, ipak je bijes javnosti bio usmjeren protiv aristokracije i protiv dječje prostitucije, zanemarišući time ostale aspekte same problematike. Walkowitz (2011) navodi kako su prosvjedi rezultirali novim

---

³⁸ Barry (1995) ističe, kako je Butler, iako tad nesvjesna, napravila veliku grešku u svojoj kampanji praveći razliku između prisilne i svojevoljne prostitucije.

³⁹ Vidjeti stranicu 28.

zakonodavstvom 1885. god., kojim se, istina, podigla dobna granica za legalni pristanak na spolni odnos s 13 na 16 godina, ali se istovremeno zabranilo vođenje i rad u bordelima te policiji omogućila veća jurisdikcija nad siromašnim ženama i djecom. Takvo zakonodavstvo još je više žene odvelo u izolaciju i još lošiji položaj, „o čemu može svjedočiti veća prevalencija svodnika u ranom 20.st.“ (Walkowitz, 2011: 128). Ipak, u britanskom zakonodavstvu kasnog 19. i poč.20. st. glavna problematika bila je upravo kontrola ulične prostitucije i problematika dokazivanja kršenja javnog reda i mira, odnosno dokazivanja „gnjavljenja“ običnih prolaznika od strane prostitutke, stoga se razvio sistem kontrole između Ministarstva unutarnjih poslova (*Home Office*), policije i lokalnih autoriteta koji se temeljio samo na iskazu policajca bez navođenja posebnih dokaza. Tako je početak 20. st. bio obilježen raznim policijskim akcijama i racijama (Laite⁴⁰, 2006,). A nije neobična bila ni korupcija te, ustvari, vrlo dobra suradnja između svodnika i policije (Walkowitz, 2011).

Međutim, takav sistem nije ostao bez kritika. Snažni otpor i kritike prema istom došle su od strane feministkinja i organizacija za zaštitu ljudskih prava. Laite (2006) navodi kako su 1920. feministkinje i liberali pokrenuli zajedničku kampanju protiv ovakvog zakonodavstva, koje je, isticali su, bili kontradiktorno engleskom sistemu pravde te podržavalo standarde dvostrukog seksualnog morala. Međutim, njihovi zahtjevi nisu bili prihvaćeni ni realizirani te je takvo zakonodavstvo bez većih promjena vrijedilo do 50ih godina 20.st. kada je 1956. God. u *Aktu/Zakonu o seksualnim prijestupima* zabranjeno organiziranje i držanje bordela. Godinu dana kasnije Vlada je objavila izvješće, *Wolfenden Report*, o prostituciji i homoseksualnosti (Ashford, 2009; Laite, 2006; Kantola and Squires, 2004). U tom izvješću jasno je istaknuto kako pitanja privatnog morala nisu stvari koje bi se trebale ticati države i samim time zakonski regulirati, stoga je ukinuta zabrana homoseksualnosti i istaknuto je kako se prostitucija ne bi smjela kažnjavati budući da je, kao takva, stvar privatnog morala. Ashford (2009) smatra kako je upravo to izvješće postavilo temelje dvostrukog morala i današnjeg zakonodavstva po pitanju prostitucije ističući kako cilj Wolfendon izvješća, pa i zakonodavstva koje je kasnije napravljeno na temelju istog nije bio riješiti „problem“ prostitucije, već učiniti ga nevidljivim unutar šire javnosti („out of sight, out of mind“). Tako je 1959. godine donesen zakon koji je

---

⁴⁰ Laite (2006) je web izvor sa stranice: <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-46.html>; dalje u tekstu Laite (2006)

zabranjivao ženama poticanje i mamljenje na prostituciju (*eng. soliciting*). Ovaj zakon potaknuo je brojne policijske racije, a osobe koje su prodavale seksualne usluge, slično kao i krajem 19.st., ponovo su povukle u manje vidljive oblike prostitucije čime su postale ovisnije o svodnicima te mnogo izloženije eksploataciji i zlostavljanju (Laite, 2006). Idućih 50 godina zakonodavstvo po pitanju prostitucije bilo je temeljeno, dakle, na dvostrukim moralnim standardima i na principu tolerancije dok stvar nije bila javno vidljiva. Sanders (2005) navodi kako je takvo zakonodavstvo bilo iznimno zbujujuće, kako za one koji su sudjelovali u trgovini seksualnim uslugama, tako i za one koji su trebali tu trgovinu nadgledati.

Ipak, bilo je pritiska izvana koji su izazivali logiku dvostrukog morala i tražili usmjeravanje pažnje i na stranu koja potražuje seksualne usluge. Tako je u ovom periodu i traženje seksualnih usluga postalo kažnjivo djelo. No, mnogi autori ističu kako je stavka o kažnjavanju potražnje za seksualnim uslugama besmislena jer je, s jedne strane, teško dokaziva, a i prijestupnike je teško uhvatiti, dok, s druge strane nije bila proporcionalna u odnosu na kažnjavanje nudenja seksualnih usluga (Sanders, 2005; Kantola and Squires, 2004). Naime, da bi se osobu kaznilo za potražnju za seksualnim uslugama bilo je potrebno dokazati učestalost u potraživanju, dok to nije bilo potrebno za kažnjavanje nudenja seksualnih usluga. Kantola and Squires (2004) isticali su kako je do kraja 90ih godina 20. st. prostitucijsku politiku u Velikoj Britaniji obilježavao *diskurs nudenja i potražnje za seksualnim uslugama* (*eng. kerb-crawling*) u kojem se nije puno marilo za osobe koje se bave prodajom seksualnih usluga. Glavni cilj bilo je čišćenje užeg gradskog centra i zaštita vrijednosti privatnog vlasništva na uštrb zaštite civilnih prava drugih ljudi. Krajem 90ih, pod utjecajem međunarodne zajednice i UNa, diskurs u prostitucijskoj politici se promijenio. Naime, tada se na međunarodnoj sceni počeo naglašavati problem (ilegalne) imigracije i, osobito, traffickinga, te je i u Velikoj Britaniji, u skladu s time diskurs u prostitucijskoj politici promijenjen. Tako je, početkom 21. St. u Velikoj Britaniji u prostitucijskoj politici počeo dominirati trafficking diskurs koji je, opet, bio povezan s pitanjima moralnog reda, ali s tim da se ovaj put na osobe koje su prodavale seksualne usluge počelo gledati kao na žrtve, a ne kao na javne neprilike i ometače javnog reda i mira (Kantola and Squires, 2004). Ministarstvo unutarnjih poslova je 2004. godine objavilo veliki izvještaj o prostituciji – *Paying the Price* (Home Office, 2004) na temelju kojeg je trebala biti donesena nova politika prema prostituciji. U izvješću se zahtijevao angažman države

koji bi bio usmjeren na tri cilja: prevenciju, pružanje podrške osobama koje su u prostituciju te dovođenje svodnika, eksploatatora i osoba koje iskorištavaju osobe u prostituciji pred lice pravde. Međutim, to izvješće bilo je kritizirano. Kantola and Scuries (2004), Sanders (2005), Ashford (2009) i drugi, kao i neke politički aktivne osobe koje su uključene u prostituciju isticali su kako je ovaj izvještaj pod utjecajem problema traffickinga i imigracijskih problema, koji nisu nužno vezani uz prostituciju te da zanemaruje samu prirodu prostitucije, a samim time i *sex work* diskurs, koji su isticali kao dobrom početnom pozicijom za raspravu o rješavanju „problema“ prostitucije. Neki su, ipak, kako navodi Ashford (2009), izražavali nezadovoljstvo zbog slabog naglaska na potražnju. Ministarstvo unutarnjih poslova (Home Office) je kao odgovor na pristigle komentare 2006. izdalo novi izvještaj o prostituciji u Velikoj Britaniji u kojem su kao glavni ciljevi navedeni ukidanje stava da je prostitucija neizbježna, reduciranje ulične prostitucije, povećanje sigurnosti i kvalitete života članova zajednice koji su pogođeni prostitucijom (uključujući i one direktno uključene u prostituciju) te redukciju komercijalne seksualne eksploatacije. Kao strategiju kojom će se postići navedeni ciljevi izdvojili su sljedeće korake: prevenciju ulaska u prostituciju, ističući i dokidajući potražnju, razvijajući programe izlaska iz prostitucije, dovodeći pred lice pravde one koji eksploatiraju i zlostavljaju osobe koje prodaju seksualne usluge i reducirajući uličnu prostituciju (Home Office, 2006). Vodeći se ovim načelima, 2009. god. je britanska vlada donijela nove izmjene zakonske regulative po pitanju prostitucije. Uvedena je kazna za plaćanje seksualne usluge osobi koja to radi pod prijetnjom, silom ili obmanom, bez obzira da li je osoba koja plaća svjesna toga ili ne; kako bi se smanjila potražnja za seksualnim uslugama, izmijenjena je i ranija odredba o kažnjavanju potražnje te više nije potrebno dokazivati učestalost potraživanja; osim toga, izmjenama se težilo „olakšati“ osobama koje prodaju seksualne usluge tako što za kazneno djelo sada mora biti dokazano učestalo mamljenje, tj. nuđenje seksualnih usluga (2 ili više puta u periodu od 3 mjeseca), a umjesto plaćanja novčane kazne, osobe koje su uhićene radi vrbovanja ili nuđenja seksualnih usluga, sada se moraju sastati sa savjetnikom koji im nudi izlazak iz prostitucije (UK Government, 2009).

Dakle, novim zakonodavstvom se pokušalo još više usmjeriti pažnju na potražnju, vjerojatno i pod utjecajem švedskog zakonodavstva. Međutim, britanska udruga osoba koje se bave seksualnim radom *International Union of Sex Worker* neprestano ističe kako osobe koje su uključene u seksualni rad ne žele da se njihovi klijenti kažnjavaju, smatrajući kako

će ih takvo zakonodavstvo natjerati u podzemlje i izložiti još većim opasnostima. Britanska udruga osoba koje se bave seksualnim radom na svojim internetskim stranicama ističu da se upravo to događa u Švedskoj te da ne žele da se isto dogodi i njima (International Union of Sex Worker, 2010). Nadalje, ovakvo zakonodavstvo i dalje je skoncentrirano uglavnom na uklanjanje vidljivih oblika prostitucije, a ostale oblike prostitucije uglavnom zanemaruje. Ashford (2009) naglašava kako je ovakvo zakonodavstvo (samo) zavaravanje da se radi na problemu prostitucije, a ustvari, zanemaruje ostale oblike prostitucije koji su, osobito u vrijeme interneta, mnogo rasprostranjeniji nego ulična prostitucija. Mnogi autori ističu kako je ovakvo zakonodavstvu u suštini samo sebi kontradiktorno i kako ima smisla koliko i parlamentarna demokracija uz zabranu predizbornih kampanja. Iako nedostaje izvora o točnom stanju prostitucije u Velikoj Britaniji vjerujemo da je situacija, slično kao i u prošlom stoljeću, prilično zbunjujuća, kako za osobe koje prodaju seksualne usluge, tako i za one koje iste kupuju pa i za one koji trebaju nadgledati i kontrolirati cijelu priču. Kilvington et al. (2010) ističu kako situaciju još konfuznijom čini implementacija zakona koja varira ne samo između gradova, već i unutar samih gradova. U Liverpoolu se, npr., tri policijska autoriteta bore protiv ulične prostitucije što je dovelo do kontinuiranog razmještanja uličnih seksualnih radnica po raznim područjima, s obzirom na trenutne i različite nivoe tolerancije i represije (Kilvington et al., 2001). Ipak, britansko zakonodavstvo osiguralo je ono što smatramo najvažnijim u cjelokupnoj situaciji, a to su programi potpore pomoći i izlaska iz prostituciji, za one koji to žele. Tako je uz potporu vlade i uz potporu lokalnih autoriteta razvijeno više programa za smanjenje štete, pri čemu je najveći naglasak stavljen na program izlaska iz prostitucije, a osobito prestanka uzimanja droge (Cusick et al., 2011). Takvi projekti upotpunjuju postojeće seksualno zdravstvene servise za seksualne radnice suportirajući one koje žele pronaći drugo zaposlenje, razvijaju sigurnosne inicijative u skladu s nacionalnim uputstvima, upozoravajući seksualne radnice na opasne klijente te pružaju udomljenje, savjete za dobrobit i upućuju na druge korisne servise. Kako primjećuju Kilvington et al. (2001), ovakve inicijative mogle bi se pokazati učinkovitije od „rješavanja problema“ prostitucije.

5.4. Evaluacija

Analiza različitih modela zakonske regulacije prostitucije pokazala je da, iako koristeći različite pristupe, imaju vrlo slične glavne ciljeve, prije svega redukciju vidljive, ulične prostituciju u centrima velikih gradova. Promatrajući realizaciju isključivo tog cilja, svako od navedenih zakonodavstava možemo smatrati vrlo uspješnim. Međutim, svako od navedenih zakonodavstava proizvodi i vrlo slične neintendirane posljedice, prije svega restrukturaciju i relokaciju prostitucije. Tako i u Nizozemskoj, i u Švedskoj i u Velikoj Britaniji dolazi do premještanja osoba koje prodaju seksualne usluge u manje vidljive, zatvorene ili periferne prostore u kojima su, uglavnom, više izloženi riziku od eksploatacije i zlostavljanja, kako od treće strane, tako i od klijenata, a čitav proces pospješen je i razvojem interneta. U Nizozemskoj se u podzemlje povlače osobe koje ne mogu dobiti dozvole za bavljenje prostitucijom, one koje ne žele plaćati porez ili jednostavno ne žele da se zna kako se bave prostitucijom; u Švedskoj su osobe koje se bave prostitucijom prisiljene povući se u podzemlje jer su tamo, stavljajući ih s onu stranu zakona, potjerani i njihovi klijenti; a u Velikoj Britaniji su osobe koje prodaju seksualne usluge potjerane u podzemlje jer, također, jedino tamo mogu neometano doći do svojih klijenata. Tako su u sve tri promatrane zemlje najranjivije osobe kojima je najviše potrebna zakonska i svaka druga zaštita, ostale, ustvari, nezaštićene. MacKinnon (2005) ističe kako je glavni problem što zakoni, tj. situacija u teoriji ne odgovara situaciji u praksi. Iako MacKinnon ima na umu drugačije mjere za nošenje sa situacijom, slažemo se s ovom konstatacijom. Smatramo kako je do određenog disbalansa u onom što bi zakon trebao činiti i što čini, makar po pitanju prostitucije, došlo zbog određenih povijesnih i sociokulturnih okolnosti unutra kojih su se zakoni donosili. Prije svega, radi se o određenom periodu globalnih promjena tokova ljudi, kapitala i informacija kada su se brojne nesigurnosti i anksioznosti ispoljile upravo rastom moralne panike po pitanju prostitucije⁴¹. U skladu s time, određenu ulogu odigrali su i

---

⁴¹ Scouler (2011) i Della Guista (2010) navode kako to nije ništa neobično budući da se promjene zakonodavstva uvijek dešavaju pod određenim i sličnim uvjetima. „Značajne legislativne promjene na Zapadu su se, na primjer, dešavale u periodu tranzicije iz feudalizma u industrijalizam. Prijetnja i iskustvo ovakvih socijalnih ruptura izaziva značajnu anksioznost kod određenih grupa, koje teže kontrolirati socijalni poredak kako bi sačuvali hegemonijske oblike odnosa moći. Tijekom takvih (fluktuirajućih) perioda, pitanja problematične konzumacije (alkohola, kockanja i prostitucije) i opasnih identiteta postaju „mete“ programa i kampanja za moralnu regulaciju. Tako je, tijekom intenzivne ekonomske i socijalne transformacije, koja je karakterizirala Viktorijansko doba, moralna panika po pitanju sifilisa, veneričinih bolesti i „trgovine

latentni ciljevi koji su, prije svega, bili zahtjevi za krpanjem državnih granica i za općenitijim sigurnosnim politikama. Tako se briga oko očuvanja suvereniteta ženskih tijela, često mogla usporediti s brigom za očuvanjem granica. Najočitiije je to u Nizozemskoj gdje je ono što je trebalo biti tipična liberalna i/ili pragmatična politika „postalo ustvari vrlo selektivan i nejednak pristup problemu“ (Scoular, 2011: 18). U Švedskoj je kao jedan od, javno prezentiranih, argumenata za ovakvu zakonsku regulaciju istaknuto stvaranje posebnog kulturnog identiteta. „Komentatori naglašavaju kako je referiranje na prostitutku simboliziralo pokušaj da se stvari uredi i da ju se zaštiti, ali istovremeno i pokušaj da se zaštite kako kulturne, tako i geografske granice“ (Scoular, 2011: 17), što dobiva na značaju uzmemo li u obzir da je to bilo vrijeme ulaska Švedske u EU i moguću rastuću anksioznost vezanu uz to. U Velikoj Britaniji, iako neusporedivo manje promjene u zakonodavstvu, ipak su bile potaknute međunarodnom politikom i imigracijskim diskursom (Ashford, 2009).

Iako zakonodavstvo svake navedene zemlje ima i pozitivnih i negativnih strana, smatramo da najviše pozitivnih kritika zaslužuju upravo inicijative koje nisu direktno propisane zakonom, ali su potaknute i podržane od strane države, a to su razni programi podrške i izlaska iz prostitucije koji su omogućeni u svakoj od navedenih zemalja.

Nakon što smo razmotrili tri trenutno postojeća paradigmatična modela zakonske regulacije prostitucije u Europi i njihove socio – kulturne aspekte, u sljedećem poglavlju isto ćemo napraviti i za Hrvatsku.

---

bijelim robljem“, ustvari izražavala širu kulturalnu anksioznost oko preklapajućih procesa urbanizacije, imigracije i promjena uloga žena“ (Scoular, 2011: 14-15).

6. ZAKONSKA REGULACIJA PROSTITUCIJE U HRVATSKOJ

6.1. Povijesni i socio-kulturni kontekst

Iako nema izvora prema kojima bi se dalo točno odrediti prevalenciju i oblike prostitucije, kao i stav društva prema prostituciji kroz povijest, za pretpostaviti je da je situacija bila slična kao i u ostatku Europe. Ravančić (1998) navodi kako su prvi poznati zakonski propisi po pitanju prostitucije u Dubrovniku spominju 1272. god., ali su prilično neprecizni. Onim što se može iščitati iz ondašnjeg zakonodavstva, npr. Statuta grada Splita, statuta grada Dubrovnika, ali i iz drugih izvora vidljivo je da je prostitucija, kao takva bila prisutna i tolerirana u društvu. Određeni propisi odnosili su se na dijelove grada u kojima je bilo dozvoljeno bavljenje prostitucijom ili na određenje načina oblačenja. Prostitucija je uglavnom bila tolerirana, ali prostitutke nisu imale visok društveni položaj. Ipak, bavljenje prostitucijom smatralo se boljim od lopovluka ili kockanja. Međutim, u drugoj polovici 15. st., a još više u 16. st. sve se s manjom naklonošću počinje gledati na prostituciju i prostitutke, a od tada datiraju i prvi poznati progoni prostitutki (Ravančić, 1998). Za pretpostaviti je da je u Hrvatskoj, slično kao i u ostatku Europe zavladao zbunjujuće razdoblje po pitanju odnosa javnosti i zakonske regulacije spram prostitucije. Propisi su varirali, ali se na prostituciju gledalo sa sve većim prijekorom, vjerojatno zbog pojave spolnih bolesti, ali i jačanja utjecaja Crkve.

Ipak, prostitucija se nastavila te se tijekom 18. i 19. st. počela uvlačiti u sve pore društvenog života, s bordelima kao glavnim stožerima (Aćimović, 1988). Uzroke ubrzanog širenja prostitucije treba tražiti prije svega u urbanizaciji i industrijalizaciji, a s time povezano i specifičnim kulturnim i socio-ekonomskim uvjetima. U Banskoj Hrvatskoj prostitucija je bila regulirana zakonom iz 1852 i 1875., koji je ustvari prepuštao mjesnim vlastima da odluče kako se nositi s prostitucijom, ali je preporučao toleranciju uz kažnjavanje ako se prostitutka ponaša nedolično ili zavodi mladiće. Zbog toga se zakonska regulacija razlikovala među gradovima, ali u većini gradova se dopuštao rad javnih kuća ili bludilišta koja su se regulirala bludilišnim pravilnikom. U Zagrebu je, npr., gradsko poglavarstvo 1899. god. izdalo *bludilišni pravilnik* prema kojem je vlasnik bludilišta mogla

biti jedino ženska osoba starija od 30 godina koja je dobivala koncesiju u kojoj je bilo određeno koliko bludnica može biti u javnoj kući, propisan visok porez vlasnici, izgled i smještaj javne kuće, način prijave i pregleda te dobivanja dozvole za bludnice itd. (Zorko, 2006). Ali, to što je prostitucija bila dozvoljena ne znači da je položaj prostitutki bio lak. Naime, vlasnice bludilišta često su izrabljivale svoje „zaposlenice“ i uzimale im $\frac{3}{4}$ i više zarade, a kako navodi Zorko (2006) nisu bile ni strane trgovine ženama te razmjene između bludilišta, kao i širenje spolnih bolesti.

Želeći spriječiti izrabljivanje prostitutki u bludilištima, ali istovremeno zadržati kontrolu nad prostitucijom i spolnim bolestima, u Zagrebu je 1922. donesena odluka o ukidanju bludilišta i nadzoru prostitucije na području grada. Radulović navodi kako je to bio najrazrađeniji reglementalistički dokument koji se odnosi na prostituciju u Jugoslaviji a prema kojem je nadzor nad prostitucijom i prostitutkama bio prepušten “čudorednom pododsjeku redarstva uz stručnu suradnju sa zdravstvenim odsjekom” (1986: 177). Ovim propisom se, zapravo, prostitutkama dopuštalo da djeluju samostalno, ali pod uvjetom (dobrovoljnog) upisa u redarstvenik⁴² i liječničkih pregleda dva puta tjedno. Tako su žene koje su se htjele baviti prostitucijom dobile status “javno toleriranih prostitutki”, međutim sloboda njihovog kretanja bila je ograničena, a u skladu s novim odredbama počinju se razvijati i novi oblici prostitucije. Govori nam o tome i pojava kaznenih odredbi za muškarce koji žive na račun prostitutki (Zovko, 2006). Vjerojatno je da je zakonodavstvo iz 1922. pospješilo pojavu svodnika, budući da su žene sada bile prisiljene djelovati samostalno i uglavnom na ulici. “Dokaz tome je i to što zakonodavstvo iz 1852. god. uopće nije poznavalo takav oblik ponašanja“ (Zovko, 2006: 233)⁴³. Iako zakonski tolerirane na prostitutke se ipak nije gledalo blagonaklono, smatralo ih se prijenosnicima spolnih bolesti, a broj oboljelih se sve više povećavao, osim toga stanari u susjedstvu su se često žalili zbog prisutnosti prostitutki. Broj zagovaratelja zabrane prostitucije se povećavao. Najviše protivnika prostitucije dolazilo je iz krugova liječnika koji su, prije svega, bili zabrinuti zbog širenja bolesti, zatim crkvenih i kršćanskih društava te ženskih dobrotvornih i feminističkih društava. Po pitanju prostitucije bio je aktivan “Ženski pokret sa svojim

---

⁴² “U očevidnik se nisu mogle upisati djevojke mlađe od 18 godina, one koje još nisu deflorirane, one trudne, udane i oboljele od neke zarazne bolesti. Prije upisa bile su liječnički pregledane. Kao i upis, i ispis iz očevidnika bio je dobrovoljan i nije bilo nikakvih problema oko toga“ (Zovko, 2006: 232).

⁴³ Možda bi početak 20. st. mogli smatrati i početkom razvoja novog oblika prostitucije u Hrvatskoj, ulične prostitucije sa svodnicima.

istoimenim glasilom (*Ženski pokret*) u kojem je izašao između 1920. i 1924. godine niz članaka o prostituciji te se uglavnom zagovaralo ukidanje prostitucije kao i kažnjavanje prostitutki i njihovih mušterija“ (Zovko, 2006: 235). Zanimljivo je primijetiti kako je ženski pokret u Velikoj Britaniji zahtijevao aboliciju regulacije prostitucije, dok je u Hrvatskoj zahtijevao kriminalizaciju i to kako prostitutki, tako i njihovih klijenata. Svako bi trebalo još ispitati kako je došlo do tih istovremeno tradicionalnih i modernih zahtjeva za ono doba.

Zakonodavstvo se u međuratnom periodu, vjerojatno i pod utjecajem pritiska gore navedenih grupa, promijenilo. Zakonima iz 1929⁴⁴. i 1934. prostitucija postaje kriminalna djelatnost pri čemu su prostitutke podlijegale kaznenoj odgovornosti (ne i klijenti). Međutim, ovakvo zakonodavstvo nije i stvarno ukinulo prostituciju. Ona se samo manje javno pokazivala, ali je većina prostitutki i dalje nastavila raditi. Osim, uz ulicu tajni oblici prostitucije počeli su se vezivati prvenstveno uz hotele. I ovdje bi se, iako uz zadržavanje opreza, moglo zaključiti kako je pod utjecajem zakonodavstva, ustvari, došlo samo do restrukturacije i do razvijanja novih oblika prostitucije.

Ratni period i potrebe okupacijskih vojnika iznjedrili su ponovo određene pritiske koji su 1941⁴⁵. god. rezultirali ponovnim otvaranjem bordela i stavljanjem prostitucije pod policijski i zdravstveni nadzor. “Stav javnog mijenja prema prostituciji bio je karakteristično ambivalentan. Dok se, s jedne strane isticala nepoželjnost ove pojave, s druge strane se naglašavala njena neizbježnost. To se praktično svodilo na zalaganje za potiskivanje prostitucije i težnju da se ona učini što manje vidljivom” (Radulović, 1986: 178).

Nakon rata je, kako navodi Marković (1965, u Radulović, 1986) reglementacija kao režim prostitucije u potpunosti odbačena, javne kuće su zatvorene, a prostitutke upućene prvo u profilatorije (op.a. lječilišta), a zatim radi nezadovoljavajućih učinaka profilatorija protjerivane uglavnom u mjesta rođenja ili na gradilišta na prisilni rad. Zabranom prostitucije preuzet je, zapravo, sistem regulacije prostitucije iz prethodnog društvenog uređenja. “Opća represija seksualnosti i revolucionarni seksualni puritanizam i asketizam ispoljili su se u odnosu prema prostituciji na veoma direktan način. ... Represiji prostitutki doprinijelo je i preuzimanje teorijskog modela objašnjenja prostitucije kao pojave zaostale iz prethodne društvene formacije, a prostitutki kao dijelova razvlaštenih klasa” (Radulović, 1986: 183). Prema Marković (1965, u Radulović, 1986) poslijeratno kazneno

---

⁴⁴ Važno je napomenuti kako je to bio period općenitijih i sveobuhvatnijih promjena. Naime, uslijed političke krize i previranja u Kraljevini SHS, kralj Aleksandar I privremeno uvodi diktaturu i političku transformaciju u Kraljevini Jugoslaviju.

⁴⁵ Također period u kojem su se dešavale velike transformacije, kako na svjetskoj sceni, tako i unutar Kraljevine Jugoslavije u kojoj je te godine izvršen državni udar.

zakonodavstvo usmjereno je na zabranu onih radnji koje pogoduju omogućavanju, podstrekavanju ili iskorištavanju vršenja prostitucije (prema Marković, 1965, u Hobljaj, 2000). Ondašnji način regulacije prostitucije u (pozitivnom) Kaznenom zakonu vrijedio je sve donedavno, a regulacija prostitucije pozitivnom Prekršajnom zakonu uglavnom u neizmijenjenom (ili minimalno izmijenjenom) obliku vrijedi i danas u Hrvatskoj, stoga ćemo ih u idućem odjeljku detaljnije analizirati, kao i njihove implikacije te socio-kulturne aspekte.

6.2. Status quo: Zakon na „papiru“

Danas je prostitucija regulirana Kaznenim i Prekršajnim zakonom. Odnosno, u zakonu je prostitucija navedena kao prekršaj protiv javnog reda i mira te je, kao takva, regulirana Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira. (koji je ostao gotovo nepromijenjen još iz prethodnog državnog uređenja), dok su ostali aspekti, regulirani Kaznenim zakonom. Do 1.siječnja ove godine Kaznenim zakonom bila je regulirana međunarodna prostitucija i podvođenje, što je ove godine promijenjeno uvođenjem prostitucije kao posebne točke. Dakle Budući da je „stari“ zakon izvršio najveći utjecaj na postojeće stanje, prvo ćemo se osvrnuti na njega pa zatim na novi zakon.

Aspekti koje je stari Kazneni zakon kriminalizirao su podvođenje i međunarodna prostitucija.

Podvođenje je regulirano čl. 195 koji nakon zadnjih izmjena 2006. (zakon, NN 71/06) u stavku 1 glasi:

„Tko podvede dijete ili maloljetnu osobu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina“

te u stavku 2:

Tko radi zarade organizira ili omogući drugoj osobi pružanje seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine“.

U stavku 3. se navodi kažnjavanje kvalificiranog oblika st. 2 – upotreba sile, prijetnje ili obmane – kaznom zatvora jedne do pet godina.

Stavci 4 i 6 podrazumijevaju teže kazne za kvalificirane oblike stavka 2 i 3 – za podvođenje maloljetnika predviđa se minimalna kazna zatvora 3 godine, a za podvođenje djece predviđa se minimalna kazna zakona 5 godina.

Stavak 5, ustvari, isti je kao i stavak 1, dok se u stavku 7 navodi kako nije bitno da li se podvedena osoba ranije bavila prostitucijom.

Za ovaj članak nije pogrešno reći da je, najmanje, neobičan. Naime, najčudnije je što se osnovni oblik odnosi na podvođenje djece. Za očekivati bi bilo da je stavkom 1 inkriminirano ono što je inkriminirano stavkom dva – organiziranje i omogućavanje pružanja seksualnih usluga. Definirajući zakon ovako napravljeno je odstupanje od uobičajene gradacije osnovnog i kvalificiranih oblika nekog kaznenog djela (Kolarec, Ahel, Pamuković, 2009). Osim toga, st. 5 gotovo je identičan st. 1 i samim time suvišan, kao i navođenje motiva zarade koje sada postoji u st. 2.

Na nelogičnosti zakona, odnosno na potrebu „veće jasnoće i preciznosti zakonskog teksta ukazala je PETRA, mreža nevladinih organizacija za prevenciju i eliminaciju trgovanja ženama te Ženska mreža Hrvatske“ (Kolarec, Ahel, Pamuković, 2009).

Međunarodna prostitucija inkriminirana je u čl. 178, koji u stavku 1 glasi:

„Tko drugu osobu namamljuje, vrbuje ili potiče na pružanje seksualnih usluga radi zarade u državi izvan one u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina“ (zakon, NN 71/06). Ostali stavci ovog članka predstavljaju kvalificirane oblike ovog djela koji se teže kažnjavaju (djelo uz uporabu sile, prijetnje ili obmane kažnjava se kaznom zatvora od 1 do 8 godina, a djelo počinjeno prema djetetu kažnjava se kaznom zatvora najmanje tri godine).

Ovo kazneno djelo, gotovo se u potpunosti poklapa s kaznenim djelom iz čl. 195 (podvođenje), samo što se ovdje radi o međunarodnoj razini.

Kolarec, Ahel i Pamuković (2009) navode kako bi, s obzirom na stvarni položaj žene, djelo moglo poprimiti elemente čl. 175 (trgovanje ljudima i ropstvo) te da je, stoga, potrebno dovesti u vezu ta dva članka i jasno ih razgraničiti.

Zakonska regulacija djela koja podrazumijevaju sam čin prostitucije, kao takav, propisana je u Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira (zakon, NN 5/90, 30/90 i 47/90) i to tako da sankcionira osobe koje prodaju seksualne usluge i osobe koje dopuštaju ili omogućuju da se u njihovim prostorijama odvija prostitucija.

Čl. 7. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira glasi:

Tko dopušta da se u njegovim prostorijama vrši bludničenje ili tko omogućuje ili na drugi način pomaže vršenje prostitucije, kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom u protuvrijednosti domaće valute od 50 do 350 DEM ili kaznom zatvora do 30 dana.

Čl. 12 Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira glasi:

Tko se odaje prostituciji, kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom u protuvrijednosti domaće valute od 50 do 350 DEM ili kaznom zatvora do 30 dana.

Radulović (1986) navodi kako tretiranje prostitucije kao prekršaja protiv javnog reda i mira nije niti jasno, a niti dostatno da obuhvati cjelokupnu pojavu. Naime, ako i ostavimo po strani pitanje što se podrazumijeva pod javnim redom i mirom, nije u potpunosti jasno kako prostitucija predstavlja povredu tog stanja. Osim toga, ovakva inkriminacija odnosi se samo na uličnu prostituciju te zaključuje kako ovakvu zakonsku regulaciju nije moguće drugačije razumjeti nego kao pokušaj da se ova društvena djelatnost potjera sa ulica i potisne na manje vidljiva mjesta. O zastarjelosti ovakvog zakonodavstva najbolje govore same kazne koje su izrečene u nepostojećim valutama. Kolarec, Ahel i Pamuković (2009) dodatno ističu kako kazne za osobe koje omogućuju prostor za prostituciju i tako zarađuju nikako ne mogu biti jednake kaznama osoba koje se bave prostitucijom.

Kao što smo vidjeli iz ranije razmatranih primjera zakonodavstava u Europi, zakoni ponekad nemaju željeni "učinak", ili, imaju čak i "učinak" suprotan željenom. Stoga ćemo u idućem odjeljku pokušati ustanoviti kakav utjecaj zakonodavstvo ima na pojavu prostitucije u Hrvatskoj, kao i na socio-kulturne aspekte prostitucije.

6.3. Status quo: Situacija na „terenu“

Jedan od rijetkih izvora podataka o prostituciji u Hrvatskoj su statistike Ministarstva unutarnjih poslova. Prema statistikama za 2012. godinu broj prekršaja odavanja prostituciji narastao je za 65,74%, sa 190 u 2011. god. na 289 u 2012. god. (mup), a broj počinitelja prekršaja narastao je za 64,64%, sa 192 u 2011. godini na 297 u 2012. godini. Međutim, ovi podaci odnose se samo na broj uhićenih, tj. privedenih počinitelja prekršaja odavanja prostituciji, pri čemu nije navedeno gdje su uhićeni i pod kojim uvjetima, kao ni radi li se o ponovljenim uhićenjima istih osoba.

Pretpostavljamo, uz zadržavanje opreza, kako se ovdje radi o uhićenjima pretežito uličnih prostitutki. Ali smatramo da se ovaj broj uhićenih prostitutki ne može uzimati kao definitivan broj osoba koje prodaju seksualne usluge u Hrvatskoj, niti da možemo govoriti o ozbiljnom povećanju broja istih, s obzirom na višestruke oblike i razine prostitucije, od kojih je većina relativno skrivenih, kako smo vidjeli na primjeru ostalih zemalja. Šori (2004) je u Sloveniji otkrio različite razine prostitucije, od ulične, do elitne. Smatramo da je u Hrvatskoj slična situacija, a medijski napisi te pretpostavke potvrđuju. Naime, u posljednje dvije godine u medijima se pojavilo nekoliko afera vezanih uz prostituciju, od kojih su se neke odnosile i na elitnije oblike prostitucije. Ipak, zbog senzacionalizma (što ponekad podrazumijeva i navođenje neprovjerenih ili netočnih informacija) preferiranog u medijskom diskursu, nećemo se u ovom radu oslanjati na medijske izvore.

Bralić (2006) je u kvalitativnom istraživanju prostitucije u Hrvatskoj potvrdila kako se radi o heterogenoj skupini koja se diferencira na više razina i čiji se motivi i iskustvo prostitucije razlikuje upravo ovisno o vrsti i razini prostitucije u kojoj sudjeluju. Međutim, postojeće zakonodavstvo, kako smo već naveli, ignorira različite oblike i razine prostitucije i fokusira se uglavnom na vidljive oblike⁴⁶ s ciljem da ukine prostituciju, odnosno njene vidljive oblike. Ali, u najizloženijim oblicima prostituciju sudjeluju uglavnom i najranjivije osobe koje, zbog policijskih akcija postaju još osjetljivije i ranjivije.

---

⁴⁶ Iako bi se i o tome dalo diskutirati budući da je prostitucija koja se oglašava u medijima s jedne strane vidljiva, u smislu da je lako doći do osobe koja nudi seksualne usluge, ali, s druge strane, budući da se ne događa na ulici, u javnom prostoru dovoljno je skrivena da mnoge niti ne zabrinjava.

Kolarec, Ahel i Pamuković (2009) analizirali su podatke o uhićenjima i pravnim procesima koji se odnose na prekršajna i kaznena djela vezana uz prostituciju. Našli su kako je u petogodišnjem razdoblju (2004. – 2008.) pokretano mnogo manje sporova vezanih uz kazneno djelo podvođenja (55) nego uz prekršajno djelo prostitucije (797), što ne čudi s obzirom na to da je policiji ipak lakše doći do osobe koja prodaje seksualne usluge nego do osobe koja organizira prostituciju i podvođenje. Međutim, ono što je zabrinjavajuće kako navode Kolarec et alii (2009) je upravo način procesuiranja, odnosno donošenja presuda, prvenstveno za kazneno djelo podvođenja. Naime, za takve optužbe izriču se niske kazne, uglavnom uvjetne osude, nakon čega postoji i mogućnost žalbe koju većina optuženih za podvođenje i iskorištava. S druge strane, osobe osuđene za prekršajno djelo prostitucije uglavnom dobiju kaznu zatvora⁴⁷, a i uglavnom se ne žale (vjerojatno zbog priznanja prekršaja).

Dakle, sami zakoni, a onda i njihovo provođenje podržavaju dvostruke moralne standarde i šalju javnosti poruku kako se ne trebaju bojati baviti organizacijom prostitucije jer će vjerojatno biti samo uvjetno osuđeni (a imajmo pri tom na umu kao će zaraditi velike novce). S druge strane, šalju poruku kako će biti kažnjeni zatvorom (i osramoćeni) ako se budu bavili prostitucijom, prvenstveno njenim vidljivim oblikom, tj. uličnom prostitucijom. A ipak, iz prakse (što u Hrvatskoj, što u drugim državama) je vidljivo da se ovakvim zakonodavstvom sama prostitucija teško može spriječiti. Samim time osobe koje prodaju seksualne usluge, a prvenstveno one koje to rade na ulici, stavljene su u vrlo nepovoljan položaj budući da se moraju nositi, osim s rizičnim uvjetima posla kojim se bave, i s predstavnicima zakona i kaznama, ali i sa stigmom koja im je nametnuta. Time se osobe kojima je potrebna višestruka pomoć izguruje na same margine društva i prepušta pukoj (ne)sreći.

---

⁴⁷ Ipak, upitno je što je ovdje više kazna – novčana kazna ili kazna zatvora, osobito za osobu koja, možda u tom trenu nema dovoljno novca. O tome kako je neke prostitutke mogle da ih se kazni zatvorom, a ne globom pričala je sutkinja na Okruglom stolu (Kolarec, 2007)

6. 4. Ususret promjenama

Zakonodavstvu RH po pitanju prostitucije se djelomično promijenilo od 1. siječnja 2013. god., kada je na snagu stupio novi Kazneni zakon (mprh). Budući da je, pod pritiskom ulaska u Europsku Uniju, bilo potrebno uskladiti zakonodavstvo Republike Hrvatske s pravnom stečevinom Europske Unije (mprh), Hrvatski sabor je 21. lipnja 2011. god. donio novi Kazneni zakon (NN 125/11) koji je bio radi tehničkih nedostataka dopunjen u prosincu 2012. god. (NN 144/12) te je na snagu stupio 1. siječnja 2013. god. Do nedavno važeći Kazneni zakon uvelike je izmijenjen, između ostalog i dio koji se odnosi na prostituciju.

Prije donošenja novog zakonodavstva 2009. god. osnovana je Radna skupina te su prvi put u Hrvatskoj sazvane javne rasprave⁴⁸ na kojima su sudjelovali predstavnici različitih političkih stranaka, tijela državnih vlasti, Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, organizacija civilnog društva, stručnjakinje Sveučilišta u Zagrebu te feministkinje (Kolarec, Bego, 2007), čime je napravljen značajan korak, kako za konkretno donošenje novog zakona o prostituciji, tako i za uvođenje navike javne rasprave o zakonima, makar unutar političkih aktivnih krugova.

U novom Kaznenom zakonu (NN 125/11) uveden je poseban članak koji se odnosi na regulaciju prostitucije, a nalazi se unutra glave XVI. (Kaznena djela protiv spolne slobode):

Prostitucija

Članak 157.

(1) Tko radi zarade ili druge koristi drugu osobu namamljuje, vrbuje ili potiče na pružanje spolnih usluga ili organizira ili omogućuje drugoj osobi pružanje spolnih usluga,

kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Tko drugu osobu radi zarade silom ili prijetnjom, obmanom, prijevarom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, prisili ili navede na pružanje spolnih usluga,

---

⁴⁸ Prvi okrugli stol na temu: *Argumenti pro & contra legalizacije prostitucije* sazvao je Ured za ljudska prava u suradnji s Mrežom ženskih udruga *Petra*.

ili tko koristi spolne usluge takve osobe uz naplatu, a znao je ili je morao i mogao znati za navedene okolnosti,

kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Tko putem sredstava javnog informiranja i drugih sličnih sredstava oglašava prostituciju, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(4) Bez utjecaja je na postojanje kaznenog djela iz ovoga članka okolnost je li osoba koju se namamljuje, vrbuje, potiče ili iskorištava za prostituciju na to pristala i je li se već time bavila.

U ovom zakonskom tekstu otklonjene su zabune koje su postajale u prethodnom zakonskom tekstu. Nema nejasnog ponavljanja djela, a podvođenje djece regulirano je člankom 162., koji, ustvari, predstavlja kvalificirani oblik čl. 157 (prostitucija) i nalazi se unutar glave XVII. (Kaznena djela spolnog zlostavljanje i iskorištavanja djeteta). Ipak smatramo kako ovo nije kriminalizacija prostitucije već organizacije prostitucije, tako da nismo sigurni u ispravnost naziva samog članka. No, ne ulazeći sad u takve detalje navest ćemo i konkretne novosti koje donosi.

Ono što je najveća novina u odnosu na postojeći zakon je kriminalizacija klijenata koji su mogli znati da je osoba od koje kupuju seksualne usluge pod prisilom, prijetnjom ili obmanom. Iako ovaj dodatak smatramo dobrom normativnom odredbom, skeptični smo prema stvarnom provođenju iste zbog upitne mogućnosti dokazivanja poznavanja okolnosti.

Osim toga, novost je inkriminiranje oglašavanja prostitucije. Ovom odredbom približavamo se britanskom zakonodavstvu, koje je ranije analizirano i za koje ovu odredbu smatramo neadekvatnom, kako je i ranije navedeno.

Nakon izmjene Kaznenog zakona, postoji potreba i za izmjenom Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira u kojim, je zasad, prekršajno sankcionirana prostitucija.

Krajem rujna 2012 izašao je novi Prijedlog Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira koji je u listopadu 2012 prošao prvo čitanje u Saboru, a prihvaćen je na sjednici 1. veljače 2013. bez većih zamjerki (sabor). Promjene u novom prijedlogu Zakona odnose se i na prostituciju, odnosno osobe koje prodaju i kupuju seksualne usluge. Ipak prilikom

javnog predstavljanja Prijedloga ministar se nije složio s dijelom koji se odnosi na prostituciju te zahtijevao da se o tome još raspravi. A i mnogi akteri civilnog društva iznijeli su pritužbe za netransparentno donošenje Prijedloga novog Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira (tportal), čime se izgubila tek nedavno uspostavljena praksa transparentnog donošenja zakona.

Jedna od većih promjena je kažnjavanje klijenata za kupovanje seksualnih usluga, kao i promjena naziva prekršajnog djela. Naime, ne kažnjavaju se više osobe koje se odaju prostituciji, već osobe koje nude, tj. prodaju i traže, tj. kupuju seksualne usluge. Novost je i promjena valute novčane kazne, novčane kazne su 15 god. nakon prestanka postojanja DEM zamijenjene s hrvatskom novčanom valutom. Međutim, promjena koja će, vjerojatno više pogoditi osobe koje prodaju seksualne usluge, je značajno povećanje iznosa kazne. Pored navedenog, osnovno obilježje ovoga prekršaja više nije odavanje prostituciji, u smislu ponavljanja pružanja spolnih usluga uz naplatu, što je u praksi bilo teško dokazivo. U prijedlogu je za počinjenje prekršaja dovoljno i jednokratno pružanje spolnih usluga uz naplatu, odnosno kupovanje spolnih usluga.

Tako čl. 12 Prijedloga Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira glasi:

- (1) Tko na javnom mjestu ponudi spolne usluge za novčanu ili drugu korist ili na javnom mjestu zatraži spolne usluge, nudeći novčanu ili drugu korist, kaznit će se novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 do 5.000,00 kuna ili kaznom zatvora u trajanju do 30 dana.
- (2) Tko pruži spolne usluge za novčanu ili drugu korist ili koristi spolne usluge takve osobe za novčanu ili drugu korist, kaznit će se novčanom kaznom u iznosu od 4.000,00 do 10.000,00 kuna ili kaznom zatvora u trajanju do 60 dana.

Ministarstvo unutarnjih poslova RH u komentaru Prijedloga zakona navelo je kako prodavanje i kupovanje seksualnih usluga predstavlja društveno neprihvatljivo ponašanje te se stoga kažnjava u cilju suzbijanja prostitucije. „Na taj način djelovat će se preventivno, u smislu odvrćanja korisnika od traženja i konzumiranja usluga prostitucije uslijed svijesti o inkriminiranosti te vrste ponašanja i s time povezanih zakonskih sankcija, no i odaslati jasna poruka kako odgovornost za ovu vrstu društveno neprihvatljivog ponašanja nije samo na osobama koje pružaju usluge prostitucije, već i na ključnim sudionicima prostitucije -

korisnicima koji te usluge traže, konzumiraju i plaćaju“ (Ministarstvo unutarnjih poslova, vlada).

Dakle, za razliku od većine europskih zemalja u Hrvatskoj se pokušava postaviti zakonski okvir za potpunu prohibiciju prostitucije; zakonski model bliži američkom nego i jednom drugom europskom modelu. Ciljevi vlade su jasni; prvo široj javnosti poručiti kako prostitucija nije društveno prihvatljiva, bez obzira na to s koje se strane prostitucijskog lanca nalazili, a onda i dokidanje prostitucije. Međutim, mogu li se takvi ciljevi postići ovakvim zakonodavstvom? U trenutcima u kojima vlada sveopća recesija, u državi koja se bori s krizom već godinama, u državi u kojoj se patrijarhalni svjetonazor očituje na svim razinama i u kojoj žene teško mogu doći do povlaštenih položaja?

Ovakav zakonski model u SADu, a bitno osnažen dodatnim inicijativama (poput javnog sramoćenje klijenata, inicijativa poput John Schools, a u novije vrijeme i programa pomoći za osobe koje prodaju seksualne usluge...) nije postigao gore navedeni cilj. Kauzalne posljedice ovakvog zakonskog modela slične su kao i posljedice ostalih zakonskih modela; ne dokidanje već restrukturacija prostitucije je ono što se javlja kao posljedica. Stoga je za očekivati povlačenje prostitucije u još skrivenije i mračnije zone te još veću ovisnost osoba koje prodaju seksualne usluge o svodnicima, odnosno organizatorima prostitucije. Osobe koje prodaju seksualne usluge na nešto višim razinama organizacije vjerojatno neće biti znatnije pogođene ovakvim zakonodavstvom. Međutim osobe koje trguju seksualnim uslugama na najvidljiviji način novim zakonodavstvom bit će izravno pogođene, što zbog visokih kazni, što zbog toga što će se morati još više skrivati te raditi u još rizičnijim uvjetima i radi klijenata koji će, po novom Zakonu, biti u prekršaju, što zbog toga što će zaštitu od organa vlasti vjerojatno potražiti, ako već nisu, kod svodnika. Pri svemu tome neće imati organizirane programe niti mjesta na kojima će bez straha moći zatražiti pomoć. Osim toga, nastavit će nositi stigmatu društvenog ološa i društvenog dna koju će im osim šire javnosti nametati i zakonski organi te pravosudno osoblje. Svim time, za pretpostaviti je kako će osobe koje prodaju seksualne usluge na, široj javnosti, vidljiv način, koje su već sad izgurane na margine društva biti stavljene u najteži položaj ikad u Republici Hrvatskoj. Osobe koje prodaju seksualne usluge, na manje vidljive načine, za pretpostaviti je, vjerojatno neće biti u većoj mjeri pogođene novim zakonodavstvom. Tako će se i u Hrvatskoj u 21. st. vjerojatno (p)održati principi koje je još u 19. st. Corbin

analizirao u Francuskoj: tolerancija, obuzdavanje i nadzor i na temelju kojih funkcionira licemjerje društva u odnosu na prostituciju.

To je pretpostavljeni ishod prema rezultatima ostalih zakonskih modela regulacije prostitucije, međutim predstoji nam vidjeti kakav će učinak (i hoće li uopće) polučiti novi zakonski model regulacije prostitucije. A što predviđaju eksperti na ovom području i kakve su njihove procjene trenutnog i novog zakonodavstva, kao i soci-kulturnih aspekata istog prikazat ćemo u sljedećem poglavlju.

7. ISTRAŽIVANJE

7.1. Okviri provedenog istraživanja

Tema zakonske regulacije prostitucije često je sporna čak i unutar inače složnih krugova; tema je to o kojoj uglavnom većina ljudi s kojima smo ranije komunicirali zauzima čvrsto stajalište a da ne zna točno zašto, kao što i ne poznaje točno životnu realnost osoba na koje se zakonska regulacija najviše odnosi, ali i iskustva i zakonske modele regulacije prostitucije u drugim državama. Ta spoznaja s jedne strane, a trenutne i predstojeće izmjene zakonodavstva Republike Hrvatske, druge strane, potaknule su nas na detaljnije ispitivanje zakonskih modela prostitucije, kao i njihovih socio – kulturnih posljedica. Smatrali smo da su za naše ciljeve odgovarajući ispitanici upravo osobe koje mogu o ovoj temi razgovarati stručno i na temelju poznavanja zakonskih propisa po pitanju regulacije prostitucije u Hrvatskoj, Europi i svijetu, kao i na temelju poznavanja socio-kulturnih posljedica istih, ali i poznavanja šire socio – kulturne slike, kako u Hrvatskoj, tako i u zemljama čijeg se zakonodavstva planiramo dotaknuti.

Smatramo kako ova tema nije nevažna i kako bi joj trebalo posvetiti puno više pažnje, pogotovo ako uzmemo u obzir da se Hrvatska nalazi u određenom tranzicijskom procesu u kojem, između ostalog, mijenja i zakonodavstvo koje, opet, povlači određene socio – kulturne posljedice, prvenstveno na populaciju na koju se odnosi, a zatim i na šire društvo u cjelini. S takvim pretpostavkama krenuli smo u promišljanje i istraživanje odgovarajućeg modela zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj s namjerom da isto obradimo upoznavajući se s realnošću osoba koje prodaju seksualne usluge u Hrvatskoj, pa i šire, ali i imajući u vidu specifičnu socio – kulturne odrednice hrvatskog društva.

7.1.1. Određivanje problema i istraživačkog pitanja

Određivanje najprikladnije zakonske regulacije prostitucije u skladu sa socijalnim, zdravstvenim i pravnim potrebama osoba koje prodaju seksualne usluge, s jedne strane, a u skladu sa socio – kulturnim kontekstom, s druge strane od velike je važnosti, prvenstveno

radi zaštite te stigmatizirane, viktimizirane i marginalizirane društvene skupine, a onda i za društvo u cjelini u smislu povećanja socijalne osjetljivosti i tolerancije prema osobama koje „prodaju seksualne usluge“. Stoga se kao glavna svrha ovog rada ispostavilo promišljanje odgovarajućeg zakonodavstva na ovom području u Hrvatskoj te sociokulturnih posljedica istog.

Budući da je rad kvalitativne prirode izbjegavali smo postavljanje hipoteza te smo teorijske pretpostavke koje se kane u radu ispitati formulirali u obliku istraživačkih pitanja. Pitanja od kojih smo počeli bila su sljedeća:

- Kako se prostitucija manifestira u Hrvatskoj?
- Koje su pravne i sociokulturne posljedice sadašnje zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj?
- Kakav je odnos šire javnosti u Hrvatskoj prema prostituciji i osobama koje „prodaju seksualne usluge“?
- Kakav je odnos patrijarhalnog svjetonazora prema prostituciji?
- Koji su problemi i poteškoće s kojima se najčešće susreću osobe koje „prodaju seksualne usluge“?
- Koje su potrebe osoba koje „prodaju seksualne usluge“ za socijalnom, zdravstvenom i pravnom zaštitom?
- Kako im osigurati navedenu zaštitu?
- Koje su pravne i sociokulturne posljedice legalizacije, dekriminalizacije te kriminalizacije prostitucije u drugim europskim zemljama?
- Koje bi bile pravne i sociokulturne posljedice legalizacije i/ili dekriminalizacije prostitucije u Hrvatskoj?
- Koji bi bio odgovarajući model zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj?

Nakon određenja početnog okvira i početnih istraživačkih pitanja, daljnji rad nastavili smo s definiranjem uzorka.

7.1.2. Odabir skupine ispitanika

Budući da je namjera ovog rada ustanoviti ekspertna mišljenja o najprikladnijem zakonskom modelu tretiranja prostitucije sudionici obuhvaćeni našim uzorkom čine *uzorak intenziteta* koji je prema Pattonu (1990) određen vid namjernog, tj. ciljanog uzorka, u našem slučaju namjernog, ekspertnog uzorka. Kako bi realizirali namjeru ovog rada i istraživanja trebali smo intervjuirati ispitanike koji relativno dobro poznaju „problem“ prostitucije u Hrvatskoj, Europi pa i šire, koji poznaju različite modele zakonske regulacije prostitucije u Europi i svijetu, kao i socio – kulturne aspekte pojedinih zakonskih modela te socio – kulturne odrednice hrvatskog društva. Kao relevantne ispitanike identificirali smo osobe koje posjeduju gore navedene karakteristike, odnosno koje se u profesionalnom smislu bave (nekim od) gore navedenim aspektima i djeluju u nekoj od društveno relevantnih sfera.

Stoga smo intervjuirali eksperte i autoritete koji se bave pitanjem zakonske regulacije prostitucije i sociokulturnih aspekata iste, a djeluju u tri društvene sfere: akademskoj, državno – institucionalnoj te u sferi civilnih organizacija. Namjera nam je bila intervjuirati 3 do 5 ispitanika iz svake od navedenih društvenih sfera. Identificirano je desetak potencijalnih ispitanika iz svake od navedenih društvenih sfera kojima je poslana molba za sudjelovanjem u istraživanju u kojoj su navedeni cilj i svrha istraživanja, Odluka povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja, plan intervjuja te garancija o zaštiti anonimnosti svih sudionika.

Pronalaženje ispitanika pokazalo se, također, kao relativno težak zadatak. Naime, iako smo u svakoj od navedenih društvenih sfera identificirali desetak potencijalnih ispitanika, molbi se nije odazvalo ni pola osoba kojima je ista upućena. U sferi civilnih udruga i akademskoj društvenoj sferi odaziv i nije bio loš. Iako se baš neki ciljani ispitanici nisu odazvali, ipak se odazvao dovoljan broj ispitanika. U sferi civilnih organizacija nije bilo poteškoća, budući da su se odazvali željeni ispitanici i u vrlo kratkom vremenu. Sudjelovalo je ukupno 5 ispitanica iz sfere civilnih udruga, a bile su to ispitanice iz udruga Let, ROSA – Centar za žene žrtve rata, B. a. B. e., Ženska soba i Centra za ljudska prava. U akademskoj sferi bilo je nešto teže doći do ispitanika, pogotovo do željenih ispitanika i trebalo nam je više vremena. Međutim, i u toj sferi smo relativno lako došli do dovoljnog broja ispitanika. Iako nismo došli do svih inicijalno željenih ispitanika, u istraživanju su

sudjelovale 2 ispitanice i 2 ispitanika i to: ispitanik i ispitanica s Hrvatskih studija, ispitanik s Instituta za filozofiju i ispitanica sa Ženskih studija. S najviše izazova susreli smo se u državno – institucionalnoj sferi budući da u toj sferi uglavnom nismo dobili povratni odgovor, a i ako smo ga dobili uglavnom se radilo o objašnjenjima privremene nemogućnosti sudjelovanja u istraživanju, odgađanja sudjelovanja u istraživanju ili odbijanju sudjelovanja u istraživanju. Na kraju je iz državno – institucionalne sfere sudjelovalo 5 ispitanika, s tim da smo jedan intervju odbacili iz daljnje analize budući da ispitanica nije pristala na snimanje intervjua, odbila je potpisati izjavu o pristanku na sudjelovanje u istraživanju i nije mogla odgovoriti gotovo niti na jedno pitanje (radi zaštite anonimnosti ispitanice nećemo navoditi instituciju pri kojoj djeluje), a još jedna ispitanica je tijekom samog intervjua ustanovila da se ne bavi dovoljno dugo i duboko ovim temama u profesionalnoj karijeri da bi mogla biti relevantan ispitanik (također nećemo navoditi instituciju pri kojoj djeluje kako bi zaštitili njenu anonimnost). Od preostalih troje čije intervjue smatramo relevantnima jedan ispitanik je iz MUPa i to iz PUZa, jedna ispitanica je iz Vladinog ureda za ljudska prava, a jedan ispitanik je iz Uprave za zatvorski sustav koja djeluje u okviru Ministarstva Pravosuđa.

Svi ispitanici potpisali su izjavu u kojoj se slažu da se razgovor s njima koristi u istraživačke svrhe u gabaritima ovog rada, kao i da pristaju na navođenje udruge, odnosno ustanove ili institucije pri kojoj djeluju. Svim ispitanicima je objašnjeno kako se radi zaštite njihove anonimnosti neće navoditi ime, prezime, godine, kao ni funkcija ili uloga koju obnašaju.

Tako je uzorak intenziteta činilo 12 eksperata: petero iz sfere civilnih udruga (sve žene), četvero iz akademske sfere (dva muškarca i dvije žene) te troje iz državno – institucionalne sfere (dva muškarca i jedna žena).

Iako se nerazmjer muškaraca i žena općenito, ali i unutar pojedinačnih društvenih sfera djelovanja može smatrati nedostatkom istraživanja, smatramo ga simptomatičnim i jednim od mogućih pokazatelja šireg nerazmjera žena i muškaraca u određenim društvenim sferama i skupinama. No, ovu problematiku ostavit ćemo, zasad, postrani. Iako je moguće da je direktno povezana s predmetom istraživanja, ipak dublje zadiranje u problematiku neravnomjernog udjela muškaraca i žena u pojedinim društvenim sferama i skupinama

prelazi gabarite ovog rada. Stoga ćemo nastaviti s opisom metoda kojima smo se koristili u provođenju istraživanja.

7.2. Metoda

Metoda kojom smo se služili za prikupljanje podataka bio je polustrukturirani intervju, kojeg smo, obzirom na tip uzorka i istraživačka pitanja smatrali najprimjerenijom metodom. Nakon revidiranja i dopune gore navedenih početnih istraživačkih pitanja napravljen je finalni popis istraživačkih pitanja s kojim smo krenuli u intervjuiranje prvih ispitanika. Početna istraživačka pitanja zamislili smo kao teme, odnosno vodiče tijekom intervjua s pretpostavkom kako će ispitanici imati potrebu razgovarati o drugim temama, što smo im, naravno, i omogućili. Iako smo istraživačka pitanja planirali koristiti samo kao usmjerivače, ipak se nakon prva dva intervjua ukazala potreba za ponovnim revidiranjem istraživačkih pitanja, budući da ispitanici (namjerno ili ne) nisu mogli dati odgovore na pojedina pitanja, dok su s druge strane usmjeravali razgovor prema drugim temama i pitanjima, prema njima primarnijima. Stoga je finalni plan istraživanja nastao nakon nekoliko provedenih intervjua.

7.2.1. Izrada plana istraživanja

Dakle, nakon inicijalnog revidiranja istraživačkih pitanja i nakon prva dva intervjua definirali smo plan istraživanja. Budući da je metoda prikupljanja podataka bio polustrukturirani intervju i obzirom na to da su ispitanici djelovali u različitim društvenim sferama, finalni plan istraživanja činile su teme o kojima smo htjeli razgovarati, uz zadržavanje fleksibilnosti i mogućnosti prilagodbe istog ispitanicima, odnosno sferama njihova djelovanja, koje, pokazalo se kasnije, determiniraju i njihove stavove, odnosno značenja koja kreiraju. Kao centralne iskristalizirale su se tri glavne teme: 1. Bivši/postojeći/ predloženi zakonski model regulacije prostitucije u Hrvatskoj, 2. Ostali paradigmatički modeli zakonske regulacije prostitucije u Europi i 3. Zadovoljavajući model zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj. Pokušali smo svaku od centralnih tema u

potpunosti obraditi sa svakim od ispitanika i u tu svrhu smo svaku od centralnih tema deducirali smo prema manjim tematskim cjelinama.

POSTOJEĆI (I PREDLOŽENI NOVI) ZAKONSKI MODEL REGULACIJE PROSTITUCIJE U RH

- Postojeći model zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj i prijedlog novog zakona regulacije prostitucije u Hrvatskoj:
  - osnove na kojima se temelje, koga štite,
  - (prekršajni) postupak prema osobama koje prodaju seksualne usluge
  - (kazneni) postupak prema osobama koje se bave podvođenjem i organiziranjem prostitucije
  - postupak prema osobama koje koriste/kupuju seksualne usluge
  - ostale kriminalne radnje vezane uz prostituciju (trafficking, seksualno ropstvo itd)
  - koji su +evi, koji -evi
- Problemi (zdravstveni, socio – ekonomski, socio – kulturni, pravni, ...) s kojima se susreću osobe koje prodaju seksualne usluge u Hrvatskoj
- Odnos stvarnih socijalnih, zdravstvenih i pravnih potreba osoba koje prodaju seksualne usluge i postojećeg (i novog) zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj
- Utjecaj postojećeg zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj na percepciju same prostitucije te osoba koje prodaju seksualne usluge, s jedne strane i na percepciju osoba koje koriste seksualne usluge, s druge strane

DRUGI MODELI ZAKONSKE REGULACIJE PROSTITUCIJE (U SVIJETU/EUROPI)

- Stavovi o drugim modelima zakonske regulacije - dobre i loše strane poznatih modela zakonske regulacije prostitucije s obzirom na probleme specifične za prostituciju te stvarne potrebe osoba koje prodaju seksualne usluge
- Stavovi o drugim modelima zakonske regulacije – utjecaj istih na prevalenciju prostitucije, kriminala i implikacije za osobe koje prodaju seksualne usluge
- Stavovi o drugim modelima zakonske regulacije – temelj i cilj
- Stavovi o drugim modelima zakonske regulacije – socio - kulturni aspekti takvog zakonodavstva

- Abolicija (prostitucija nije zabranjena, ali mnoge aktivnosti vezane uz nju jesu; Velika Britanija, Francuska)
- Neo-abolicija/ Neo-kriminalizacija (prostitucija je zabranjena, ali su kriminalizirane osobe koje kupuju, a ne koje prodaju, seksualne usluge; Švedska, Island)
- Legalizacija i regulacija prostitucije kao djelatnosti (Nizozemska, Njemačka)

POTENCIJALNI ZADOVOLJAVAJUĆI MODEL ZAKONSKE REGULACIJE PROSTITUCIJE U RH

- S obzirom na probleme specifične za prostituciju, stvarne potrebe osoba koje prodaju seksualne usluge te poznavanje stvarnih društvenih okolnosti u RH koji bi bio zadovoljavajući model zakonske regulacije prostitucije?
- Socio – kulturne odrednice hrvatskog društva i odnos istih prema zakonskoj regulaciji prostitucije...
- Postoji li uopće zadovoljavajući model zakonske regulacije prostitucije?

Namjera nam je bila slijediti ranije definirani plan istraživanja, međutim, bilo je ispitanika koji su „skakali“ s teme na temu, a da pri tom nismo dovršili prethodnu. Stoga tijekom intervjua nije uvijek točno slijedio plan istraživanja jer su neke teme bile otvorene prije nego što smo planirali, a na neke teme se bilo potrebno vraćati i po nekoliko puta. Također, različiti ispitanici naglašavali su različite stvari i dulje se zadržavali na istima pokušavajući prikazati njihov značaj i značenje; što je bilo zanimljivo za pratiti, ali je bilo i za očekivati, pogotovo obzirom na različite sfere djelovanja, a samim time i različite početne pozicije ispitanika. Osim toga, bilo je ispitanika koji su nas zamolili da slijede svoj tok misli, odnosno da pričaju „kako im dođe“, a da na kraju mi postavimo pitanja ako nešto nisu dotaknuli, što smo, također, prihvatili. Nadalje, ispitanicima je bilo omogućeno da pitaju sve što ih zanima, u svakom trenutku; što su većinom i koristili, neki više kao retoričko sredstvo, a neki radi informiranja o onome o čemu nisu bili sigurni. Zbog navedenih razloga, rijetko koji intervju se u potpunosti poklapa s ranije definiranim planom istraživanja. Ali, to je mogućnost koje smo od početka bili svjesni i odlučili smo biti fleksibilni prema planu istraživanja kako bi se ispitanici osjećali ugodnije i kako bi upravo

oni više došli do izražaja, smatrajući da je upravo to dodatna vrijednost i dimenzija intervjua, zbog koje smo se, između ostalog, i odlučili za kvalitativan pristup.

7.2.2. Provođenje intervjua

Intervjuiranje je provedeno u dva navrata. U prvom navratu intervjui su provedeni u periodu od 4 mjeseca, od početka lipnja do kraja rujna 2011. Zbog nemogućnosti pronalaženja dovoljno adekvatnih ispitanika u državno – institucionalnoj sferi, intervjuiranje je provedeno i u srpnju 2012. godine.

Intervjue smo proveli samostalno pri čemu smo intervjue snimali diktafonom. Intervjui su provedeni u prostorima diskrecije koje su izabrali sami ispitanici kako bi se osjećali što ugodnije i opuštenije. O samom protokolu (cilju i svrsi intervjua i istraživanja, provođenju intervjua, zaštiti anonimnosti itd.), kao i mogućnosti da u svakom trenutku postavite dodatna pitanja i/ili odustanu od intervjua svi ispitanici su bili ranije upoznati u uvodnom pismu i e-mailu koji im je poslan i koji je bio prvi kontakt sa ispitanicima, a sve im je još jednom ponovljeno usmeno prije nego su potpisali pristanak za sudjelovanje u istraživanju.

Provođenje intervjua imalo je određene „razvojne“ faze koje su se poklapale s rastom našeg iskustva u provođenju intervjua, kao i razvojem i učenjem o samom predmetu istraživanja, što od ispitanika, što iz literature. Iako smo već nakon prvih par intervjua definirali stabilniji plan istraživanja, svakom ispitaniku pristupali smo individualno i iako smo kretali s istim skupom centralnih tema, konkretna pitanja oblikovali smo s obzirom na društvenu sferu iz koje dolazi i dužnost koju obnaša pojedini ispitanik. Koristili smo takav pristup zbog iskustva kojeg smo prikupili u prvih nekoliko intervjua. Upravo nakon prvih nekoliko intervjua bilježili smo dojmove s „terena“ – kakav je bio ukupni dojam o intervjuu i ispitaniku, gdje smo pogriješili, što smo mogli predvidjeti i kako iskoristiti ispitanikova „lutanja“ ili „skakanja s teme na temu“, što smo iskoristili za učenje i vlastiti razvoj. Iako smatramo da postoji još dosta prostora za napredak i poboljšanje u ulozi ispitivača, ovo iskustvo smatramo jako bitnim za daljnji interes u kvalitativnoj metodologiji.

Intervjui su trajali od 30 min do 1 h i 30 min, što je ovisilo prvenstveno o određenim karakteristikama ispitanika i njihovoj želji da određene teme posebno istaknu i objasne, a

manje o iskustvu ispitivača. Iako ovaj navod možda mogu osporiti iskusniji ispitivači smatramo da je tome tako jer su neki od posljednjih intervjua bili među duljima, a trajanje intervjua nije pravilno raspoređeno u odnosu na redoslijed provedenih intervjua. Nakon svakog intervjua krenuli smo u transkripciju istog.

7.2.3. Transkribiranje intervjua

Transkripcija intervjua bila je dug i mukotrpan posao. Iako postoje posebni transkripcijski softver, nismo ih koristili. Transkripciju intervjua radili smo samostalno, a pri tome smo koristili Windows Media Player kao program za reprodukciju zvuka i Microsoft Word u kojem smo kreirali dokumente, odnosno transkripte intervjua.

Trudili smo se intervjue transkribirati netom nakon provođenja. Međutim, ponekad je transkripcija intervjua trajala i više od 8 sati što se zbog ostalih obveza ispitivača znalo protegnuti i kroz nekoliko dana, a posebno bi se odužilo ako bi u periodu transkripcije jednog intervjua bilo snimljeno još nekoliko intervjua.

Međutim, iako je mukotrpan, ovaj dio istraživačkog procesa smatramo vrlo bitnim, budući da smo se putem tog procesa i prije konkretne analize dublje povezali s tekстом kojeg smo poslije analizirali, kao i uočili određena ponavljanja i naglašavanje određenih stavova i izraza, ali i nelogičnosti i kontradikcije koje su ispitanici spominjali. Prilikom transkripcije, kako bi zaštitili anonimnost ispitanika, sve intervjue smo šifrirali na način da smo svaki intervju označili trima oznakama: prva oznaka je slovo ili slova koja su označavala sferu djelovanja ispitanika, druga oznaka je broj koji je označavao redni broj intervjuiranja ispitanika unutar ispitanikove grupe, tj. sfere djelovanja i treća oznaka bilo je slovo koje je označavalo spol ispitanika. Tako su šifre intervjua izgledale ovako: A1m, D12z, CU3z itd.

Transkripcija intervjua tako se pokazala kao baza dubljeg razumijevanja teksta, a samim time kao i početna faza analize intervjua, tj. teksta.

7.2.4. Analiza transkripata – Tematska analiza

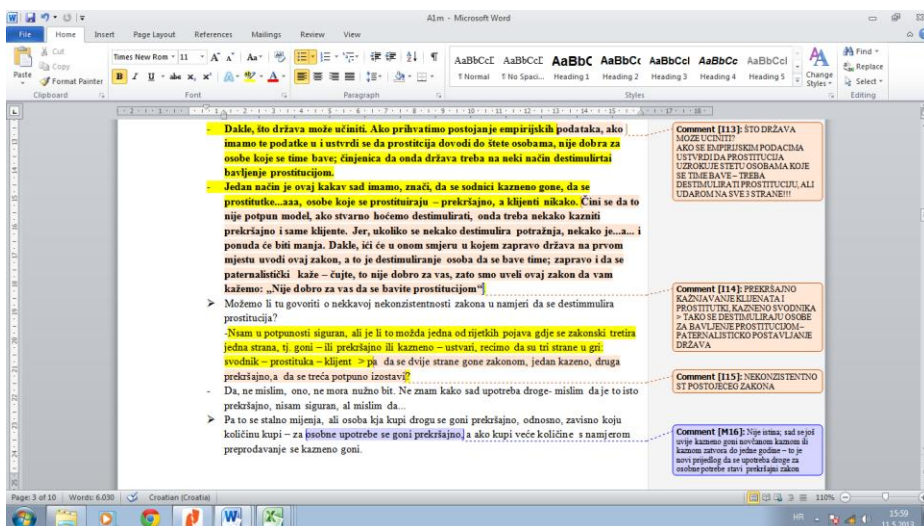
Metoda koju smo koristili u analizi transkribiranih intervjua je tematska analiza. Tematska analiza je analitički proces oko kojeg se neki autori spore raspravljajući je li riječ o posebnoj kvalitativnoj metodi ili je riječ o određenoj fazi neke druge kvalitativne metode, pa čak i da li se uopće radi o nekoj određenoj metodi. Zalažući se za stav da se radi o posebnoj kvalitativnoj metodi preuzeli smo Boytzisovu (1998) definiciju koju navode Braun and Clarke (2006), a prema kojoj je tematska analiza metoda identificiranja, analiziranja i izvješćivanja o uzorcima (temama) unutar podataka; koja minimalno organizira i detaljno opisuje set podataka, a često ide i dalje te se njome interpretiraju različiti aspekti istraživačkih tema. Tematska analiza je metoda identificiranja i organizacija tema unutar seta podataka što se postiže procesom kodiranja. Kako navode Braun and Clark (2006) tematska analiza odvija se kroz 6 faza analize, tj. kodiranja:

1. Upoznavanje s podacima
2. Generiranje inicijalnih kodova
3. Potraga za temama
4. Revidiranje tema
5. Definiranje i imenovanje tema
6. Produkcija istraživačkog izvještaja

Kako smo naveli u prethodnom odjeljku sve snimljene intervjue sami smo transkribirali, što smatramo početkom prve faze analize jer smo se time bolje upoznali s podacima i uočili neke podatke koje nismo uočili prilikom intervjuiranja. Trudili smo se transkribirati intervjue netom nakon intervjuiranja ispitanika. U međuvremenu smo intervjue isščitavali kako bi se još bolje upoznali s podacima i pokušali uočiti detalje koje nismo uočili ranije, ni prilikom intervjuiranja niti prilikom transkripcije. Kako je došlo do određenih vremenskih odnaka između prvog i zadnjeg intervjua, kao i između zadnjeg intervjua i daljnjih faza analize, prije nego smo nastavili s idućim fazama analize sve intervjue pročitati smo još tri puta (bez obzira na to koliko su puta ranije bili pročitani). Tekstove smo čitali kao word dokumente na računalu. U prvom čitanju bojanjem pozadine teksta označili smo sve što nam je u tom trenutku ostalo u fokusu. Nakon vremeneskog odnaka od par dana sve

tekstove smo čitali drugi put i označili drugom bojom, kao i umetanjem komentara, dijelove teksta i detalje koji su nam se činili bitniji i koji su služili kao temelj za inicijalne kodove. Nakon vremenskog odmaka od par dana sve tekstove pročitali smo i treći put pri čemu smo u trećem čitanju radili provjeru generiranih inicijalnih kodova, čime smo ušli u drugu fazu tematske analize. Slažemo se s Vidović koja navodi Krotzov (2005) zaključak da je u kvalitativnoj metodologiji „poželjno da se tekstu pristupi (jedan istraživač/istraživačica) nekoliko puta u različitim vremenskim razmacima, kako bi se samo klasificiranje i otkrivanje kategorija odvijalo što preciznije. Razlog tomu je činjenica da istraživač/istraživačica u različitim vremenskim periodima zamjećuje različite karakteristike i istine u tekstu tako da je potrebno raditi na tekstu, bilježiti sva opažanja i dati si vremena za izgradnju kategorija i utvrđivanja odnosa među njima“ (Vidović, 2011. 17 – 18).

Niže, na slici 1) je isječak transkripta na kojem je prikazan gore opisan način analize teksta i generiranja inicijalnih kodova.

Slika 1) Žutom bojom koristili smo se u prvom čitanju za označavanje dijelova teksta koji su nam ostali u fokusu kao bitni. Svjetlo narančastom bojom koristili smo se prilikom drugog čitanja teksta kada smo osim označavanja teksta u komentare upisivali i inicijalne kodove. U trećem čitanju provjerili smo inicijalno generirane kodove i dodatno smo upisivali komentare intervjua i/ili kodove koje ranije nismo generirali, za što smo koristili plavu boju (i za

Nakon trećeg čitanja i provjere nastavili smo s generiranjem kodova, odnosno s revidiranjem generiranih kodova koristeći Microsoft Excel tablicu. Tablica se inicijalno sastojala od pet stupaca. Prvi je označavao grupu ispitanika, odnosno sferu ispitanikovih

djelovanja, u drugom smo unosili šifru ispitanika, u treći smo unosili isječke intervjuja koje smo ranije identificirali kao bitne, u četvrti stupac smo unosili generirane kodove, a peti stupac je bio predviđen za identificiranje tema i u ovoj fazi ga još nismo popunili. U tablici na slici 2) prikazan je način na koji smo unosili grupu ispitanika, šifru ispitanika, isječak intervjuja, kod i teme. Dakle, u ovoj fazi unosili smo pojedine isječke u tablicu, kao i kodove generirane u prethodnoj fazi pri čemu smo radili stanovitu selekciju i reviziju. Naime, nismo unijeli sve isječke intervjuja, već samo one koji su nam se i u ovoj fazi činili bitnima, također smo u ovoj fazi još jednom revidirali generirane kodove tako da smo neke izmijenili, od nekih odustali, identificirali neke nove kodove, za neke isječke smo ustanovili da ih je potrebno višestruko kodirati, dok smo neke isječke i kodove u potpunosti zadržali. Nakon završne provjere isječaka teksta i kodova prešli smo na sljedeću fazu, a u tablici je bilo upisano nešto više od 350 isječaka teksta i nešto više od 410 kodova tih isječaka.

ID	KOD	TEMA1	TEMA2	TEMA3	FIN TEMA
1	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
2	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
3	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
4	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
5	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
6	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
7	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
8	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
9	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
10	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
11	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
12	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
13	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
14	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
15	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
16	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
17	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
18	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
19	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST
20	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST	1. MORALNA NEPOBOLJAVNOST	MORALNA NEPOBOLJAVNOST

Slika 2) Tablica kojom smo se služili za generiranje kodova i tema tijekom svih faza tematske analize, a ne slici iznad je prikaz izgleda tablice nakon 5. faze

U trećoj fazi fokusirali smo se na identificiranje inicijalnih tema, odnosno širih tematskih okvira ranije definiranih kodova. U ovoj fazi iščitavali smo i analizirali jedan po jedan kod te ga smještali unutar šireg konteksta. Sve teme koje smo identificirali zapisivali smo u tablicu u za to predviđenu kolonu, ali i na papir. Uzeli smo praznu blok bilježnicu i zapisivali sve identificirana teme pri čemu smo slične teme pokušavali na papiru grupirati. Nakon ovog postupka ispostavilo se da smo dobili jako puno različitih tema što je značilo da smo, ustvari, identificirali nešto širi spektar kodova zbog čega smo ponovili postupak. U

tablici smo kreirali još jednu kolonu koju smo nazvali Tema2 i krenuli s ponovnim iščitavanjem i analizom kodova te Tema1 koristeći i excel tablicu i blok bilježnicu. U drugom čitanju uočili smo da se neke teme preklapaju, da su neke teme dio neke druge i šire teme, kao i da su nam neke teme bitnije od drugih te da se neke teme ponavljaju češće od drugih, zbog čega smo kreirali neke nove teme, neke teme zamijenili drugim temama, pokušavajući zadržati i navesti sve glavne i sve podteme koje smo uočili. U bilježnici smo grupirali slične teme zajedno pri čemu smo sličnim temama identificirali stanovite „nadređene“ glavne teme stvarajući tako svojevrsnu hijerarhiju tema gdje je bilo potrebno. Kako bi lakše pratili odnose među temama i podtemama odlučili smo kreirati još jednu tablicu koja će sadržavati samo teme.

Kreirali smo novu excel tablicu u kojoj smo upisali četrdesetak tema sa podtemama i krenuli smo u iduću fazu analize, odnosno u reviziju postojećih glavnih tema i podtema. U ovoj fazi u posebnoj tablici naveli smo sve generirane teme, kao i pripadajuće podteme te smo ponovo iščitavali isječke intervjua, ranije generirane kodove i teme te analizirali da li je određena tema odgovarajuća za pojedini isječak i da li je validna kao tema. Ustanovili smo da se neke teme još uvijek preklapaju, da se neke podteme koje smo grupirali zajedno unutar neke teme ne preklapaju dovoljno, da neke teme koje smo ranije identificirali nisu važne koliko smo ranije mislili, kao i da neke teme uopće nisu teme. Tijekom ove faze analizirali smo i koliko se često pojavljuje koja tema i podtema, kao i njen utjecaj u cjelokupnom konceptu. Radili smo koristeći crtice u boji tako da smo za svakog ispitanika koristili različitu boju crtice i tijekom iščitavanja isječaka, kodova i tema, svakoj temi i podtemi za jedno pojavljivanje kod određenog ispitanika dodijelili po jednu crticu u odgovarajućoj boji, što je prikazano na slici 3). U ovoj fazi definirali smo finalne glavne teme koje smo upisali u prvotnu tablicu u kolonu Tema 3 (što je prikazano na slici 2) i analizirali jesu li finalne teme odgovarajuće obzirom na isječke intervjua.

završnoj fazi analize, koja podrazumijeva pisanje izvještaja, odnosno elaboraciju rezultata tematske analize.

7.3. Rezultati

Rezultat koji je proizašao iz gore opisanog istraživanja je svojevrsna tematska mapa, odnosno mreža koja nam je omogućila dublje tumačenje priče vezane za naše istraživačko pitanje. Naime, svi eksperti koje smo intervjuirali u nekom trenutku intervjua spomenuli su koji je, po njima, zakonski model regulacije prostitucije najprimjereniji, čak i ako ih nismo to izravno pitali, odnosno, čak i ako ih nismo pitali za takav jednoznačan odgovor. Zaključili smo kako su svi ispitanici došli s a priori definiranim odgovorom na to pitanje. Međutim, neki su tijekom intervjua i daljnjeg razgovora preispitali svoje početno stajalište i ponekad davali čak i kontradiktorne izjave. Ipak, većina ih je i a posteriori imala isti stav s kojim su i ušli u intervju.

S jedne strane nismo htjeli ignorirati jednoznačne odgovore ispitanika kao i njihovu potrebu da jasno izraze svoj stav, a s druge strane, namjera nam je bila dublje ući u problematiku koju smo istraživali, u značenja koje su pojedini ispitanici pridavali određenom preferiranom zakonskom modelu, kao i u pozadinu tih značenja. Stoga smo prvo iz analiza posebno izdvojili izjave ispitanika o preferiranom zakonskom modelu regulacije prostitucije. Odgovori o preferiranom zakonskom modelu regulacije prostitucije koji su ispitanici ponudili bili su: apsolutna prohibicija, legalizacija i regulacija, kriminalizacija klijenata i dekriminalizacija osoba koje prodaju seksualne usluge te potpuna dekriminalizacija. Najviše ispitanika zalaže se za legalizaciju i regulaciju, međutim ni jedan zakonski model regulacije prostitucije nije dobio „većinu glasova“, pa tako ni legalizacija i regulacija prostitucije. Odnosno, ni jedan zakonski model nije 50% ili više ispitanika istaknulo kao preferirani.

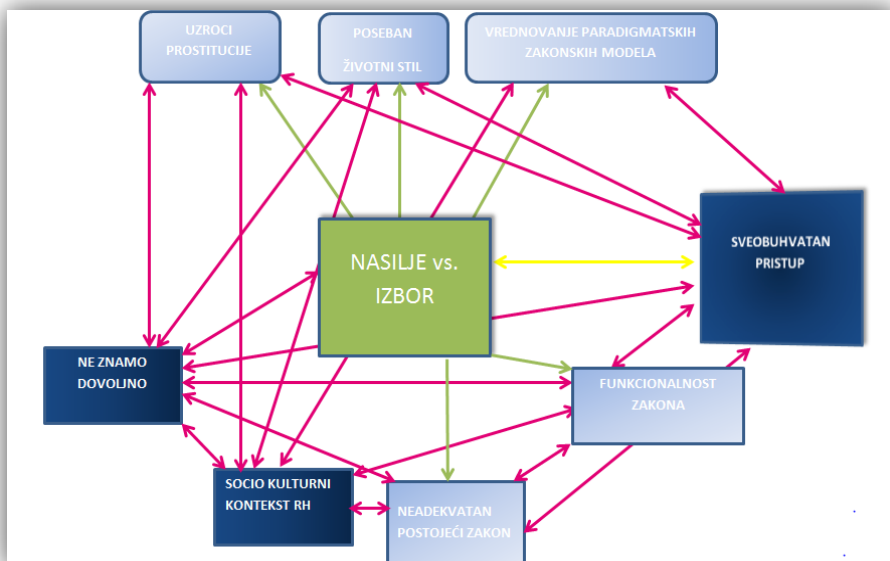
Iako se ne radi o reprezentativnom uzorku, zanimalo nas je kakva je distribucija preferiranih zakonskih modela zakonske regulacije prostitucije unutar našeg uzorka intenziteta, a ovisno o sferama djelovanja ispitanika.

Pokazalo se da su se ispitanici koji djeluju u akademskoj sferi dvostruko više zalagali za legalizaciju i regulaciju nego za prohibiciju ili kriminalizaciju klijenata i dekriminalizaciju osoba koje prodaju seksualne usluge. Za zadnja dva modela pokazali su jednake preferencije, a uopće nisu preferirali dekriminalizaciju prostitucije općenito. Ispitanici koji djeluju u sferi civilnih i nevladinih udruga najviše su i podjednako preferirali legalizacijski zakonski model i model u kojem se kriminaliziraju klijenti, a dekriminaliziraju osobe koje prodaju seksualne usluge; nešto manje su preferirali model dekriminalizacije prostitucije općenito, a uopće nisu bili za prohibiciju. Ispitanici koji djeluju u državno – institucionalnoj sferi podjednako su se zalagali za prohibiciju, legalizaciju i regulaciju te dekriminalizaciju prostitucije općenito, ali su bili protiv kriminalizacije klijenata s istovremenom dekriminalizacijom osoba koje prodaju seksualne usluge.

Iako naš uzorak intenziteta, ponavljamo, nije reprezentativan i ne dozvoljava nam zaključke i generalizacije na širu populaciju, pa čak ni na širu populaciju unutar akademske sfere te sfere civilnih udruga i državno institucionalne sfere, dobivene rezultate smatramo vrlo zanimljivim i, donekle, simptomatičnim te ćemo u daljnjoj analizi pokušati ustanoviti značenja koja su ispitanici pridavali prostituciji na temelju kojih su i donosili zaključke o preferenciji pojedinih modela zakonske regulacije prostitucije, kao i dublju sliku cjelokupne problematike koju smo izučavali. Stoga se vraćamo na tematsku analizu koju smo opisali u prethodnom odjeljku.

Nakon ranije opisanih faza analize dobili smo 9 tema pri čemu smo, analizirajući njihove međudnose, kao i analizirajući njihov odnos s isječcima intervjua, uočili da među temama postoji kompleksan međudnos. Kako na ovoj razini nismo mogli govoriti o hijerarhiji tema kreirali smo tematsku mapu, odnosno mrežu koja je prikazivala njihovu međupovezanost, što je prikazano niže, na slici 4).

Slika 4) Grafički prikaz mreže međuodnosa tema koje smo zadržali na kraju tematske analize.

Dakle, teme koje smo dobili analizom su: Ne znamo dovoljno, Tradicionalni socio - kulturni kontekst RH, Neadekvatan postojeći zakon, Funkcionalnost zakona, Potreba za sveobuhvatnim pristupom, Nasilje ili izbor, Uzroci prostitucije, Poseban životni stil i Vrednovanje paradigmatičkih zakonskih modela. Uočili smo da su sve teme međusobno povezane, kao i da su značenja koja su ispitanici pridavali određenim temama u svojevrsnom dijalektičkom odnosu. Značenja koja su ispitanici pridavali temama Uzroci prostitucije, Poseban životni stil, Vrednovanje paradigmatičkih zakonskih modela, Neadekvatan postojeći zakon i Funkcionalnost zakona, razlikovala su se obzirom na značenja koja su pridavali temi Nasilje ili izbor. Značenja koja su ispitanici pridavali temama Ne znamo dovoljno, Tradicionalni sociokulturni kontekst RH i Potreba za sveobuhvatnim pristupom uglavnom su se preklapala i nisu ovisila o značenjima pridanim temi Nasilje ili izbor, odnosno došlo je do konsenzusa po pitanju navedenih tema. U nastavku ćemo detaljnije prikazati međuodnose generiranih tema, odnosno analizu svake od gore navedenih tema.

a) Nasilje ili izbor

Tijekom analize ustanovili smo da su ispitanici u intervju ušli s apriori definiranim stavom o tome jesu li osobe koje prodaju seksualne usluge svjesno i racionalno odlučile prodavati svoje seksualne usluge učinivši tako samo jedan od mnogih izbora; ili je riječ o žrtvama nasilja koje uvijek trpe i koje su uvijek prisiljene prodavati seksualne usluge, bez obzira na način na koji su počele. Značenje i stav koji su pridavali ovoj temi uvelike je utjecao na značenja koja su pridavali drugim temama. Tako da se ova tema ispostavila, donekle, kao prediktor značenja drugih tema; odnosno kao latentna tema koja je, na neki način iskazivala i teorijsku pozadinu s kojom su ispitanici ušli u intervju.

Većina ispitanika jasno je isticala svoj stav o ovoj temi. Neki su govorili kako je prostitucija uvijek nasilje prema ženama, čak i onda kad osobe koje prodaju seksualne usluge govore ili misle kako je riječ o njihovom izboru.

„... ono o čemu i govorimo kada govorimo o nekoj feminističkoj perspektivi koju zagovaramo idemo u tome da je prostitucija nasilje – dakle, ne bavimo se moralnom problematikom, nego se bavimo time da je prostitucija nasilje protiv žena“ (CU4z).

„Dakle, ako je to naprosto izlaz za preživljavanje, onda je to pitanje društvene represije, dakle, organizacije društva koja nije omogućila svakom svom članu da zapravo izabere čime se doista želi baviti“ (A4m)

„Pa gledajte, sama osnovna ideja zaštite ljudskih prava je pravo na izbor – ali, gledajte, sad opet otvaramo jednu ogromnu temu, a to je koliko je prostitucija izbor, a koliko je pritisak određenih životnih okolnosti. Tu opet imate potpuno oprečna mišljenja, imate jednu tezu – da koliko god jest dobrovoljna, ona je uvijek rezultat nedostatka drugih opcija.“ (DI2z)

Dok su drugi isticali kako se radi o legitimnom izboru ukoliko osoba nije prisiljena ili ucijenjena da se bavi prostitucijom od strane neke druge osobe te potrebu za jasnom diferencijacijom svojevoljne i prisilne prostitucije. Pri čemu su isticali da svaku prisilu, pa tako i prisilnu prostituciju treba zakonski strogo kazniti, ali da oni u ovom trenutku govore o svojevoljnoj prostituciji.

„Što se tiče moralne strane, ja smatram danas da s prostitucijom nema ništa loše. To je onda; mislim, postaje jedna normalna djelatnost koja se događa u svijetu oduvijek i uvijek će se događati. I postoji puno drugih, gorih, moralno sumnjičavijih, moralno problematičnijih događanja koja se ne sankcioniraju zakonski. ... Naravno, pod pretpostavkom da se ta prostitucija događa bez prisile, da nema nikakvog prisiljavanja, ozljeđivanja ili zlostavljanja.“ (A1m)

„Naravno, pričamo o osobama koje su to svojevolumno odlučile. Što se tiče osoba koje su prisiljene, traffickiranih osoba itd. – svakako sam protiv toga i smatram da svako nasilje, a prisiljavanje, traffickiranje i ucjena jesu nasilje prema osobi i stroga povreda većine ljudskih prava treba biti kažnjeno. Međutim, to se treba regulirati drugim propisima i zakonima, treba napraviti diferencijaciju između prisilne i dobrovoljne prostitucije. To je i ono gdje se ne slažem s većinom feministkinja jer one tvrde da je svaka prostitucija prisilna“ (A2z)

„Dakle, nemojmo, znaš, ima, ok, ima u svakom poslu i u svakoj sredini ima onih koji ne mogu(koji trpe, nešto), ali stvarno ona sredina i ona većina ih doista svojevolumno ulazi u te stvari, čuj, to je njihov posao.“ (CU5z)

Dodatno, neki ispitanici su i sami isticali važnost svog stajališta o ovoj temi kao prediktornoj

„Ali, samo uvijek, treba se možda vratiti na taj bottom line: Je li to nasilje ili nije? I pitanje je samo, velim ti, tko i na koji način sudjeluje...“ (A3z)

Osim na identificirane teme (koje ćemo detaljnije obrazložiti u nastavku) značenja koja su ispitanici pridavali ovoj temi imala su direktan utjecaj na stav o tome koji je zakonski model regulacije prostitucije najprihvatljiviji. Ispitanici koji su skloniji liberalnijem viđenju prostitucije i koje odluku o pružanju seksualnih usluga smatraju samo jednim od izbora na životnom putu pojedinca ujedno i smatraju da je legalizacija i regulacija najprimjereniji model zakonske regulacije prostitucije, a zatim dekriminalizacija prostitucije, općenito. Ispitanici koji su skloniji radikalnom feminizmu, odnosno shvaćanju da je svaki oblik prostitucije uvijek nasilje nad ženama smatraju kako prodaju seksualnih usluga treba dekriminalizirati, ali i da treba kažnjavati kupovanje seksualnih usluga. Ispitanici koji su

skloniji patrijarhalnom načinu razmišljanja, ovisno o tome jesu li više utilitaristički ili paternalistički nastrojeni zalagali su se za legalizaciju i za prohibiciju.

U nastavku rada analizirat ćemo ostale teme te njihovu povezanost s gore navedenom temom „Nasilje vs. Izbor“.

b) Uzroci prostitucije

Većina ispitanika govorila je o tome kako je za razumijevanje problema prostitucije važno krenuti od njenih uzroka. I isto tako većina ispitanika isticala je kako su visoke zarade ono što potiče ljude da prodaju seksualne usluge.

„I to su zaista u nekim situacijama veliki prihodi koji nadilaze i naše prihode; ne radi se tu o elitnoj prostituciji, ali radi se zbilja o velikim prihodima u iznosu od stotinjak tisuća kuna kroz par mjeseci. Sad smo baš imali jednu situaciju – našli smo knjige, vodila si je knjige, i za 6,7 mjeseci zaradila je 104, 105 tisuća kuna i sad kad to čovjek podjeli – to je nevjerojatno veće od moje plaće... i kaže –pa djeca, knjige itd...“ (DI1m)

„...mi se kao društvo moramo... mislim, kako je moguće da netko za jednu noć može zaraditi više nego netko tko radi mjesec dana i meni je tu ključ svega ...“ (CU1z)

„gle, ti zaradiš dosta velike pare, da budemo iskreni, čak i na cesti, ti možeš zaraditi .5.000 - 10.000 kn mjesečno a da ne radiš svaki dan, radiš 4 dana u tjednu i budimo iskreni, mnoge ti kažu, gledajte, mi se s time bavimo i mi ćemo s time preživjeti i, dapače, dobro živimo.“ (CU5z)

Međutim, analizirajući isječke intervjuja, primijetili smo kako neki ispitanici kao uzroke prostitucije ističu nezaposlenost i male plaće.

„prije svega treba osoba doživjeti taj sklop u glavi da se odluči baviti prostitucijom. Već se u početku mora nešto dogoditi da te na to navede. To je najčešće teška financijska situacija, nezaposlenost, rijetko je to avanturizam. Ali u zadnje vrijeme i to.

Makar kad govorimo o ovoj uličnoj prostituciji i preko oglasa, najčešće imamo tešku financijsku situaciju“ (DI1m)

„ali kad imate te frajere i kad imate svakodnevno otpuštanje i prodavačice koje rade 2, 3 smjene za 1800 kn, a oni daju mrtvohladno za jednu noć od 500-1000 eura, to sve pokazuje di smo i šta smo...“ (CU1z)

„društvo kao cjelina koja se sastoji od svih tih; dakle, mikro i makro društvo, dakle, svi drugi uvjeti koji moraju biti zadovoljavajući, npr. u jednoj sredini u kojoj vlada nezaposlenost, u kojoj... su, zapravo, ... te osobe, možda, i vlastitim izborom prisiljene baviti se tom djelatnošću jer ona jedina može prehraniti, na primjer obitelj.... onda, odgovornost, primarno, zapravo, leži na državi koja ne osigurava kvalitetan život svojim građanima i građankama“ (CU3z)

Neki ispitanici isticali su promjenu vrijednosti kao jedan od glavnih uzroka.

„Mislim, kad ti nešto kao vrijednosti promičeš... umjesto da promičeš mladu, uspješnu curu... nitko... svi znaju za te simonice, a nitko ne zna da trenutno, ne znam, u Šibeniku živi mlada žena koja je izmislila najbolji kompjutorski sustav za navođenje brodova u svijetu... ima 27 godina... jer naši mediji... jesi ikad čula za nju? Razumiješ? Da nisam pročitala Zaposlenu ženu, ne bih znala, koja jedina promovira takve tekstove... Znači, dok mi promoviramo jedan sustav vrijednosti, te mlade cure misle da je, da je, znaš ono, lako zaradit Fendi, šmendi, nekakvu torbicu Gucci, muči, znaš...? To je to.“ (A2z)

„Kultura doslovce mlade žene i djevojke usmjerava u tom smjeru. Evo, pa majčice vrlo ponosno svoju dječicu vode da budu manekeni pa onda poslije manekenke, glumice, pjevačice, jel; one su idol, one su lijepe i one zahvaljujući toj svojoj ljepoti jako puno zarađuju. A da nitko ne razmišlja da je to zapravo zloupotreba ženskog tijela. To je zloupotreba, OK je da je žena lijepa, ali ona je vrijedna po onome što radi, a ne kako izgleda“ (CU2z)

Dok su neki isticali kako je industrija seksa u pozadini kao latentan uzrok, s jedne strane. A s druge strane, smatraju da je to potražnja, odnosno potreba za moći i dominacijom od strane osoba koje kupuju seksualne usluge.

„Oko razumijevanja, znaš, mi govorimo o prostituciji i govorimo kao da je to izdvojena niša. Nitko u Hrvatskoj ne govori o seksualnoj industriji koja je u porastu; nitko ne govori o seksualnoj industriji sa zapada koja se sve više i više seli prema istoku. Do jučer je centar porno industrije i snimanja filmova bila Budimpešta, sad se preselilo u Beograd, razumiješ?“ (A3z)

„Znači, objasniti da prostitucija nije pitanje radosti žena da se daju za pare jer će dobro zaraditi i potrebe muškaraca jer oni imaju veće potrebe (ja ih znam jako puno koji nemaju nikakve potrebe i koji su vrlo impotentni)... Nego da to jest pitanje moći, znači da ti u onom trenutku čim imaš više love od nekoga želiš dobiti nešto što misliš – zato što si platio ili platila imaš pravo zahtijevati i raditi što hoćeš...i to je ta priča....i da će se , što više bude bogatih žena, ako se ništa ne promjeni, biti i sve više mladih muškaraca koji će se prostituirati.“ (CU1z)

„... i onako smo neravnopravne po svim pitanjima, a onda još moramo i dozvoliti da se s našim tijelima, ne samo tijelima nego i seksualnošću... Jer to što se u prostituciji odvija, to nije seks, to nema veze sa seksom, to samo tako izgleda, ali to je čista dominacija i vježbanje moći jačeg nad slabijim, jel. Ja ne znam koliko žena ima para da kupi prostitutka – nema čak ni imenice...“ (CU4z)

Smatramo da ove stavove možemo povezati s prethodnom temom budući da se pokazalo kako su osobe koje smatraju da je prostitucija izbor, ukoliko je svojevoljna, kao glavne uzroke prostitucije isticale visoke zarade u kontekstu cjelokupne društveno – ekonomske situacije čije su glavne karakteristike nezaposlenost i niske plaće. S druge strane, osobe koje su sklonije shvaćanju kako je prostitucija nasilje više su kao uzroke prostitucije spominjali potrebu za moći od strane klijenata i visoki profit koji pokreće seksualnu industriju. Promjenu vrijednosti i ulogu medija u tom procesu istaknule su i osobe koje su smatrale da je prostitucija nasilje i osobe koje su smatrale da je prostitucija izbor.

c) Poseban životni stil

Utjecaj teorijske pozadine pojedinca, odnosno stava o tome je li prostitucija nasilje ili izbor nije bio toliko očit kao kod prethodno opisane teme, ali ipak se „osjetio“ kod pojedinih aspekata. Većina ispitanika složila se kako osobe koje prodaju seksualne usluge vode jedan poseban životni stil. Prije svega izložene su raznim rizicima: zdravstvenim, psihičkim, sigurnosnim, društvenim itd.

„...čini mi se da postoji određena šteta koja se... do koje dolazi bavljenjem prostitucijom. Mislim da postoje 3 kategorije štete. U prvom redu je psihološka šteta za samu osobu. S unutarnje strane osjećaj manjeg samopoštovanja, iskorištenosti, osjećaj manje vrijednosti itd. S druge strane, tu je jedna društvena šteta u smislu osobe, položaja osobe unutar društva da se sama osoba osjeća na određen način izolirana od društva. I treća je zdravstvena šteta za samu osobu, opasnost od nanošenja ozljeda, raznih bolesti itd.“ (A1m)

„...iz tih istraživanja je već vidljivo koliko su više one izložene nasilju, u odnosu na žene inače. A isto tako, prema raznim svjetskim istraživanjima, nekoliko je puta povećan postotak samoubojstava među ženama koje se bave prostitucijom itd., itd.“ (CU4z)

„S obzirom na realnu situaciju u društvu i s obzirom da je u našem društvu to ipak apsolutna kategorija koja je stavljena na margine, vjerojatno i skupina koja osobno doživljava to na vrlo težak način, bar dio njih. Dakle, skupina koja sigurno ima cijeli niz poremećaja u ponašanju, cijeli niz problema. Dakle, bilo da su upetljane u druge tipove kriminala, bilo da su upetljane u drogu, ovisnost o alkoholu, bilo šta, apsolutno skupina kojoj bi trebalo davati podršku. Dakle, skupina s kojom bi se trebalo raditi upravo na način da joj se omogući povratak, za naše pojmove OK život.“ (DI2z)

Također, životni ritam drugačiji je nego kod većine zaposlenih. Rade uglavnom noću, a ovisnost o alkoholu i/ili drogi nije rijetkost.

„ona radi do 4 ujutro; ne mre se ona pojaviti na sudu na ročištu u 9, ona spava do 12, 13; znaš ono – i životni ritam je drugačiji kod tih stvari...“ (CU5z)

Ipak, ističe većina ispitanika, kako ne bi smjeli generalizirati životna iskustva osoba koje prodaju seksualne usluge budući da su oni vrlo heterogena skupina te postoje velike razlike između osoba koje su dio elitne prostitucije i osoba koje su dio ulične prostitucije.

„Što se tiče osoba koje prodaju seksualne usluge, moramo biti svjesni da njih ima različitih tipova i da rade na različitim razinama i u različitim okolnostima. Zato je teško reći što bi bilo najbolje i za koga najbolje. Ali činjenica je da su one osobe koje rade na ulici u vrlo teškom položaju, vjerojatno najtežem jer su izložene raznim rizicima, zdravstvenim, socijalnim, psihičkim – vjerojatno više nego osobe koje prodaju seksualne usluga na nešto višim razinama...“ (A2z)

Kao jednu od posebnih obilježja životnog stila osoba koje prodaju seksualne usluge neki ispitanici istaknuli su odnos s podvođačem. Upravo to je dio teme za koju smatramo da ovisi o prethodno definiranom stavu je li prostitucija nasilje ili izbor.

Tako neki ispitanici pričajući o podvođačima ističu kako je odnos osobe koja prodaje seksualne usluge uglavnom dogovorni odnos od kojeg obje strane imaju koristi, pri čemu ističu da često takav odnos preraste iz poslovnog u prijateljski.

„Tko su... dakle, imamo pružateljice usluga, imamo klijente i imamo osobe koje organiziraju. To je definitivno zarade je li... ako davateljice...hm, mislim, opet, ako davateljica usluge pristaje imati osobu koja za nju organizira posao, mislim, ako ćemo to uspoređivati s bilo kojim drugim poslom... dakle, na svakom poslu postoje menadžeri, izvršitelji, banaliziram, ali – je, u principu je meni to tako jednostavno...i ukoliko osoba nije izmanipulirana, ima slobodu odlučivanja u bilo kojem segmentu, ako je to, dakle, neki profesionalan poslovni odnos, po, dakle, dogovorenim principima, onda to isto smatram u redu, u redu postavljenim odnosom. Tako da bih rekla da najveće žrtve mogu biti pružateljice seksualnih usluga u slučaju da su prisiljene...“ (CU3z)

„postojanja sljedećeg odnosa: klijent - podvođač – djevojka. Ako govorimo o prostituciji – to je uvijek nekakav sporazumni odnos, ali zaista sporazumni. Ja sada govorim o prostituciji, ne o trgovanju ljudima. U prostituciji je sve teško dokazati jer je to uvijek zatvoreni krug, jer su to tri osobe koje među sobom imaju povjerenje i koje nisu pod nikakvom prisilom . U 99% slučajeva klasične prostitucije nikakva prisila ne postoji, to su zaista djevojke koje nisu pod nikakvom prisilom i koje same to iniciraju.

Iniciraju čak nekad i kontakt s podvođačima zato što je možda nekad to prije radila pa je imala dobru zaradu pa sad hoće opet ući. Pa preko frendice ili nekog zove i spaja se, zove i informira se za koga radi s kim radi, tko je dobar itd. Jednostavno tu nema nekog klasičnog odnosa zavisnosti. To je sve zbilja dobra volja... To je uvijek prijateljski odnos - danas može raditi, sutra ne može; slobodna je kad želi... jer ni jedan podvođač nema koristi od toga da radi prisilu jer će cura uvijek otići kod onog s kojim ima bolji odnos. Ili će sama početi to raditi, što se sve češće događa.“ (D11m)

Drugi, pak ispitanici ističu kako je odnos osoba koje prodaju seksualne usluge i podvođača uvijek izrabljivački, ako ne i nasilnički te da su osobe koje prodaju seksualne usluge uvijek žrtve svojih podvođača.

„A što se pravne zaštite tiče, nema te pravna zaštite ni advokata koji će ju spasiti da je makro ukoka čim digne prst protiv njega, da ne kažem tužbu, jel.“ (CU2z)

„Nisu ni tamo sigurne jer ih tamo pretuku ne samo klijenti ili oni koji ih dolaze kupovati pa su grubo i nasilni, nego i oni koji organiziraju proso. Tako da, kako će jedan vlasnik bordela dozvoliti svojoj zaposlenici da ide na policiju prijaviti pijanca koji je bio prema njoj nasilan; to mu je loša reklama i nitko drugi neće doći tamo ako zna da je taj bordel pod istragom ili da se nešto takvo desilo. Tako da su one dvostruko vezane.“ (CU4z)

Skloni smo zaključiti kako ispitanici koji odnos osobe koja prodaje seksualne usluge i podvođača smatra ugovornim poslovnim odnosom smatraju kako je prostitucija izbor; dok osobe koje takav odnos vide kao izrabljivački smatraju kako je prostitucija nasilje.

Neki ispitanici su izbjegavali vrednovati takav odnos u smislu govorenja o tome je li on dobar za osobu koja prodaje seksualne usluge ili ne, ali su naglasili kako je često riječ o jednom patološkom odnosu od kojeg teško da može pobjeći i jedna i druga strana.

„Ona je njemu dolazila, prijavljena je bila kod tog makroa... oni su bili, živjeli su na istoj adresi, a ona se (?) bavila prostitucijom jer se time bavila i kad je njemu dolazila u posjetu... kak je to mala sredina, onda se to i upoznalo, svi su znali čime se ona bavi i to je otprilike to... ona je došla normalno kao njegova supruga premda je on prema njoj napravio kazneno djelo. To je, tak, jedna specifična situacija... međutim, to

je uopće pitanje patologije i pitanje je zašto veliki broj žena (a i muškaraca, da ne govorimo samo o nasilju nad ženama, jer nasilje može biti i fizičko i psihičko)...ovaj, ne prijavljuju te stvari. Dakle, apsolutno... sve je to vrh sante leda...“ (DI3m)

d) Vrednovanje paradigmatičkih zakonskih modela

Tema na koju je prethodna pretpostavka o tome je li prostitucija nasilje ili izbor imala direktan i odlučujući utjecaj bilo je Vrednovanje paradigmatičkih zakonskih modela regulacije prostitucije. Ispitanici su pričali o svojim viđenjima određenih zakonskih modela regulacije prostitucije. O zakonskom modelu Velike Britanije ispitanici su uglavnom malo pričali i uglavnom su odgovarali na naše upite o tom modelu; pri tome nije bilo velikih odstupanja u odgovorima jer je većina ispitanika isticala kako je zakonski model regulacije prostitucije, kao takav, vrlo zbujujući, ali da je glavna kvaliteta britanskog modela vrlo dobro organizirana mreža za pomoć i izlazak iz prostitucije, financirana od britanskog Ministarstva unutarnjih poslova.

„Što se tiče britanskog modela, ne smatram ga dobrim. Mislim da je kontradiktoran i nekonzistentan zakon koji samo zbujuje. Ne možeš dozvoliti bavljenje prostitucijom, a onda zabraniti osnovne akcije koje su potrebne za bavljenje tim poslom. Mislim da to nije dobar zakonski model i mislim da kao takav šalje i zbujujuću sliku javnosti. Ali u Britaniji su se razvili razni programi pomoći osobama koje prodaju seksualne usluge, sigurne kuće, programi potpore, programi za izlazak iz prostitucije, programi edukacije...“ (A2z)

„Da, ali oni su krenuli drugom varijantom (Britanci, op. a.); oni su krenuli od kraja, da tako kažem... Ili, možda, to možemo nazvati početkom. Oni su zapravo počeli stvarati uvjete za žene da ne moraju ulaziti u prostituciju, a za one koje jesu u prostituciji – programe da mogu izaći, jel. Ono što se meni dopada je: London ima 16 ili 17 kuća u okviru tog “Wopy” projekta. I kod njih to financira ministarstvo policije ili pravosuđa ili ovako nešto. Uglavnom, imaju ogromnu ekipu žena koje idu na cestu i idu tim ženama i otvoreno im nude sigurno mjesto gdje mogu doći, gdje mogu dobiti trening za neko zanimanje, gdje se mogu najest itd.“ (CU2z)

Ipak, neki ispitanici istaknuli su kako takav model nije dobar jer osim što šalje zbunjujuću poruku javnosti, šalje i poruku kako su osobe koje prodaju seksualne usluge same odgovorene za situaciju u kojoj se nalaze; a dotični ispitanici smatrali su da tome nije tako.

„Ovakav model ne suzbija prostituciju i istraživanja pokazuju da prostitucija i u ovakvom modelu unatoč kaznama za svodništvo i otvaranje bordela i dalje jest dio organiziranog kriminala. Ovaj model na prvi pogled ne kažnjavajući prostituciju šalje poruku da štiti žene, međutim u praksi se pokazuje da su žene u prostituciji i žrtve trgovanja. Iako ovaj model jest napredak u smislu da ne kažnjava žene koje se bave prostitucijom, ne čini dovoljno da bi se problem prostitucije riješio. Naime, žene su prepuštene same sebi i organiziranom kriminalu, a uzroci prostitucije (siromaštvo, neravnopravnost) se ne rješavaju...“ (CU4z)

Veće razlike u stavovima ispitanika isticale su se u vrednovanju nizozemskog i švedskog zakonskog modela regulacije prostitucije. Zanimljivo je i primijetiti da većinu ispitanika nije bilo potrebno dodatno ispitivati o dotičnim modelima zakonske regulacije prostitucije, već su oni samoinicijativno iznosili svoje stavove o navedenim zakonskim modelima.

Pri tome je bilo vrlo očigledno kako su ispitanici koji su a priori smatrali da je prostitucija nasilje isticali kako je nizozemski model neučinkovit jer ne štiti zdravlje žena, tj. osoba koje prodaju seksualne usluge (što mu je bila primarna funkcija) te povećava potražnju i kriminal, a usto smatraju da je dizajniran kako bi zaštitio zdravlje osoba koje kupuje seksualne usluge i radi državnog profita, što ga čini licemjernim.

„Ali ja sam osobno protiv legalizacije prostitucije. Prvo zato jer je način na koji je ona u većini zemalja napravljena, opet ide u zaštitu klijenta, a ne tih žena. Dakle, one se podvrgavaju liječničkim pregledima, ali mi se čini da je to više zbog zaštite klijenata. Da se i svaki tjedan kontroliraju – a to mi se čini kao što ja moram svoje pse i životinje voditi redovito na kontrolu - opet kad bi dobile AIDS, prođe 5, 6 tjedana inkubacije, znači ni to se ne može u ta –ona u 6 tjedana može zaraziti 560 klijenata... A s druge strane čini mi se samo da ide na to da država ubire porez i da ih na neki način ima još pod kontrolom... Ali u Nizozemskoj i Njemačkoj, niti je smanjena ona priča u ime koje

se legalizira, a to je količina nasilja; niti je smanjena zarada svodnika i još ono što sam vidjela i doživjela, a to je da je onda lakše podvesti žrtve trgovanja i utopiti ih u masi legaliziranih prostitutki“ (CU1z)

„Kad se govori, kao žene kontroliraju, kontrolirat će svoj novac. Sve što znamo iz istraživanja, one nikad ne dobiju, razumiješ, sav svoj novac. Netko kaže, kontrolirat će se ako se legalizira prostitucija, ne znam, zdravlje. To je, znaš ono, floskula. Ja sam muškarac, ti si žena u prostituciji. Ma briga mene za tvoje zdravlje, mene briga za moje, da ne dobijem spolno prenosivu bolest. To je neka vrsta licemjerja. Za što se ja brinem – brinem se hoćeš li ti dobiti penziju ??!!!!“ (A3z)

„Budući da je u određenim državama koje su legalizirale prostituciju, da im se dogodilo drastično povećanje potražnje. To je vrlo delikatno budući da im se događa da se organizirani kriminal isfiltrira u jednu djelatnost koja im je i prije bila bliska, a sada kao legalna im je puno dostupnija. Što se tiče povećanja potražnje, mislim da je tu jedna dobra baza za trgovanje ljudima jer vi naprosto ne možete zadovoljiti tu potražnju legalnim načinima tako da krećete u jednu drugu djelatnost koja će zadovoljiti tu potražnju...“ (DI2z)

„Legalizacija i regulacija prostitucije kao djelatnosti: legalizacija prostitucije kao djelatnosti nije model koji pridonosi suzbijanju prostitucije kao takve, već upravo ima suprotan učinak. Legalizacijom prostitucije odnosno nekažnjavanjem korisnika (i dekriminalizacijom svodništva) šalje se poruka kako je to društveno prihvatljivo ponašanje te samim time dolazi do porasta broja žrtava trgovanja ljudima“ (CU4z)

S druge strane, osobe koje su apriori smatrale da je prostitucija izbor, nizozemski model zakonske regulacije prostitucije vide kao najbolje rješenje jer smatraju da je njegov cilj zaštita sigurnosti i zdravlja osoba koje prodaju seksualne usluge, kao i zaštita ljudskih prava, odnosno prava na izbor. Slažu se da je nemoguće u potpunosti zaštititi sve osobe uključene u prostituciju, ali ovaj zakonski model vide kao pokušaj maksimalnog umanjenja štete, što smatraju jedinim realnim pristupom. Također, kao pozitivne strane ističu sigurne zone te smatraju da je upravo taj zakonski model namijenjen borbi protiv kriminala. Dodatno, ne vide ništa loše da država regulira prodaju i kupovinu seksualnih usluga, kao i bilo koju drugu trgovinu te smatraju da je to pozitivna stvar, pogotovo ako država zarađen

novac uloži u poboljšanje programa pomoći izlaska iz prostitucije, koje smatraju još jednom od pozitivnih strana. Priznaju da situacija nije idealna, ali vide mnogo prostora za poboljšanje usklađivanjem i boljom nadopunom državnih i lokalnih propisa, za što smatraju da do sad nije bilo kvalitetno napravljeno te da je upravo to razlog zbog čega je ovaj zakonski model na lošem glasu.

„S druge strane, nizozemski i njemački model ide da što više zaštiti aktualne, dakle, ne potencijalne, nego aktualne davatelje seksualnih usluga. Dakle, kada imate legalizaciju, kao što je u Nizozemskoj u Crvenoj četvrti u Amsterdamu – to je prilično regulirano i osoba koja je već ušla u to ima sigurno bolje radne uvjete nego osoba koja uđe u posao davanja seksualnih usluga u Hrvatskoj.“ (A1m)

„Da postoje kao u Nizozemskoj, di smo mi bili na studijskom putovanju, di postoje zone – Red Light District – di, znači, ti možeš ići, di je to maknutu od svih moralista i svih tih koji se nad time zgražavaju i, ne znam, imaju neke moralne poruke; di ti imaš određen district, di ti imaš određen broj dozvola, di ti čak imaš i asocijaciju svodnika, znači udruženje svodnika, ti možeš s njima; odnosno, nisu to svodnici, nego to su vlasnici onih soba, zgrada u kojima su one sobe, znaš oni izloži... možda ti izloži nisu neko najprimjerenije rješenje jer u Amsterdamu je to postalo turistička atrakcija, a ne pravo zarađivanje... ali, ono, imaš, asocijacije, znači, tih vlasnika tih kuća, imaš broj licenci – koliko svaki okrug daje licenci za rad, imaš svu moguću zdravstvenu zaštitu, u toj jednoj ulici; znači, bili smo u Amsterdamu, imaju sestra, liječnik, socijalni radnik; di točno znaju di su, mogu se njima obratiti i slično. Sad njih dosta muče ove istočnoeuropske zemlje i cure koje tamo dolaze ilegalno – pa im oni pomažu na taj način; ona ne može dobiti dozvolu legalnu u Amsterdamu, i u Nizozemskoj, ali ako je u traffickingu, uvijek se može obratiti socijalnom radniku, medicinskoj sestri itd. Šta to znači – postoji, tko se hoće time baviti i tko želi tu uslugu imati na raspolaganju, zna di treba otići, zna di ju može dobiti; velim, ak treba maknuti iz centra grada da svi moralisti... to je u Utrechtu stavljeno u industrijsku zonu, daleko od svih i daleko, ali čuj, oni koji pružaju određene zdravstvene usluge i psihosocijalne usluge mogu doći do njih, vrlo jednostavno...“ (CU5z)

„ono što mi se čini da je najodrživije i s najmanje problema je taj nizozemski model – jer koliko znam u drugim zemljama – ako netko strada, strada najslabija karika lanca – a to su žene; dakle, ne ulazeći u tu globalnu percepciju da su žene te koje prodaju seksualne usluge. Dakle, to je moj stav, pod tim tradicionalnim, patrijarhalnim mentalitetom gotovo prisiljene i na kraju im se čini kao njihov slobodan izbor, ali jedino mjesto gdje vidim doista da se brine i da se više o pravima, uvjetno rečeno žrtava i tih konačnih, dakle osoba koje su, uvjetno rečeno, neposredno uključene, to je ovaj nizozemski model.“ (A4m)

„... Mislim da je nizozemski model najbolji i nominalno i u praksi jer priznaje pravo čovjeka na vlastiti izbor i samoodređenje – što je jedno od osnovnih ljudskih prava i takvim zakonskim modelom se štiti to osnovno ljudsko pravo. A i pružaju se mogućnosti zdravstvene, socijalne i pravne zaštite osobama koje prodaju seksualne usluge, a njima je svaka zaštita i pomoć potrebna. Također, oni tamo imaju organizirane drop in centre u koje osobe koje prodaju seksualne usluge mogu doći u bilo koje doba dana, noći i odmoriti se, popiti kavu, popričati s nekim tko je u istoj situaciji kao oni. Takvi centri puno znače osobama koje prodaju seksualne usluge, ne nužno materijalno, ali činjenica da uvijek imaju kamo doći i da uvijek mogu popričati s nekim, ako to žele puno znači osobi, pogotovo osobi koja se bavi takvim poslom.“ (A2z)

„Znaš šta ti je u Amsterdamu, u Nizozemskoj bilo- to su nam rekli iz te organizacije TAPE koja nas je tamo dočekala – jednostavna stvar što je taj zakon donesen, ali su onda doneseni svi mogući pravilnici i uredbе da bi taj zakon sabotirali; konkretno, amsterdamski gradonačelnik i gradsko vijeće ima slobodu da odobri, da oni odluče koliko će godišnje tih dozvola za rad dati. I na početku su davali 200, sad daju 50; u jednom smo gradu bili gdje daju 3 takve dozvole. Znači, oni sve rade da bi suzili taj prostor.“ (CU5z)

Ispitanici koji su a priori smatrali da je prostitucija nasilje nad ženama kao najbolji mogući model zakonske regulacije prostitucije isticali su švedski model. Smatraju kako je taj model najbolji jer šalje poruku kako su osobe koje prodaju seksualne usluge žrtve kojima treba pomoći, a kazniti treba osobe koje kupuju seksualne usluge, budući da su one i uzroke problema. Takvi ispitanici smatraju da je ovaj model najviše u skladu sa zaštitom ljudskih

prava i ističu kontekst ravnopravnosti i feminizma u okvir kojeg je i donesen. Smatraju da je ovim zakonskim modelom prostitucija značajno smanjena, a kao dodatnu vrijednost vide programe pomoći i izlaska iz prostitucije.

„Ako te zanima koju oni poruku šalju društvu – sigurno da drugačiju poruku šalje švedski model društvu, koji nekako ima tu viziju da bi se moglo živjeti u društvu gdje se žensko tijelo ne zlorabi, ne prodaje, ne zlostavlja... a razumijevajući kontekst – u jednoj Švedskoj je, razumiješ, sigurno mogao proći, u Norveškoj i Islandu, model u kojem je ravnopravnost spolova godinama u centru – nije fraza da postoji jednakost, jednakopravnost i ravnopravnost između muškaraca i žena. Jer ako ti imaš skandinavski model u kojemu 50% žene sudjeluju u političkoj participaciji, ako ti imaš seksualni odgoj u Finskoj, u kojoj sam dugo živjela, u prvom razredu osnovne škole po dječjim čitankama putuju spermici, govori se o tome što tata i mama rade, razumiješ, ako se sve nekakva sinergija svih stvari dogodila i naravno da tamo možeš ići za najradikalniji model“ (A3z)

„Sigurno znate za nordijski, odnosno švedski model. Ja sam čitala istraživanja koja govore o tome, zakon je jako malo na snazi; međutim, već su sada uspjeli vidjeti da im se prostitucija drastično smanjila ovim modelom“ (DI2z)

„Jer su, ja mislim, Šveđani svojim modelom dokazali, a sad je 10 godina da se on provodi... i proveli su istraživanje kako, kakav je efekt. I što je najvažnije, nemaju puno kažnjenih ...kazne nisu drastične, ni drakonske, ali je važna poruka...I oni su išli s tim, budući da jako vode računa o ravnopravnosti spolova, jel, da prostitucija podržava i pojačava neravnopravnost spolova, je. Oni su prvo istraživanje napravili... pa, dosta su dugo oni pripremali to, i onda su pitali ljude. Napravili su ono, opće, kak se to kaže, poll koliko ljudi podupire taj zakon. Tada, u početku je bio nešto manji postotak. Sad preko 80% Šveđana Šveđanki podupire taj zakon...“ (CU2z)

„sa feminističkog stajališta možemo reći kako je model skandinavskih zemalja „idealna“ model (s obzirom da na prostituciju gleda kao na nasilje nad ženama, što u suštini i jest). Dok model sa jedne strane štiti žene koje se bave prostitucijom, kriminalizira korisnike prostitucije te time šalje iznimno značajnu poruku društvu u cjelini. Takav model utječe na percepciju prostitucije kao takve. Šalje se poruka kako

žene koje se bave prostitucijom nisu počiniteljice kaznenog djela, već su žrtve te im se treba osigurati podrška i pomoć pri izlasku iz prostitucije.“ (CU4z)

Osobe koje su u intervju ušle sa stavom da je prostitucija izbor ističu kako se ovim modelom ne postiže ništa konkretno, dapače, smatraju da je kontraproduktivan. Ističu kako ovaj zakonski model uopće nije smanjio prostituciju, već da se pod njegovim utjecajem osobe koje prodaju seksualne usluge povlače u podzemlje i skrovitija područja što ih čini manje vidljivim, ali i još izloženijima nasilju i svim ostalim rizicima. Smatraju kako je ovaj model, ustvari, opasan za osobe koje prodaju seksualne usluge. Dodatno, ističu kako nije ništa manje licemjeran od nizozemskog modela jer ima jako malo uhićenih i kažnjenih osoba koje su kupovale seksualne usluge. Ovi ispitanici ne vide to kao indikatorom smanjenja potražnje i prostitucije općenito, već kao indikatorom neprovođenja zakona, odnosno indikatorom povlačenja u siva i skrivena područja, kako je ve navedeno.

„Švedski model je upitan – iako se izvještava o smanjenju pojave prostitucije, to je upitno jer se čini da su samo osobe koje prodaju seksualne usluge bolje skrile, odnosno povukle u sivlja i mračnija područja. Stoga se, radi zaštite klijenata, moraju skrivati, raditi po ko zna kakvim šumama i grmovima, a to znači da su izložene još većem riziku. Dakle, ne možemo reći da je švedski model donio neko poboljšanje osobama koje prodaju seksualne usluge. Švedski model je donio jasnu poruku, moralnu poruku za koju su lobirale feminističke udruge i pod čijim pritiskom je zakon i donesen. Međutim, osim moralne poruke, praktično, osim nominalno, zakon nije zaštitio osobe koje prodaju seksualne usluge. Međutim, u Švedskoj su jake feminističke udruge, kao i civilni sektor koji su ipak omogućili razvijanje programa zaštite za osobe koje prodaju seksualne usluge“ (A2z)

„Definitivno ne smanjuje stigmatu sa žene; tu se klijent kažnjava, ali opet to znači da je to nešto nečasno i grozno; defakto ide na to da ženama ne bi trebalo biti u interesu baviti se time. A uostalom, što je problem u ovoj situaciji kad vi imate 3 izolirane zemlje koje tako kažnjavaju – onda vidite da Šveđani koji su podržali taj zakon samo pređu more i odu u Estoniju ili Latviju gdje imaju još jeftinije žene... Ni u takvom modelu žene nisu zaštićene jer se moraju skrivati po rubnim područjima da se ne bi klijenta uhvatilo...“ (CU1z)

„Ja ti moram priznat da sam ja bila u Sidneyu 2007. I bila sam na konferenciji u švedskoj i otišla sam se vidjeti sa curama iz, mislim da je australaska organizacija – national sex work organisation ili tako nešto ili association... i oni su rekli da njih taj švedski način i pristup jednostavno ubija i ubija im posao, jer ide protiv njihovih klijenata, a njihovi klijenti su njima zarada i da one... Jer, ako ti njima ubijaš klijente, samo ti idu više u podzemlje. A kad idu više u podzemlje, sve je teže doći do njih i ne možeš neke ove zdravstvene mjere provoditi i slično... A dobro, neće, i u Švedskoj su, mislim, dvojicu uhvatili, kad smo već u brojka; nije dvojica, ali je puno manje, nije brojka fascinantna, ali oni su na taj način pomirili feminističke glasove, znaš ono, politička stranka, glasovi, izbori, ovo-ono, pa su nekak pomirili strasti, ali ja sam gledala njihovu statistiku, oni nisu na taj način puno ljudi uhvatili, klijenata, znaš... Samo su malo, možda, neke stvari progurali...“ (CU5z)

e) (Neadekvatan) Postojeći zakon

Iduće teme koje smo identificirali su „(Neadekvatan) Postojeći zakon“ i „Funkcionalnost zakona“. Iako smo krenuli s idejom da izdvojimo temu zakona kao jedinstvenu, ipak se pokazala potreba za posebnim izdvajanjem vrednovanja postojećeg i pretpostavljenog budućeg zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj, s jedne strane, a s druge strane, iznošenjem stava o tome kako bi kvalitetan zakon trebao izgledati, odnosno koje bi bile njegove funkcionalnosti. Stoga smo, nakon revizije inicijalno generiranih tema ipak odlučili posebno istaknuti svaku od ovih stavki. Iako stav o tome je li prostitucija nasilje ili izbor nema toliko očit i direktan utjecaj kao na prethodnu temu, ipak smatramo da donekle utječe i na stavove o postojećem zakonodavstvu u Hrvatskoj, kao i na ideju o idealnim funkcionalnostima zakona.

Kako smo provodili intervju dok je na snazi bio stari Kazneni zakon, ispitanici su govorili o tadašnjem Kaznenom i Zakonu o prekršajima javnog reda i mira te o prijedlogu novog Kaznenog zakona koji je sada aktualan, stupivši na snagu 1. siječnja 2013. god. Gotovo svi ispitanici isticali su neadekvatnost tada postojećeg zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj. Smatrali su da isti uopće ne štiti osobe koje prodaju seksualne usluge, već da prvenstveno štiti osobe koje kupuju seksualne usluge i cijeli „sustav

prostitucije“, zbog čega su smatrali da je, prije svega, licemjeran. Dodatno isticali su kako uopće nema funkciju budući da niti štiti osobe koje prodaju seksualne usluge niti ih odvraća od te djelatnosti. Smatrali su da je jedina njegova funkcija, ako se to može nazvati funkcijom, privremeno micanje osoba koje prodaju seksualne usluge s ulica, kada to, prema procjeni policije, zahtijevaju okolnosti. Također, isticali su da je zakon pun rupa, što omogućuje samovolju policije i pravosuđa te da su zbog takvog zakonodavstva osobe koje prodaju seksualne usluge u Hrvatskoj u iznimno lošem položaju.

„je li to možda jedna od rijetkih pojava gdje se zakonski tretira jedna strana, tj. goni – ili prekršajno ili kazneno – ustvari, recimo da su tri strane u igri: svodnik – prostitutka – klijent > pa da se dvije strane gone zakonom, jedan kazneno, druga prekršajno, a da se treća potpuno izostavi?“ (A1m)

„Općenito mislim da je ovakav zakon kakvog trenutno imamo u Hrvatskoj nedopustiv. Nedopustivo je da se za isto kazneno djelo jedna strana tereti, a druga ne. To se kosi sa pravosudnim principima, a i stavlja ogromnu stigmatu na osobe koje prodaju seksualne usluge i koje su već u ionako teškom životnom položaju“ (A2z)

„Gledaj, ako je do sada u zakonu bilo da si kažnjavao od troje sudionika u transakciji (vrlo rijetko su dvoje –da je samo, možda, žena u prostituciji i mušterija), čak i da je dvoje, dakle; a po sadašnjem zakonu je to kriminalna radnja, bez obzira da li se goni kazneno ili se samo goni prekršajno – jedan u trolistu nije bio kažnjavan; kako je to moguće? U bilo kojoj drugoj kriminalnoj radnji, ako imaš dvoje – pa oboje snose posljedice kriminalne radnje.“ (A4m)

„A ovaj dosadašnji KZ je bio benevolentan prema klijentima, a ni svodnici – oni koji najviše zarađuju - nisu baš bili teže kažnjavani. S tim da je na neki način, u KZu nema procesuiranja osoba koje daju seksualne usluge, dakle prostitutki, i na neki način se može reći da one jesu bile dekriminalizirane. Ali u našim razgovora s policijom se vidjelo, bez obzira na to što je to dekriminalizirani područje, da se zna dogoditi kad njima trebaju informacije ili kad im paše da se rade racije, da se prostitutke dovode u policijske postaje barem na jednu noći da ih se onda ispituje...“ (CU1z)

Ipak, neki ispitanici izjavili su kako novi prijedlog Kaznenog zakona vide kao pozitivan pomak. Iako su se svi ispitanici složili da je takav zakon teško provediv, odnosno upitan

zbog problematike dokazivosti, određeni ispitanici isticali su kako je to vrlo dobar smjer zakonodavstva te da očekuju slična, po njima, poboljšanja u Zakonu o prekršajima javnog reda i mira. Smatramo kako je jasno da su takve stavove dijelile osobe koje su smatrale kako je prostitucija nasilje. Osobe koje su smatrale kako je prostitucija izbor izjasnile su se o besmislenosti takvog zakona.

f) Funkcionalnost zakona

Većina ispitanika složila se da bi idealno zakonodavstvo po pitanju prostitucije prije svega trebalo imati funkcionalnost zaštite i jamčenja sigurnosti osobama koje prodaju seksualne usluge, kao i zaštitu ljudskih prava. O tome koja bi se ljudska prava trebala štiti ispitanici nisu bili tako složni, a stav o istom ovisio je o tome smatraju li ispitanici da je prostitucija nasilje ili izbor.

„U svakom slučaju država je dužna štiti svoje građane, dakle, bez obzira na to što građani rade, kojeg su podrijetla, od kuda dolaze, dakle, sve svoje građane, pa kao što sam i prvo rekla – bez obzira na to što rade i čime se bave. Svi smo ljudska bića i građani određene zemlje koja ne smije diskriminirati ljudska prava po nikojoj osnovi. Ne mislim da bi trebalo pružateljice seksualnih usluga koje su u često slučajeva, zapravo i jesu žrtve, ne mislim da bi ih trebalo izolirati i tretirati u nekim posebnim ustanovama, nego mislim, dapače, naravno, izuzimajući sad njihovo psihofizičko stanje – naravno da bi se to trebalo odrediti sad prema pravilima struke...“ (CU3z)

„S obzirom na tradicionalni mentalitet i sklop i društvenu nerazvijenost, u najvećoj mjeri prisiljene otići na cestu i prodavati seksualne usluge. Dakle, čak i u tim okolnostima trebalo i voditi računa i prije svega zaštititi te osobe, zaštititi ih zdravstveno, zaštititi ih socijalno zaštititi ih koliko god je više moguće... Pa to je to, kao što kažem, ako stvar ne odgovara realnosti; ako ti staviš zakonski okvir koji ne odgovara stvarnosti, tada zapravo imaš cijeli niz sivih mogućnosti. Mi možemo, recimo, savršene zakone imat, a da se sve to što se ne događa, događa na crnom tržištu, unutar sive zone i da se događa negdje drugdje i mi ćemo govorit, zapravo, da smo mi idealno društvo; dakle, nemam zapravo odgovor na pitanje kako urediti društvo, osim doista, obzirom na te nesavršenosti društva – da možemo govoriti samo o modelu smanjenja šteta...“ (A4m)

Većina ispitanika složila se kako bi funkcionalno zakonodavstvo trebalo ograničiti samoprocjene policije i pravosuđa te da bi trebalo prenijeti jasnu poruku javnosti.

„to je ono što smo mi stalno govorili, u traffickingu, pa i u prostituciji sad predviđaju kazne od 1 – 10 godina, što je, recimo 10 godina je već popriličan broj. Ali, žalosno je, ako pogledate istraživanja u praksi –to bude 1, 2 uvjetne osude, ovako, onako... Dakle, prva stvar – oduzimanje imovine koja se koristi; druga stvar – velike kazne, drastične kazne. I mi smo tražili i kod traffickinga – doljnja kazna – ne 1, nego 5 godina, jel. Da bude od 5 – 10 godina pa aj ti vidi hoćeš li i dal će se sudac smiriti/smilovati na traffickanta i dat mu godinu dana ili čemu dati 5 jer mu mora dati 5. Dakle, povisiti doljnje granice kazne i drakonski kažnjavati; i uz to oduzimati sve što su stekli pa dati u programe za izlazak žena iz prostitucije“ (CU4z)

Nadalje, neki ispitanici isticali su kako represija nema smisla i kako nikad nije donijela željene rezultate, a bili su to uglavnom ispitanici liberalnijih stavova.

„zabrana, mislim, znamo da prohibicija nikad nije donijela išta dobro. Kaže narod, ne boj se, da je zabranjeno voće najslađe“ (CU2z)

„S obzirom da je to moja branša, ja decidirano tvrdim da represija nikada nije riješila kriminal. Dakle, ako pratimo kriminal kroz povijest onda znamo da su bile drakonske kazne, da je bilo zub za zub, dakle, masu stvari gdje država pokušava dati odgovor na to i to nikad nije kaznom riješila. Kazna su... Neka poticajna sredstva su uvijek bolja nego kazne“ (DI3m)

Također, ispitanici liberalnijih i više utilitarističkih stavova isticali su važnost realnog pristupa koji priznaje, a ne poriče društvenu stvarnost, kao i širi društveni kontekst, pri čemu su kao realni pristup isticali, prije svega, smanjenja štete.

„A zakon bi trebao biti koncipiran tako da ne ignorira ni jedan aspekt problema koji postoji i da u rješavanju srži problema da zapravo potiče... i da potiče otvaranje, a ne zatvaranje. Nije svrha zakona, bilo kakvog zakona, da se on ne provodi. Kad već imamo zakon bitno je da se on provodi, a provodit će se ako je donesen u skladu s društvenim kontekstom, sa stvarnim potrebama društva“ (CU3z)

Posljednje tri teme koje smo identificirali su „Sociokulturni kontekst RH“, „Ne znamo dovoljno“ i „Sveobuhvatan pristup“. Teme su to oko kojih se složila većina ispitanika, ako ne i svi, bez obzira na teorijsku pozadinu i stavove o tome jeli prostitucije nasilje ili izbor s kojima su i ušli u intervju. Sve tri teme ispitanicima su bile vrlo važne i uglavnom su ih sami isticali u razgovoru. Iako nam je u ovom trenutku vrlo teško govoriti o uzročno – posljedičnoj povezanosti tema, jasno je da su sve ove tri teme međusobno dijalektički povezane i vrše određen utjecaj jedna na drugu, kao i da su dijalektički povezane s gore navedenim temama, kao i s odgovorom na pitanje o najprimjerenijem zakonskom modelu regulacije prostitucije.

g) Tradicionalan sociokulturni kontekst RH

Ispitanici su socio – kulturni kontekst isticali kao vrlo važnim za razumijevanje problema prostitucije, njenih uzroka, kao i načina života osoba koje su u prostituciji, ali i kao vrlo važnom stavkom za donošenje odluke o tome koji je zakonski model regulacije prostitucije najprimjereniji, odnosno najrealniji.

Kao najbitnije socio-kulturne naglasili su tradicionalizam. Isticali su da je hrvatsko društvo vrlo patrijarhalno i pod velikim utjecajem katoličkih vrijednosti što je uzročno povezano s vrlo niskom seksualnom permisivnosti i rodnom neravnopravnosti.

„Sve u svemu hrvatsko društvo je podvojeno. S jedne strane dominantne katoličke, kršćanske vrijednosti koje seks vezuju uz brak. I z čeg slijedi, zapravo, da svaka osoba koja se upušta u vanbračne – a prostitucija je takav oblik seksualnog odnosa – svaka osoba koja se upušta u takve odnose bi trebala biti, ono, nekako osuđena, jednako i klijenti i davatelji usluga. Međutim, to nije, ovaj, slučaj, jer, s druge strane, hrvatsko društvo je jako patrijarhalno gdje se onda muškarcima puno više tolerira ta seksualna sloboda. S te strane slažem se da muškarci nisu toliko stigmatizirani – koji koriste seksualne usluge.“ (A1m)

„A pogotovo zato što mi nismo društvo koje je slobodno...dakle, mi smo negdje...Hrvatska je zemlja koja je katolička.... u kojoj o seksu... evo, ne daju nam seksualni odgoj u školama...znači, da se ti naučiš nešto, u kojoj su tijelo i tjelesnost

griješ...gdje je seks dozvoljen jedino ako ide ka prokreaciji i ako se događa u braku .... međutim, to se sve događa ispod tepiha...mi smo na van svi savršeni,uzorni građani, cijenimo obitelj, brak itd... A onda ustanovite da pola tih časnih muževa koji se kunu u katoličanstvo, boga i idu na ispovijed redovito koriste usluge tih žena kojima plate i s kojima misle da mogu raditi što žele.“ (CU1z)

Kao posebno značajne odrednice isticali su veliku nezaposlenost i općenito lošu ekonomsko – gospodarsku situaciju U takvoj sredini licemjerje općenito, ali posebice vezano za ovu temu je uobičajeno, budući da se sudjelovanje u prostituciju muškarcima usluga ne zamjera, a ženama zamjera i kao organizatoricama, i kao kupcima i kao prodateljicama seksualnih usluga. Znak je to da vlada određena klima stigmatizacije žena u prostituciji, ali i opća neosviještenost, pa tako i neosviještenost o ovoj tematici.

h) „Ne znamo dovoljno“

Gotovo svi ispitanici isticali su kako nismo dovoljno upućeni u problematiku ove teme da bi mogli donositi zaključke o najispravnijem zakonskom modelu regulacije prostitucije. Ispitanici su rekli kako se temi prostitucije u Hrvatskoj pristupa prilično neozbiljno i najčešće kao temom za prikrivanje širih gospodarsko – društvenih problema.

„...sama činjenica da se u tradicionalnom društvu kao što je hrvatsko o prostituciji govori sa načela neke moralne panike; dakle, prostitucija se uvijek, kao i niz nekih drugih tema dovede u razinu dnevne politike kada treba prebrisat ili kada treba prekriti nekakve velike mutne igre koje se događaju, a građani ih, zapravo, nisu svjesni.“ (A4m)

„Ovo je simptomatično – nisu očekivali, da su znali da će biti ovo s Norveškom i ovo bombanje, ne bi oni to nikada objavili. Nego je trebalo nešto zasjeniti Sanaderov dolazak u Hrvatsku i prestanak priče o suodgovornosti HDZa – odjedanput izađe Bajić i Karamarko sa svim imenima, a za neka djela od prije 4 godine nemaju čak ni podignute optužnice...“ (CU1z)

Većina ispitanika naglasila je kako u Hrvatskoj uopće nemamo niti točne podatke o prevalenciji pojave, a kamoli širu sliku problema. Nadalje, naglašavaju kako je jako važno

prije donošenja ikakve odluke ispitati situaciju, saznati više o rasprostranjenosti pojave, o glavnim uzrocima i posljedicama pojave, kao i glavnim akterima. Jednako tako važno je upoznati glavne aktere i pitati ih što oni misle.

„Pitanje je i tko su te osobe uopće, koliko ih ima, gdje se kreću, mogu li se ti podaci ikako uopće saznati... u svim ovim zemljama o kojima smo pričali netko se bavio tim problemom, radila su se istraživanja, ispitivanja, pokušala se stvoriti slika problema. Kod nas toga nema, kod nas se samo donose odluke u mraku bez da se uopće poznaju razmjeri problema o kojem pričamo. To je isto problem i od toga bi trebalo i krenuti; prvo bi se trebalo skenirati postojeće stanje, vidjeti gdje smo, vidjeti s čime se moramo nositi pa onda u skladu s time donositi odluke...“ (A2z)

„I sama prostitucija je neka siva kaznena zona jer nema onog tko bi prijavio kazneno djelo. Ako se djevojka dobrovoljno odaje prostituciji i ako je tu još i njezin podvođač ili svodnik i klijent tko će prijaviti kazneno djelo? Nitko. Tako da ne možemo govoriti konkretno o statistici jer ne znamo ni točan broj.“ (D11m)

„Ja bih voljela jedanput čuti neke prostitutke u Hrvatskoj da vidim što one misle. Ja mislim da one trebaju reći što im odgovara, odnosno mi možemo onda povesti neku raspravu i njima objasniti – ako one misle da je nešto dobro – da li je to dobro na osnovu nekih spoznaja i argumenata koje imamo.“ (CU3z)

i) Potreba za sveobuhvatnim pristupom

Kao ključnu stvar za uspješno nošenje s problematikom prostitucije gotovo svi ispitanici isticali su pretpostavke koje se mogu objediniti pod temu „Sveobuhvatan pristup“. Isticali su kako je vrlo važno preventivno djelovati i to ekonomskom prevencijom boljim nadzorom i organizacijom tržišta rada, osiguravajući prvenstveno ženama (bolje) plaćena radna mjesta, ali i obrazovnom prevencijom. Većina ispitanika vidjela je obrazovanje kao vrlo važnu kariku u lancu, isticali su važnost isticanja formalnog obrazovanja koje će sve ljude pripremiti za tržište rada, ali i važnog rodno i spolno obrazovanja koje će utjecati na povećanje rodne ravnopravnosti.

„Činjenica je – ekonomski motiv je najčešći u prostituciji. mislim, jedan od najboljih načina prevencije prostitucije je pružanje šansa ljudima da nađu posao koji će ih usrećivati jednako, ako ne i više od davanja seksualnih usluga „ (A1m)

„Neka se prvo regulira da sve mlade žene i mladi muškarci sa 19 godina imaju pravo 7 godina studirati apsolutno da svi iz godine u godinu studiraju i da dobe od banke kredit. Pa hajmo vidjeti kako bi izgledala država nakon 20 godina...I hajmo vidjeti da postoji pristojan seksualni odgoj u školama u kojem dijete uči kako to rade partneri, u kojem se govori o homoseksualnim odnosima, u kojima se ne prosuđuje tko je s kim; znaš, hajmo imati jedan, onako, civilizirano seksualno obrazovanje... obrazovanje za mir, da nema nasilja prema svim drugim drugima, etničkim, neetničkima, kako hoćeš.“ (A3z)

„Dakle, isto tako, potrebno je i u školama i u cijelom obrazovnom sustavu promicati pravi sustav vrijednosti, dakle, sustav vrijednosti koji je baziran na ljudskim pravima, na toleranciji, na prihvaćanju različitosti, na dijalogu, ..., koji, dakle, uključuju i definitivno, seksualni odgoj s time da, ..., kako bi se doprinijelo tome da tema prostitucije i ovisnosti, drugih vrsta ovisnosti ne bude jedna tabu tema... i osobe koje se nalaze u tim krugovima ne budu izolirane iz društva na način da se o tome ne priča, jel, da ne budu tabu tema.“ (CU3z)

Nadalje, kao vrlo bitnu stavku, a koja još ne postoji u Hrvatskoj, isticali su programe osnaživanja i pomoći za osobe koje su u prostituciji, kao i programe izlaska iz prostitucije, pri čemu je poseban naglasak stavljen na individualni pristup.

„Možda je i važnije od donošenja novog zakona osigurati neki prostor za osobe koje prodaju seksualne usluge gdje bi one mogle doći u bilo koje doba i tamo dobiti makar topli obrok, čaj, kavu i psihološku i zdravstvenu pomoć. To bi bilo korisnije nego donošenje bilo kakvog zakona, ali za to kod nas još nema određene razine svijesti i osviještenosti.“ (A2z)

„...taj dio druge mogućnosti, drugog izlaska, obrazovanja, pristupa tržištu rad, ključ... dakle, vi možete imati kampanja puno, međutim, stvarno je činjenica ukoliko osoba... znate i sami kakva je situacija; ukoliko osoba bez obrazovanja, bez pristupa

tržištu rada, bez ekonomske samostalnosti – užasno je teško izaći iz nekih modela koji su vrlo opasni...“ (DI2z)

„E, to definitivno znači da se ponudi alternativa, da se ponude treninzi, edukacije, od pismenosti pa do korištenja kompjutera, to definitivno da...“ (CU5z)

Kao još jednu kariku u lancu boljeg nošenja s problemom isticali su osvješčivanje. Prvo osvješčivanje šire javnosti s ciljem, prvenstveno, preventive prema potencijalnim korisnicima seksualnih usluga, što bi se djelomično postiglo obrazovnim sustavom (kako je već gore navedeno), a djelomično uz pomoć medija. Vjerojatno još i važnije jest osvješčivanje cjelokupnog pravosudnog i zakonodavnog tijela: od policajca na ulici, preko sudstva do donositelja zakona.

„ovisi kako se plasira u javnosti i da li se plasira... mislim, često imamo slučajeve da se zakoni koji štite vjerske i ...? prava, na žalost na krivi način prezentiraju medijima i onda na krivi način do krajnjeg korisnika dođu... do krajnjeg korisnika, tj. građana ne može doći informacija jer rijetko koji građanin uzme zakon i čita, jel. Dakle, tu sad ima toliko vanjskih faktora koji mogu utjecati.“ (CU3z)

„što nama može pomoć su mediji; ja sam, npr. radila sa par ok, dobrih, normalnih novinara; bila je jedna cura sa radija 101 koja je napravila cijelu seriju o tome, to je bilo tri tjedna za redom, ja mislim; ona je imala izvještavanje, razgovarala je i sa curama i sa nama, ona se upoznala i sa svodnicima; i ona je na taj način uspjela, kroz taj radio 101 i kroz te svoje emisije, malo, kad su se ljudi već kasnije počeli javljat u emisiju nekako su imali pozitivniji, asertivniji ton, u krajnjem slučaju, tako da – velika je uloga tu medija, da se o tome ne piše, što ja znam, recimo, ja sam gledala sad nedavno u Red Carpetu, opet je ona – kak se zove – Ana iz cura na Svačićevom napravila priču koja nije bila baš pozitivna i ja shvaćam – ta priča ne može biti pozitivna na kraju zato što onda neće privlačiti publiku. A recimo, mislim da nam je velika prilika neiskorištena radit sa medijima jer kroz medije i kroz sliku koji oni plasiraju u novine se može mijenjati društvena slika“ (CU5z)

„Za to je vrlo važno osvješčivanje i edukacija. Ne samo osoba koje prodaju seksualne usluge. Da i njih. Ali ne samo njih. Prije svega potrebno je educirati ljude koji donose političke odluke, a onda i cijeli pravosudno zakonodavni sistem. Ne možemo

očekivati nikakve inicijative u društvu u kojem imamo staru konzervativnu gardu sudaca koji nemaju niti malo osjećaja prema osobama koje prodaju seksualne usluge, kao niti prema ženama općenito. O čemu mi pričamo kad je nekidan donesena presuda za silovanje gdje je kao olakotna okolnost počinitelju proglašeno to što je žena bila izazovno odjevena. Pa gdje to ima. Mi moramo prije svega educirati suce, odnosno kreirati novu bazu sudstva koje će biti educiranija i senzibiliziranija, koja će odbaciti patrijarhalne i konzervativne stavove. Prije svega trebamo stvoriti sudstvo koje će poštivati osnovna ljudska prava. Pa kod nas se na sudovima još uvijek gleda drugačije na žene i na muškarce, a pogotovo na žene koje se bave prostitucijom. Takve žene, tj. osobe su apriori u lošijem položaju.“ (A2z)

„Velim ti – to ti je sve provedba zakona. Može zakon biti napisan idealno, ali što vidimo u Nizozemskoj i što ja vidim direktno u Hrvatskoj sa ovim mojima – to, cijeli lanac, i zakonodavstvo, i sudac za prekršaje i policajac, šef policijske postaje i ovaj koji je na terenu – svi moraju to znati, svi moraju to poštivati. I kad neko u lancu ima svoj osobni stav, svoje osobno mišljenje koje nije u skladu; a teško ga je kontrolirati; ako ti to ne prijaviš“ (CU5z)

Iako su različiti ispitanici davali različitu važnost pojedinim sferama društvenog djelovanja, svi su se složili da je trenutno najvažniji pronaći neki model sveobuhvatnog pristupa problemu prostitucije, kao i da je isto vjerojatno važnije od pronalaženja odgovarajućeg zakonskog modela regulacije prostitucije te da, ustvari, treba prethoditi istom. Bez obzira na različite važnosti koje su pridavali pojedinim sferama društvenog djelovanja svi ispitanici su se složili da je toliko nužan sveobuhvatan pristup jedino moguć zajedničkim djelovanjem i sinergijom važnih društvenih sfera: akademske, državno – institucionalne i civilnog sektora.

8. Zaključak

Ovim radom pokušali smo promisliti odgovarajući zakonski model regulacije prostitucije u Hrvatskoj. Kako bi ostvarili željeni cilj prvo smo ispitali teorijsku pozadinu prostitucije općenito, zatim teorijsku i povijesnu pozadinu zakonskih modela regulacije prostitucije te njihovih socio-kulturnih aspekata. Kako je prostitucija, s jedne strane, univerzalan fenomen, a s druge strane, vrlo različit u svojoj pojavnosti i osnovnim oblicima, sam pojam je vrlo teško definirati. Iako su mnogi autori nudili određene definicije prostitucije ni jednu nismo našli kao potpuno zadovoljavajuću, ali smo kombinacijom više ranijih definicija došli do novog oblika definicije, koju za potrebu ovog rada smatramo zadovoljavajućom. Tako smo prostituciju definirali kao odnos koji uključuje transakciju između prodavača i kupca, a koju karakterizira spolnost (tj. neka vrsta spolnog odnosa), emocionalni rad, materijalna korist i promiskuitet. Smatrajući kako se današnji oblici prostitucije razlikuju od ranijih sličnih pojava u povijesti diferencirali smo prostituciju obzirom na način organizacije, oglašavanja i količini profita na nisku/uličnu prostituciju, prostituciju srednjeg nivoa i visoku/elitnu prostituciju.

U procesu razumijevanja prostitucije i zakonske regulacije iste poseban naglasak smo stavljali na teorijske pristupe zakonskoj regulaciji prostitucije smatrajući kako su upravo one osnova za donošenje i racionalizaciju pojedinih zakonskih modela regulacije. Iako svi teorijski modeli imaju svojih prednosti i nedostataka, kao trenutno najutjecajnije izdvojili smo marksistički (prema kojemu je prostituciju samo jedan, specifičan izraz univerzalne prostitucije radnika koja proistječe iz nejednakosti bogatstva te ju je potrebno dokinuti), liberalni (prema kojem prostituciju treba tretirati kao običnu poslovnu transakciju, podrazumijevajući i zalažući se za racionalnost i slobodu izbora pojedinca i za legalizaciju i regulaciju kao bilo koje druge poslovne djelatnosti), radikalno feministički (prema kojem je prostitucija perpetuiranje patrijarhata i uvijek nasilje prema ženama, ističući nužnost da se nasilnici, tj. organizatori i kupci seksualnih usluga kazne, a žrtve, odnosno, žene u prostituciji oslobode od svake nametnute krivnje, bilo zakonske, bilo društvene) te liberalno feministički i model seksualnih radikala (prema kojem žene u prostituciji osporavaju patrijarhalne pretpostavke društva zalažući se kako se prodaja seksualnih usluga treba prihvatiti i regulirati kao bilo koji oblik najamnog rada). U novije vrijeme neki autori spominju i teoriju stigme koja ističe kako nije nevažno primijetiti da osobe koje prodaju

seksualne usluge trpe društvenu represiju i stigmatu koja im je nametnuta, a iz čega proizlaze mnoge štetne posljedice po te osobe. Iako većina autora teoriju stigmatizacije izdvaja kao zaseban pristup, smatramo da bi se ista u okviru proučavanja prostitucije mogla smatrati svojevrsnim vidom liberalnog feminizma, kao i da predstavlja dobar okvir za razvoj *polimorfne paradigme* koja drži kako postoji konstelacija okupacijskih aranžmana, odnosa moći i radnog iskustva i koja bi bila osjetljivija na kompleksnost i strukturalne uvjete koji oblikuju nejednaku raspodjelu agencije, subordinacije i kontrole kod osoba koje prodaju seksualne usluge.

Nakon što smo konzultirali trenutno najutjecajnije teorijske modele zakonske regulacije prostitucije ispitali smo stvarne, paradigmatičke modele regulacije prostitucije, njihove osobitosti, učinke, kao i socio – kulturni kontekst u kojem su doneseni te njihove posljedice. Ispitali smo zakonsku regulaciju prostitucije od prvih poznatih modela stare Grčke i Rima koji su bili uglavnom legalizacijski i regulacijski, preko varijacija zabrane i dekriminalizacije tijekom vremena, do suvremenih zakonskih modela, prvenstveno se koncentrirajući na paradigmatičke zakonske modele u Europi. Trenutno se kao jedan od paradigmatičkih modela postavlja nizozemski model zakonske regulacije prostitucije čiji je nominalni cilj zaštita osoba koje prodaju seksualne usluge kao i zaštita prava izbora koji je donesen u utilitarističkom socio-kulturnom kontekstu karakterističnom za nizozemsko društvo. Drugi paradigmatički model zakonske regulacije je švedski model, koji donesen u kontekstu visokog stupnja rodne ravnopravnosti, ali i visokog stupnja političkog pritiska od strane feminističkih lobija, kao glavni nominalni cilj ima moralnu poruku koja kaže da žene nisu odgovorne za situaciju u kojoj su se našle i da se krivnja treba preusmjeriti na potražnju kako bi se, prije svega, smanjila, a zatim i dokinula prostitucija. Treći paradigmatički zakonski model je dekriminalizacijski model Velike Britanije koji je donesen u multikulturalnoj sredini, a čiji je nominalni cilj otežavanje uvjeta za bavljenje prostitucijom, a u krajnjem cilju smanjivanja iste. Ustanovili smo da iako koristeći različite zakonske pristupe, navedeni modeli kao realno ostvariv postižu vrlo sličan cilj, a to je redukcija vidljive prostitucije u velikim gradovima. Također, proizvode i vrlo slične neželjene posljedice, a to je povlačenje osoba koje prodaju seksualne usluge u podzemlje. Socio – kulturni aspekti tih neintendiranih posljedica su povećanje sigurnosnih i zdravstvenih rizika za osobe koje prodaju seksualne usluge, njihova još veća stigmatiziranost i izgurivanje na margine društva. Ipak, kao najpozitivnije aspekte svakog od navedenih modela izdvojili

bismo programe prevencije, osnaživanja, pomoći i izlaska iz prostitucije koji osobama koje prodaju seksualne usluge osiguravaju nužno potrebnu zdravstvenu, psiho – fizičku i socijalnu pomoć te koji ih pomažu uključiti natrag u društvo.

Ispitujući povijesnu pozadinu i socio – kulturni kontekst zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj ustanovili smo kako je zakonski model koji je trenutno na snazi u Hrvatskoj diskriminatoran i nefunkcionalan te da postiže gotovo iste rezultate, kao i ranije analizirani zakonski modeli: micanje osoba koje prodaju seksualne usluge s gradskih ulica i povlačenje najranjivijih osoba u prostituciji u podzemlje što povećava rizik izloženosti nasilju, kao i ostalim zdravstvenim rizicima te da pridonosi stigmatizaciji osoba koje prodaju seksualne usluge čime osobe koje prodaju seksualne usluge stavlja u iznimno nepovoljan društveni položaj. Naime, iako se tretiranje prostitucije u novom Kaznenom zakonu može smatrati korakom naprijed, ipak je njime regulirano, prije svega, organiziranje prostitucije i organiziranje prisilne prostitucije. Najveće socio-kulturne posljedice za osobe koje prodaju seksualne usluge imat će novi Zakon o prekršajima javnog reda i mira, čiji (zasad) prihvaćeni Prijedlog ide u smjeru apsolutne prohibicije prostitucije.

Nakon analize teorijskih izvora, prešli smo na prezentiranje i analizu rezultata provedenog kvalitativnog istraživanja. U istraživanju smo se koristili kvalitativnim pristupom kako bi pokušali razumjeti dubinu teme koje istražujemo, a iz perspektive eksperata i autoriteta koji se bave ovom temom i djeluju u tri društvene sfere: akademskoj, državno – institucionalnoj i civilnoj, koji su činili uzorak intenziteta. U provođenju intervjua koristili smo se polustrukturiranim intervjuom, a pri analizi transkribiranih intervjua koristili smo se tematskom analizom. Kao rezultat dobili smo nekoliko organizirajućih tema. Tema „Nasilje ili izbor“ je tema o kojoj se ispitanici nisu složili te se kao takva mogla smatrati determinirajućim faktorom o stavovima i značenjima koja su ispitanici pridavali, kako nominalnom odgovoru na pitanje koji model zakonske regulacije prostitucije smatraju odgovarajućim, tako i u odnosu prema drugim temama. U pozadini ove teme bila je teorijska perspektiva s kojom su ispitanici apriori ušli u istraživanje. U odnosu na ovu temu ispitanici su se diferencirali na one koji su smatrali da je prostitucija nasilje, a uočili smo da su u odgovorima takvih ispitanika najčešće iščitavala radikalno feministička perspektiva. Drugi ispitanici smatrali su da je prostitucija izbor i u njihovim odgovorima iščitavala se liberalna, liberalno feministička, pa čak i patrijarhalno utilitaristička i patrijarhalno

paternalistička perspektiva. Pokazalo se da su se osobe koje su vidjele prostituciju kao nasilje više zalagali za kriminalizaciju klijenata i dekriminalizaciju osoba koje kupuju seksualne usluge, što je i logično obzirom na teorijsku pozadinu s kojom su ušli u intervju. Ispitanici koju su smatrali da je prostitucija izbor zalagali su se prvenstveno za legalizacijski i regulacijski zakonski model, ali ovisno o teorijskoj perspektivi koju su prihvatili i za dekriminalizaciju, ali i za prohibiciju. Iako se ne radi o reprezentativnom uzorku, raspodjelu stavova o tome je li prostitucija nasilje ili izbor (a posljedično i o preferiranom zakonskom modelu zakonske regulacije prostitucije) između ispitanika koji djeluju u različitim sferama smatramo vrlo zanimljivom. Tako su ispitanici iz akademskog sektora preferirali prvenstveno legalizacijski i regulacijski zakonski model. Podjednako su preferirali prohibicijski model i model u kojem se dekriminalizira prodaja, a kriminalizira kupovina seksualnih usluga; ali, nisu bili za model u kojem se u potpunosti dekriminalizira prostitucija, odnosno i prodaja i kupovina seksualnih usluga. Ispitanici koji su djelovali u sferi civilnih udruga podjednako su preferirali legalizacijsko – regulacijski i model u kojem se dekriminalizira prodaja, a kriminalizira kupovina seksualnih usluga, manje su preferirali model kojim se dekriminalizira prostitucija općenito, ali nikako nisu bili za prohibicijski model zakonske regulacije prostitucije. Dok su ispitanici iz državno-institucionalne sfere podjednako podržavali legalizacijsko – regulacijski, prohibicijski i model kojim se u potpunosti dekriminalizira prostitucija, ali nisu bili za model kojim se dekriminalizira prodaja, a kriminalizira kupovina seksualnih usluga.

Odgovori na pitanje je li prostitucija nasilje ili izbor posljedično su imali utjecaj prvenstveno na vrednovanje paradigmatičkih zakonskih modela regulacije prostitucije u Europi, ali i na viđenje uzroka prostitucije, životnog stila osoba koje su u prostituciji, kao i na stavove o postojećem zakonskom modelu regulacije prostitucije u Hrvatskoj i pretpostavljenim funkcionalnostima koje bi zakon trebao imati; a sve navedene stavke tijekom analize iskristalizirale su se kao zasebne teme. Teme na koje tema „Nasilje ili izbor“, iako povezana, nije imala utjecaj bile su: „Ne znamo dovoljno“, „Tradicionalni sociokulturni kontekst RH“ i „Potreba za sveobuhvatnim pristupom“. Bile su to teme oko kojih su svi ispitanici složili. Istaknuli su kako trenutno u Hrvatskoj nemamo jasnu sliku problema i kako je za određivanje kvalitetnog zakonskog modela izuzetno važno poznavanje problematike kako bi znali s čim se, ustvari, nosimo. Budući da trenutno nemamo podatke o prevalenciji pojave u Hrvatskoj gotovo svi ispitanici su istaknuli kako je

zbog toga vrlo teško govoriti o odgovarajućem zakonskom modelu. Dodatno, kao važnu stavku, kako za razumijevanje problema, tako i za određivanje adekvatne zakonske regulacije istaknuli su poznavanje društvenog i ekonomsko – gospodarskog konteksta. I na kraju, kao trenutno najvažniju stavku nisu istaknuli zakonsku regulaciju prostitucije već sveobuhvatan pristup problemu od strane društva. Kao izuzetno važne aktivnosti za osobe koje prodaju seksualne usluge, ali i za šire društvo u cjelini istaknuli su preventivne obrazovne i ekonomske aktivnosti, programe osnaživanja, pomoći i izlaska za osobe koje su trenutno u prostituciji te široko i duboko osvješćivanje, kako šire javnosti, tako i cjelokupnog državnog pravno - zakonodavnog aparata.

Smatramo da je provedeno kvalitativno istraživanje zadovoljilo našu svrhu, tj. promišljanje odgovarajućeg zakonskog modela regulacije prostitucije, ali da nikako ne može biti dovoljno prvo, za općenitije zaključke po pitanju pojave prostitucije u Hrvatskoj, a posljedično i po pitanju određenja najprimjerenijeg zakonskog modela regulacije prostitucije. Kako bi mogli definirati koji je najprimjereniji model zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj potrebno je provesti puno opsežnije istraživanje koje prelazi granice ovog rada.

9. Sažetak

Ovim radom pokušali smo promisliti odgovarajući zakonski model regulacije prostitucije u Hrvatskoj. Kako bi ostvarili željeni cilj prvo smo ispitali teorijsku pozadinu prostitucije općenito, zatim teorijsku i povijesnu pozadinu zakonskih modela regulacije prostitucije te njihovih socio-kulturnih aspekata, pri čemu smo poseban naglasak stavljali na teorijske pristupe zakonskoj regulaciji prostitucije smatrajući kako su upravo one osnova za donošenje i racionalizaciju pojedinih zakonskih modela regulacije. Nakon što smo konzultirali trenutno najutjecajnije teorijske modele zakonske regulacije prostitucije ispitali smo stvarne, paradigmatičke modele regulacije prostitucije, njihove osobitosti, učinke, kao i socio – kulturni kontekst u kojem su doneseni te njihove socio – kulturne aspekte. Dalje u radu smo ispitali povijesnu pozadinu i socio – kulturni kontekst zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj, kao i socio – kulturne aspekte iste. Nakon toga prešli smo na prezentaciju kvalitativnog istraživanja koje smo proveli u cilju ispunjavanja svrhe rada, odnosno promišljanja odgovarajućeg zakonskog modela regulacije prostitucije u Hrvatskoj i sociokulturnih aspekata iste. Za potrebe našeg cilja trebali su nam ispitanici koji poznaju širi društveno – ekonomski kontekst u Hrvatskoj, koji poznaju hrvatsko zakonodavstvo po pitanju prostitucije, kao i paradigmatičke modele zakonske regulacije prostitucije u svijetu i koji, barem donekle poznaju društvenu realnost osoba koje prodaju seksualne usluge. Stoga smo intervjuirali autoritete i stručnjake koji se bave ovom temom, a djeluju u tri društvene sfere: akademskoj, državno – institucionalnoj i civilnoj, koji su činili uzorak intenziteta. Ispitanike smo intervjuirali, intervjuje transkribirali i analizirali metodom tematske analize.

10. Literatura

- Abramson, P. and Pinkerton, S. (1998) O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti. Zagreb: Jesenski i Turk
- Aćimović, D. (1988) Kad telo postane roba. Beograd: Biblioteka „Karibi“
- Ashford, C. (2009) Male Sex Work and the Internet Effect: Time to Re-evaluate the Criminal Law? *The Journal of Criminal Law*, 73 (3), 258-280
- Barry, K. (1996) *The Prostitution of Sexuality*. New York and London: New York
- Bralić, J. (2006) Sociološki aspekti prostitucije u Hrvatskoj. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet
- Brant, C. (1998) The Fine Art of Regulated Tolerance: Prostitution in Amsterdam. *Journal of Law and Society*, 25 (4): 621 - 635
- Braun, V. and Clarke V. (2006) Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2): 77 - 101
- Cusick L., Brooks-Gordon, B., Campbell, R. and Edgar, F. (2011). Exiting Drug Use and Sex Work: Career Paths, Interventions and Government Strategy Targets. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 18 (2) 145-156.
- Daadler, A. L (2007) Prostitution in The Netherlands Since The Lifting of The Brothel Ban. Den Haag: Netherlands Ministry of Justice
- Davis, K. (1937) The Sociology of Prostitution. *American Sociological Review*, 2 (5): 744 - 755
- Della Guista, M. (2009) Simulating The Impact of Regulation Changes on The Market for Prostitution Services. *European Journal of Law and Economics*, 29 (1): 1 – 14
- Ekberg, G. (2004) The Swedish Law That Prohibits The Purchase of Sexual Services. Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings. *Violence Against Women*. 10 (10): 1187 - 1218
- Ericsson, L. O (1980) Charges Against Prostitution: An Attempt at a Philosophical Assessment. *Ethics*, 90 (3): 335 - 366
- Gould. A. (2001) The Criminalisation of Buying Sex: The Politics of Prostitution in Sweden. *Journal of Social Policy*, 30 (3): 437-456

- Henriques, F. (1986a) *Histroija prostitucije: Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda*. Zagreb: Epoha
- Henriques, F. (1986b) *Histroija prostitucije: Prostitucija u Europi i Novom svijetu*. Zagreb: Epoha
- Hoblaj, P. (2000) *Prostitucija*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski Fakultet
- Home Office (2004) *Paying the Price: a Consultation Paper on Prostitution*. London: UK Home Office.
- Home Office (2006) *A Coordinated Prostitution Strategy and a Summary of Responses to Paying the Price*. London: UK Home Office.
- Hope Ditmore, ur. (2006) *Encyclopedia of Prostitution and Seks Work*. London: Greenwood Press
- Jagar, A. (2003) *Prostitucija*. u Primorac, I. (ur.) *Suvremena filozofija seksualnosti* Zagreb: Kruzak. 195 - 217
- Jakobson, N. and Kotsadam, A. (2011) *Gender Equity and Prostitution: An Investigation of Attitudes in Norway and Sweeden*. *Feminsit Economics*, 17 (1): 31 - 58
- Kanotola, J. and Squires, J. (2004) *Discourses Surrounding Prostitution Policies in The UK*. *European Journal of Women Studies*, 11 (1): 77 - 101
- Kilvington, J., Day, S. and Ward, H. (2001) *Prostitution Policy in Europe: A Time of Change?* *Feminist Review*, 67: 78 - 93
- Kissil, K. And Davey, M. (2010) *The Prostitution Debate in Feminism: Current Trends, Policy and Clinical Issues Facing an Invisible Population*. *Journal of Feminist Family Therapy*, 22 (1): 1 - 21
- Kolarec, Đ., Ahel, I. i Pamuković, N. (2009) *Pravne i medijske perspektive trgovanja ženama i prostitucije*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata ROSA
- Kolarec, Đ., Bego, A. (2007) ur. *Uzroci prostitucije i trgovanja ženama. Rasprave u Hrvatskoj i u svijetu*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata ROSA
- Lamont, M. and Molnar, V. (2002) *The Study of Boundaries in the Social Sciennces*. *Annual Review of Sociology* , 28: 167 – 195
- Laite, J. (2006) *Paying The Price Again: Prostitution Policy in Historical Perspective*. URL: <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-46.html> (20. 9. 2012.)

- Levere, J. and Dolnick, D. (2010) Call Girls and Street Prostitutes: Selling Sex and Intimacy. in Weitzer, R. (ur.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, 187 - 205
- MacKinnon, C. A. (2007) *Women's Lives, Men's Laws*. Belknap Press of Harvard University Press
- Masters, W. H., Johnson, V. E. and Kolodny, R. C. (2006) *Ljudska seksualnost*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Netherlands Ministry of Foreign Affairs (2005) Dutch Policy on Prostitution Questions and Answers 2005. Netherlands Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://prostitution.procon.org/sourcefiles/netherlands.pdf> (27. 6. 2012.)
- O'Connell Davidson, J. (2002) The Rights and Wrongs of Prostitution. *Hypathia*, 17 (2): 84 - 98
- O'Neil, M. (1997) Prostitute Women Now. in Scambler, G. and Scambler, A. (ed.) *Rethinking Prostitution: Purchasing Sex in The 1990s*. London and New York: Routledge. 3 - 29
- Outshroon, J. (2004) Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in The Netherlands. *Journl of Contemporary European Studies*, 12 (2): 165 - 176
- Overall, C. (1992) What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work. *Signs*, 17 (4): 705 - 724
- Patton, M. (1990) Designing Qualitative Studies. *Qualitative Evaluation and Research Method*. Beverly Hills: CA: Sage. 169 - 186
- Pheterson, G. (1996) *The Prostitution Prism*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Porter, J. and Bonilla, L. (2010) The Ecology of Street Prostitution. Weitzer, R. (ed.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, 163 - 187
- Primorac, I. (2006) Je li prostitucije nemoralna? u Primorac I. (ur.) *Etika na djelu: Oglеди iz primjenjene etike*. Zagreb: Kruzak. 147 - 168
- Radulović, D. (1986) *Prostitucija u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za izdavačku delatnost „Filip Višnjić“
- Ravančić, G. (1998) Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku. *Zavod za hrvatsku povijest*, 31 (1): 123 - 130
- Raymond, J.G. (2003) Ten Reasons for Not Legalizing Prostitution and a Legal Response to the Demand for Prostitution. in Farley, M. (ed.) *Prostitution, Trafficking and Traumatic Stress*. Binghamton: Haworth Press, 2003, 1 - 16

Reanda, L. (1991) Prostitution as a Human Rights Question: Problems and Prospects of United Nations Action. *Human Rights Quarterly*, 3 (2): 202 - 228

Sanger, W. W. (1858) History of Prostitution. Its Extent, Causes, and Effects Throughout the World. New York: Harper & Brothers.

Sanders, T. (2004) Blinded by Morality? Prostitution Policy in The UK. *Capital and Class*, 29: 9 - 15

Scambler, G. and Scambler, A. (1997) Introduction. Understanding Prostitution. in Scambler, G. and Scambler, A. (ed.) *Rethinking Prostitution. Purchasing Sex in The 1990s*. London and New York: Routledge

Scoular, J. (2010) What's Law Got To Do With It? How and Why Law Matters in the Regulation of Sex Work. *Journal of Law and Society*, 1 (37): 12 -39

Shrage, L. (1994) Comment on Overall's "What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work. *Signs*, 19 (2): 564 - 570

Svanstrom, Y. (2006) Prostitution as Vagrancy: Sweden 1923–1964. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 7: 142 - 163

Šori, I. (2004) Prostitucija u Sloveniji. Zabraniti, regulirati ili dekriminalizirati skrivenu populaciju?“ Knežević, Đ. (ur.) *Žene i politika: Seksualnost između lokalnog i globalnog*. Zagreb: Ženska infoteka. 103 - 122

Vidović, T. (2011) Identitet između nacionalnog i nadnacionalnog. Hrvatski identitet i ulazak u Europsku uniju. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet

Walkowitz, J. R. (1980) The Politics of Prostitution. *Signs*, 6 (1): 123 - 135

Weitzer, R. (2007) Prostitution: Facts and Fictions. *Context*, 6 (4): 28 -33

Weitzer, R. (2010) Sex Work: Paradigms and Policies. Weitzer, R. (ed.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, 1 - 47

West, D. J. (1983) Sex Offenses and Offending. *Crime and Justice*, 5: 183 - 233

Working Group on the legal regulation of the purchase of sexual services (2004) Purchasing Sexual Services in Sweden and the Netherlands. Legal Regulation and Experiences. Ministry of Justice and Police, Norway.

Zorko, T. (2006) Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (1): 223 - 241

Internetski izvori:

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/26/contents>

<http://www.mprh.hr/hrvatski-sabor-donio-novi-kazneni-zakon>

<http://www.mup.hr/10.aspx>

http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2013/statistika_2012.pdf

<http://www.nn.hr/komentar-kaznenog-zakona>

<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=50419>

<http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/218721/Zakon-o-prostituciji-potpuno-je-kontradiktoran.html>

<http://www.vlada.hr/hr/content/download/228616/3355493/file/55.%20-%203.pdf>

http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_in_Sweden

http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_in_Thailand

http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_law

http://en.wikipedia.org/wiki/Prostitution_law#Prostitution_legal_and_regulated

<http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

<http://www.zakon.hr/z/279/Zakon-o-prekr%C5%A1ajima-protiv-javnog-reda-i-mira>

<http://www.zakon.hr/z/52/Prekr%C5%A1ajni-zakon>